

‘Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...’

**Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal
Üretimde Çocuk İşçiliği**

‘Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...’

**Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal
Üretimde Çocuk İşçiliği**

‘Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...’

Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği

Raporu Hazırlayan **Saniye Dedeoğlu**

Katkı Verenler **Ertan Karabıyık**
Özgür Çetinkaya
Sinem Bayraktar
İhsan İznebioğlu
Aslı Şahankaya

Program Yöneticisi **Sinem Bayraktar**

Program İdari İşler ve Finans Asistanı **Cemre Yaşkeçeli**

Proje Danışmanları **Saniye Dedeoğlu**
Ertan Karabıyık

Veri Girişi **Hilal Avcı**

Veri Analizi **Özgür Çetinkaya**

Anket Ekibi **Ali Divana**
Ali Rıdvanoğulları
Fırat Akman
İhsan İznebioğlu
Mehtap Taşkın
Önder Elçi
Yağmur Duran

Çevirmen **Derya Uysal**

Araştırma Asistanları **Necmettin Yemiş**
Aslı Şahankaya

Çeviri **Kennedy Ajans**
Son Okuma **Gülbanu Altunok (İngilizce)**
Cemre Yaşkeçeli (Türkçe)

Tasarım ve Veri Görselleştirme **Kurtuluş Karaşın**
Özlem Zehir

Kapak Fotoğrafı **Cemre Yaşkeçeli**

1. Basım **Eylül 2018, Ankara**

 Bu yayın bir kamu malıdır. Bir kısmından veya tamamından alıntı yapılabilmesi ve çoğaltılabilmesi için Kalkınma Atölyesi'nden izin alınmasına gerek yoktur.

KALKINMA
ATÖLYESİ

+90 (541) 457 31 90 www.ka.org.tr info@ka.org.tr

Çankaya Mah. Üsküp Cad. No: 16/14 Çankaya - Ankara / Türkiye

  / [kalkinmatolyesi](https://www.facebook.com/kalkinmatolyesi)

ÖNSÖZ

'Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...' Tarım Aracıları ve Türkiye'de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporu mevsimlik tarımsal üretimde tarım araçlarının rolüne odaklanırken, tarım araçlarının çocuk işçiliği ile ilişkisini irdelemektedir. Bu rapor, mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasında, devam ettirilmesinde ve yaygınlaşmasında tarım araçlarının rolünü incelenmektedir. Tarım aracılığının mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliği ile bağlantısının araştırılması ve analizi bu alanda yapılmış ilk çalışma olduğundan, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin hayatlarının iyileştirilmesi, yaşam ve çalışma koşullarının insan hakları bakış açısına uygun hale getirilmesinde tarım araçlarının rolüne vurgu yapılacaktır.

Tarım araçları ve tarımsal üretimde çocuk işçiliği ilişkisini inceleyen bu çalışma göstermektedir ki; tarım araçları tarımsal üretimde işgücünü organize etme kapasiteleri ve çalışma koşulları üzerinde ki etkileri ve yine işçilerin yaşam koşullarını düzenleme rolleri nedeniyle, mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin boyutlarını belirlemede etkin bir rol oynamaktadır. Kendileri de geçmişte tarımda çalışan çocuk işçiler olan tarım araçları, işçi ailelerin ekonomik zorluklar nedeniyle çocuklarını çalıştırmak zorunda kaldığını, eğitim hayatından erken kopan çocukların çalışmalarının çocukların kendileri için de en iyi yol olduğunu düşünmektedirler. 'Bir yevmiye bir yevmiyedir' anlayışı içinde kurgulanan çocuk işçiliği tarımsal üretimde ücretli işçilik ile hayatını kazanan aileler ve bu aileleri organize ederek tarımsal üretime entegre eden tarım araçları için yaşamsal bir öneme sahiptir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	3
Özet	6
Teşekkürler	7
Kısaltmalar	8
Yönetici Özeti	10
Giriş	26
 Bölüm 1	 35
İşgücü Piyasasında Aracılık Hizmetleri ve Tarımsal Üretimin Düzenleyicileri: Tarım Aracıları	
 Bölüm 2	 53
Türkiye’de ve Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği	
 Bölüm 3	 69
Tarım Aracıları ve Çocuk İşçiliği Araştırması	
 Sonuç	 136
Kaynakça	145
Kavramlar ve Tanımlar	151
 Ekler	 158
Ek 1 Tarım Aracıları Araştırması Anketi	
Ek 2 Tarım Aracıları Araştırması Kurumsal Görüşme Soruları	
Ek 3 Tarım Aracıları Araştırması Kurumsal Görüşme Listesi	

ÖZET

Türkiye’de en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği kalıcı bir sorun halindedir. Bu sorun 2011 yılından itibaren yaşanan Suriyeli mülteci akının olağanüstü büyüklüğü ile iyice artmıştır. Dolayısıyla, bu alanda çalışan tüm aktörlerin konunun değişen görünümüne göre politika müdahalelerinde bulunmaları için, veri tabanlı kanıtlara duyulan ihtiyaç her zamankinden daha fazla ön plana çıkmaktadır. Enformal işgücü içerisinde sürekli olarak bir sektörden diğerine dağılan çocuk işçiliği sorunun dinamik doğası; düzenli, güncel ve yerel ve sektöre özgü verilerin olmasının hayati bir önem taşımasını sağlamaktadır. Kalkınma Atölyesi Kooperatifi’nin, UNICEF Türkiye’nin finansal ve teknik desteği ile yürüttüğü Türkiye’de Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı, çocuk işçiliğinin yoğun olduğu mevsimlik tarım işçiliğini odak alan araştırma ve savunu çalışmalarıyla, kanıt temelli politika önerileri ve araçları geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle mevcut yapısal, sektörel, sosyal faktörlerin ve farklı aktörlerin çocuk işçiliğini ve çocuk işçiliği riskini azaltma ve önlemedeki etkileri veya katkıları göz önüne serilecektir.

‘Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir...’ Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporu mevsimlik tarımsal üretimde tarım aracılığı ve çocuk işçiliği ilişkisini irdelemektedir. Rapora konu araştırma göstermektedir ki; tarım aracılığı, tarımsal üretimde işgücünü organize etme kapasiteleri ve çalışma koşulları üzerindeki etkileri ile, işçilerin yaşam koşullarını düzenleme rolleri nedeniyle, mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin boyutlarını belirlemede etkin bir rol oynamaktadır. Kendileri de geçmişte tarımda çalışan çocuk işçiler olan tarım aracılığı, işçi ailelerin ekonomik zorluklar nedeniyle çocuklarını çalıştırmak zorunda kaldığını ve eğitim hayatından erken kopan çocukların çalışmasının çocukların kendileri için de en iyi yol olduğunu düşünmektedirler. ‘Bir yevmiye bir yevmiyedir’ anlayışı içinde kurgulanan çocuk işçiliği, tarımsal üretimde ücretli işçilik ile hayatını kazanan aileler ve bu aileleri organize ederek tarımsal üretime entegre eden tarım aracılığı için yaşamsal bir öneme sahiptir.

TEŞEKKÜRLER

Tarım aracılığı, tarımsal üretimde çalışanlar ve işverenler arasındaki ilişkinin düzgün bir şekilde sürdürülmesine yardımcı olan emek sürecinin organizatörleridir. Eskinin tarım işçileri olarak, sadece işçilere değil, aynı zamanda işverenlere de organize ettikleri tüm tarım işçilerinin bir nevi işvereni konumunda oldukları için yakın durmaktadırlar. Bu hassas konumlarından ötürü tarım aracılığı, ücretli tarımsal çalışmanın doğasında olan sömürücü emek ilişkilerinin oluşumuna yardımcı olurlar. Tarım işlerinde en çok sömürülenler arasında çocuk işçiliği başta gelmektedir. Bu rapora konu araştırma tarım aracılarının tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin ortaya çıkması, devam etmesi ve önlenmesi açısından rollerini incelemektedir. Bu rapora kaynaklık eden saha çalışmalarında, bereketli Adana Ovası'nın çavuşları ve uçsuz bucaksız Şanlıurfa topraklarının dayıbaşıları baba yadigârı, dört mevsim sürdürdükleri, bazen göçebe bazen seve seve yaptıkları işlerinin detaylarını dinledik. Yaşamlarını bizlerle biraz ürkekçe, sordukça biraz paylaştı bu insanlara ve yaptıkları işe katkımız; rol ve sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için yaşamlarını ve ihtiyaçlarını duyurarak, savunarak olacaktır. Çocuk işçiliğinin tüm boyutlarının ve gerçekliğinin gün yüzüne çıkması için Adana'nın ve Şanlıurfa'nın dört bir yanında özveri ve titizlikle çalışan anket ekiplerimize, bu değerli çalışmanın yol göstericileri olan araştırma uzmanlarımıza ve araştırmayı katkılarıyla zenginleştiren asistanlarımıza, emeklerini vakfeden gönüllülerimize şükranlarımızı sunarız.

Bu araştırmanın bir bileşeni olduğu Programa teknik ve finansal destek ve iş birliği için UNICEF Türkiye'ye ve İraz Soyalp ve Melih Akın'a raporu zenginleştiren geribildirimleri için teşekkür ederiz.

Çalışmamızı sarı sıcağın altında bedenlerine ve yüreklerine birkaç boy büyük gelen ve onları belki de dönemeyecekleri bir yolda ilerleten 'işçi' etiketini taşıyan 18 yaşın altındaki bireylere; çocuklara ithaf ediyoruz. Tek işlerinin okul sıralarında eğitim almak olacağı günlerin umuduyla...

Kalkınma Atölyesi
Eylül 2018, Ankara

KISALTMALAR

AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ÇHS	Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ICRC	Uluslararası Kızıl Haç Komitesi
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
IOM	Uluslararası Göç Örgütü
IPEC	Çocuk İşçiliğiyle Mücadele Uluslararası Programı
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
METİP	Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi
MİGA	Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TL	Türk Lirası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNICEF	Çocuklara Yardım Fonu

A woman wearing a vibrant pink headscarf with a floral pattern and a matching pink long-sleeved shirt is bent over, working in a field of dark, clumpy soil. She is wearing red gloves and yellow socks. The background shows a line of green trees under a clear sky.

‘Bir

Yevmiye,

Bir

Yevmiyedir...’

YÖNETİCİ ÖZETİ

Arkaplan

Türkiye’de tarım çocuk emeğinin yoğun olarak kullanıldığı sektörlerin başında gelmektedir. Emekli veya ücretsiz aile işçisi olan çok sayıda çocuk, tarımsal üretimde çalışmaktadır. Çocuk işçiliğine dair en güncel verileri içeren Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2012 Çocuk İşgücü Anketi’ne göre, Türkiye’de 6-17 yaş arasındaki 893 bin çocuk çalışmakta ve çalışan çocukların yüzde 44,7’si (399 bin çocuk) istihdam edilmektedir. Çocuk işçiliği ile mücadele için yasal düzenlemelerden pratik önlemlere kadar pek çok boyutta uygulanan hükümet eylemlerine rağmen çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri Türkiye’de kalıcı bir sorun olmuştur. Günümüzde, geliştirilecek etkili bir müdahale stratejisi için, politika yapıcılar ve uygulayıcılar için istatistiksel ve araştırmaya dayalı kanıtlar çok önemlidir. Enformal ekonomi içerisinde sürekli olarak bir sektörden diğerine dağılan çocuk işçiliği sorunun dinamik doğası; düzenli, güncel ve yerel ve sektöre özgü verilerin olmasının hayati bir önem taşımasını sağlamaktadır. Ayrıca, Türkiye’de Suriyeli mülteci akınının olağanüstü büyüklüğü çocuk işçiliği sorununun parametrelerini büyük ölçüde değiştirmiş ve değiştirmeye devam etmektedir. Bu nedenle, bu alanda çalışan tüm aktörlerin konunun değişen görünümüne göre politika müdahalelerinde bulunmaları için, veri tabanlı kanıtlara duyulan ihtiyaç her zamankinden daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Kalkınma Atölyesi ve UNICEF ortaklığında yürütülen **Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı** çocuk işçiliğinin sistemik sebepleri hakkında kanıt oluşturmak ve politika önerileri ile araçlar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Program, temel politika sorularını cevaplamak için kanıta dayalı politika oluşturmaya, bilgi ve anlayış sağlamaya katkıda bulunmayı amaçlamaktadır; çocuk işçiliğinin önlenmesi amacıyla, mevsimlik tarımda istihdam ilişkilerini ve tarım araçlarını nasıl düzenleyecekleri; belirli bir ücret sisteminin, mevsimlik tarım işlerinde çocuk işçiliğinin önlenmesinde, insana yaraşır çalışma koşullarını daha iyi destekleyip desteklemeyeceği ve bu nedenle ücret sistemlerini standartlaştırmanın bir politika önceliği oluşturup oluşturmadığı; mevsimlik işgücü göçüne çocukların dahil edilmesinin arkasında yatan sosyo-ekonomik ve kültürel nedenler ve bunlara nasıl yanıt verileceği. Ayrıca, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak için tarım araçları dahil olmak üzere, ilgili aktörlerin farkındalıklarını arttırmaya ve kapasite oluşturma araçları geliştirilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı kapsamında hazırlanan **Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir: Tarım Araçları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporu** tarım araçlarının çocuk işçiliği ile ilişkisine odaklanarak, mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasında, devam ettirilmesinde ve yaygınlaşmasında tarım araçlarının rollerini incelemektedir. Rapor, çocuk işçiliğinin en yaygın yaşandığı tarım sektöründe, tarım araçlarının işgücü arz ve talep faktörlerini etkileme ve süzgeç işlevi gören rolleri yoluyla, çocuk işçiliğini nasıl etkilediğini tartışmaktadır. Ayrıca yine işçilerin ve işçi haneler ve ailelerin çalışma ve yaşam koşullarının belirlenmesinde tarım araçlarının rol ve sorumlulukları incelenerek, tarımsal üretimde çalışan

çocukların çalışma ve yaşam koşullarından nasıl etkilendikleri ele alınmaktadır. Çocuk işçiliği ile tarım araçları arasındaki bağlantının farklı boyutlarına odaklanmayı amaçlayan analiz, araçların rollerini ve tarımsal üretim süreçleri üzerindeki etkilerini ve bu sektördeki çocukların 'proleterleşmesine' olan katkılarını ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle raporun amacı, tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin nicel boyutlarını ortaya koymaktan çok, daha ilişkisel bir analiz kullanarak, çocuk işçiliği çerçevesinin çizilmesinde tarım araçlarının rollerine işaret etmek olmuştur.

Araştırma Yöntemi ve Alan Araştırması

Mevsimlik tarımsal üretimde tarım araçları ile çocuk emeği arasındaki ilişkiyi anlamak için araştırma, tarım aracısının çocukları işçi havuzuna dahil ettiği ve ailelerin/toplulukların çocuklarını neden işe kabul ettikleri veya niçin çocuklarını işe almak istediklerine dair sorular sormak üzere tasarlanmıştır. Bu amaçla tarım araçlarının çocuk emeğini kullanım nedenlerini, gerekçelerini ve tutumlarını belirlemek için bir anket geliştirilmiştir. Araçlarla yapılan anketlere ek olarak, işçiler, araçlar, tarım aracısı sivil toplum kuruluşları (STK), yerel ve merkezi düzey kurumlar ve STK'lar ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Saha çalışması 2017 yılı nisan ve mayıs ayları arasında Türkiye'de tarım aracısı sayısının en çok olduğu Adana ve Şanlıurfa illerinde gerçekleştirilmiştir. Şanlıurfa, Türkiye'nin 41 iline mevsimlik tarım işçileri sağladığı için seçilmiştir.

Alan çalışması kapsamında kartopu yöntemi kullanılarak, Şanlıurfa ve Adana'da yaşayan ve çalışan toplam 141 tarım aracısı ile (yüzde 67,4'ü Adana, yüzde 32,5'i Şanlıurfa) yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, konu ile ilgili on üç kurum veya kuruluş temsilcisi ve sekiz tarım aracısı ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Araştırmanın kurumsal ve derinlemesine görüşmeleri konuya dair görüşlerini almak için tarım araçları dernekleri, İl Çalışma Müdürlükleri, valilik ve kaymakamlıklar, İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlükleri, Ziraat Odaları ile yapılmıştır.

Tarımsal Üretimde Aracılık Hizmetleri

Aracılık hizmetleri, mevsimsel faktörler ya da işgücü ihtiyacı nedeniyle artan işgücü talebini karşılamak için çeşitli işler için emek temininde önemli bir işlevi yerine getirmektedir. İş gücü sağlamanın yanı sıra arz ve taleplerin sorunsuz toplanmasını sağlamanın yanı sıra, aracılık hizmetleri, işgücünün denetimi ve becerilerin aktarılması gibi görevleri de üstlenir.

Aracılık hizmetlerinin tek ve ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) üçlü çalışma ilişkisi (işveren-aracı-çalışan) içinde tanımladığı ve yasal işverenin, işi yapan kişiden ayrıldığı durumlarda kullanılan işgücü aracılık hizmetleri olarak görülmektedir. Ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye bu hizmetlerin işe alma ve çalışma ilişkilerindeki yeri değişmektedir. Aşağıdaki liste araçların farklı rollerini göstermektedir:

- Aracılık hizmetleri üreticiye ücret karşılığında işçi sağlamak için yapılır ve bu durumda üretici doğrudan işveren olur.
- Araçlar üreticiye işgücü sağlar, alınan ücretten belli bir oran keserek işçiye ücretini öder. Üretici işçiyi üretim sürecinde yönetir.

- Aracılık hizmeti belli bir işi gerçekleştirmek (bir tarlanın temizlenmesi ya da bir yığın kumaşın temizlenmesi gibi) üzere üreticiye işçi sağlar, bu durumda aracı işçiye ücretini öder, işi kontrol eder ve yönetir.
- 'Enformel aracı' bir tarla işi ya da fabrika için işçi bulan kişidir ve bu kişi bu işlerde çalışan bir işçi ya da eski bir işçi olabilmektedir. Ödemeler üzerinden kendine bir pay alır veya ücretlerden kayıtdışı olacak şekilde kesintiler yapar.

Aracılık hizmetlerinin gelişmesinin temel nedeni olarak hem tarım hem de imalat sanayinin üretim aşamasındaki geçici ve mevsimlik artışlar gösterilmektedir. Yerel işgücü arzı tarafından karşılanamayan dönemsel işgücü talebindeki artış, aracılık hizmetleri ile karşılanmaktadır. Tarım araçları, işverenlere ihtiyaç duydukları mevsimlik/geçici işçiler tedarik ederken, işçiler için de istihdam yaratmaktadır. Aracılık hizmetleri, işverenlerin çok fazla zaman ve harcama yapmadan yeterli sayıda ve kalitede işçi bulmasını sağlar. Tarımsal işgücü piyasasındaki aracılık hizmetleri ve işgücü piyasalarının kayıtdışılığı da bu hizmetleri ve işgücünü daha düşük ücretlerle sunmayı mümkün kılmaktadır

Tarımsal üretimde gezici, mevsimlik olarak istihdam edilebilen dinamik bir işgücü havuzuna her daim ihtiyaç olmaktadır. Bunun başlıca nedenleri arasında Türkiye'de tarımsal üretimin çeşitliliği, yılın birçok ayına yayılan yapısı, üretim süreçlerinden özellikle hazırlık ve hasat dönemlerinde çok sayıda işçiye gereksinim duyulması, Türkiye'nin bazı tarımsal ürünlerin küresel düzeyde ihracatını yapan öncü ülkelerden biri olması ve özel şirket ve markaların hem tedarikçilerinin hem de üretim tesislerinin bulunduğu bir coğrafya olması sayılabilir. İşte bu noktada, tarım araçları tarımsal işgücü piyasalarında arz ve talep dinamiklerini düzenleyen kurumsal pratik olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşverenler ve işçiler arasında aracılık yapmak ve işçi ücretlerinden komisyon almak dışında, tarım araçları tarım işçilerinin ulaşım, barınma ve tüketim mallarına olan ihtiyaçlarını ve hastaneler ve okullar gibi çeşitli kurumlarla ilişkilerini yönetmektedir. Araçlar, iş bulmak, kimin çalışacağına karar vermek, ücretlerin ödenmesi, ön ödeme yapmak ve kredi vermek, işçilerin yaşadığı alanların kurulması gibi birçok konuda işçiler üzerinde büyük bir kontrol ve otoriteye sahiptir. Bu çeşitli yönleriyle bağımlılık ilişkisi alinyasında araştırılmış ve tasvir edilmiştir ve yukarıda listelenen tüm nedenlerden dolayı sömürü ilişkisi olarak adlandırılmıştır.

Türkiye'de ve Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği

Türkiye'de tarım çocuk emeğinin yoğun olarak kullanıldığı sektörlerin başında gelmektedir. Emekli veya ücretsiz aile işçisi olan çok sayıda çocuk, tarımsal üretimde çalışmaktadır. Çocuk işçiliğine dair en güncel verileri içeren TÜİK 2012 Çocuk İşgücü Anketi'ne göre, Türkiye'de 6-17 yaş arasındaki 893 bin çocuk çalışmakta ve çalışan çocukların yüzde 44,7'si (399 bin çocuk) istihdam edilmektedir. Çocuklar aile emeği ile yapılan küçük ölçekli tarımsal üretime, tarım işlerine, küçük yaşlarda yavaş yavaş entegre olmaya başlarlar. Ayrıca 2011 yılından sonra Suriyeli göçmenlerin Türkiye'ye gelişinin çocuk işçiliği üzerine etkileri bilinmemekle beraber, sektör bazlı araştırmaların bulguları (Yalçın, 2016; Harunoğulları, 2016) ve basında çıkan haberlerdeki tespitler ile Suriyeli göçmen çocuklarının çalışmasının Türkiye'de çocuk işçiliği sorununu daha da kronik hale getirdiği söylenebilir.

Türkiye’de çocuk ve genç işçiliği ve bu yaş gruplarının ne tür işlerde çalışabileceği ulusal yasalar ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle düzenlenmektedir. 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşmesi (ÇHS) ve ILO’nun 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi’ne göre çocuk 18 yaşın altındaki bütün bireyler olarak tanımlanmıştır. ILO’nun çocuk işçiliği tanımı ise 138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi’ne dayanmaktadır. Bu sözleşmeye göre zorunlu eğitimi bitirmemiş ve 15 yaşın altında çalıştırılan çocuklar, çocuk işçi olarak kabul edilir. Türkiye’de 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. Maddesine göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır.

Çocukların tarımsal üretimde çalışması ise belirli özel koşullara bağlanmıştır ve ILO’nun 184 No’lu sözleşmesi çocukların tarımsal üretimde istihdam edilebilmeleri için asgari yaşın 16 olması gerektiğini ve çocukların çalışmasının eğitimlerine engel teşkil etmeden bütün sağlık ve güvenlik koşullarının sağlanması koşulu ile gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca, ILO 182 No’lu sözleşmesi ‘en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği’ ifadesinin tanımını yapmış olup her üye ülkenin, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin öncelikli olarak ortadan kaldırılması için eylem programlarını belirlemesini hüküm altına almıştır. Bu nedenle, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından hazırlanan Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023 asgari yaşın 18 olduğu mevsimlik gezici tarım işçiliğini çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak belirtmektedir. Çocukların mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmalarını önlemek için mevsimlik tarım işçisi ailelere mensup çocukların bütün sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanması hedefi bulunmaktadır.

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işlerinde çocuklarla ilgili çeşitli araştırmalar, çalışma ve yaşam koşullarına ilişkin önemli bulgular sunmaktadır. Tüm bu araştırmaların ortak vurgusu, mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin yaygınlığı olduğu kadar, işçilerin çoğunluğunun yaptığı işlere tarım araçları sayesinde ulaşmakta olduğudur. Tarımsal üretimde bu kadar kilit bir rol oynayan tarım araçları, çocukların işlere ulaşmasında ve bu işlerin çalışma koşullarının belirlenmesinde hayati bir rol almaktadır. Bu kilit rol aynı zamanda, bir politika aracı olarak çocuk işçiliğinin önlenmesi ve azaltılmasında kullanılabilir. Bu bağlamda rapor tarım araçları ve tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin farklı boyutları ele alınmaktadır.

Tarım Araçları ve Çocuk İşçiliği Araştırması Bulguları

Tarımda ücretli çalışmanın çok büyük bir kısmı tarım araçları tarafından düzenlenmekte ve tarım araçlarının işçilerle işverenleri buluşturan aracı konumları yanı sıra, işçilerin tarımsal üretim yapılan yere yakın mekânlarda konaklamaları, yiyecek ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması ve çalışacakları yerlere ulaşmaları gibi birçok sorumluluğu da zaman zaman yerine getirmektedirler. Mobilize ettikleri işgücü nüfusu tam olarak bilinmemekle beraber, kayıtdışı olarak mevsimlik tarımsal üretime katılan işçilerin ve işçilerin ailelerinin sayısının bir milyona yakın olduğu tahmin edilmektedir. Bu kadar çok insanın hayatını etkileyen, onları işe ulaştıran ve tarımsal üretimi organize eden tarım aracılığı Türkiye’de tarımsal üretim, işgücü piyasaları, kadın ve çocuk emeği açısından önemli bir kurumsal pratik olarak değerlendirilebilir.

Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği (Madde 4-1), tarım aracılığını, “tarımda iş ve işçi bulma aracılığı görevini yapmak üzere kurumca izin verilen gerçek veya tüzel kişiler” olarak tanımlamaktadır. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde “tarım aracısı kim?” diye sorulduğunda, “tarım aracısı iletişim ve insan yönetimi konusunda becerileri gelişkin olan, nerede ve ne zaman iş olduğunu bilen, bu yerlerdeki işverenlerle iletişimi bulunan, güçlü ilişki ağlarına sahip insanlar” olarak tanımlanmıştır. Tarım araçları muhtar, tarla/bahçe sahipleri, jandarma, firma temsilcileri, esnaf, kamu kurumlarıyla iyi ilişkileri olan kişiler olarak görülmektedir. Ayrıca araçların çalıştıracakları işçileri işi yapabilecek kişilerden seçme, istenilen işi istenilen zamanda ve istenilen kalitede yaptırma, işçi üzerinde sözünü geçirebilme becerisine sahip olması gerektiği ifade edilmiştir. İşçilerin istihdam edildiği ürün ve yapılacak işin teknik özellikleri konusunda da bilgi sahibi olması gerektiği paylaşılmıştır.

Anket çalışmasına katılan tarım araçlarının demografik özelliklerine bakıldığında, çocuk işçiliğinin yaygın olarak görüldüğü kırsal bölgelerde yetişmiş, geniş ailelerde yaşayan ve düşük eğitimli kişilerin tarım aracısı olduğu görülmektedir. Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliğinin en temel özgüllüklerinden biri, işgücü kaynak illerinin (Şanlıurfa, Adıyaman, Mardin ve Diyarbakır) sınırlı sayıda olmasıdır. Adana’da tarımsal üretimi organize eden tarım araçlarının doğum yerlerinin hangi il olduğuna ilişkin veri, bu genel özelliklerle örtüşmektedir. Görüşülen araçların yarıdan daha fazlası Şanlıurfa doğumludur (yüzde 63,8) ve neredeyse tamamının doğum yeri illerin köyleridir. Tarım araçlarının yüzde 45,4’ünün Adana, yüzde 49,6’sının ise Şanlıurfa’da ikamet ettiği tespit edilmiştir. En büyük grup yüzde 32,6 ile beş yıllık ilköğretim mezunları olurken, yüzde 17,7 ile ilköğretim terk ve son olarak yüzde 12,8 ile okuma-yazma bilmeyenlerdir. İlkokuldan sonra eğitim almış tarım araçlarının sayıları çok azdır. Görüşülen araçların yaş ortalaması 44’tür. Araştırma tarım araçlarının hem kendilerinin hem de ailelerinin tarım işçisi olduğu ve birçoğunun çocukken çalıştığını göstermektedir. Bu tipoloji bize, tarım araçları ve tarımsal üretimle çocuk işçiliği arasındaki temel bağlantının aslında, tarım araçlarının kendilerinin de çocuk işçi olarak çalışmış olması dolayısıyla tarım araçlarının içinde yaşadığı sosyo-kültürel ortamda çocukların çalışmasının normal bir pratik olduğunu, bütün bunlara ek olarak ailelerin yoksullukla mücadelesinin en önemli araçlarından birinin çocuk işçiliği olduğunu göstermektedir.

Çoğunlukla eski tarım işçisi kişiler yıllar içerisinde tarım aracılığı işini öğrendikçe, işverenlerle ilişkileri geliştikçe ve çevresine topladığı işçi sayısını arttırdıkça kendileri tarım aracısına dönüşebilmektedirler. Tarım araçlarına yönelik ankete yanıt veren araçların yüzde 24’ü tarım aracılığının baba mesleği olduğunu söylerken, yüzde 35’i tarım işçiliğinden tarım aracılığına başladığını belirtmektedir.

Tarımda iş aracılığı hizmetlerini yerine getirebilmek için araçların yönetmelik gereği Tarım Aracılığı Belgesi alması gerekmektedir. Fakat tarım sektörünün genel olarak enformel dinamikler ve çalışma ilişkileri üzerinde işlediği düşünüldüğünde, tarım aracılığı da yaygın olarak enformel olarak gerçekleştirilen bir faaliyettir. Görüşme yapılan araçların yüzde 46’sı tarım aracılığı belgesine sahip olduğunu ifade ederken, yüzde 54’ünün belgesinin bulunmadığı beyan edilmiştir. Tarım aracısı belgesi olmayanların yüzde 81,6’sı gerek olmadığı/ihtiyaç duymadıkları için belge almadıklarını ifade etmiştir. Yapılan işin büyük çoğunlukla kayıtdışı olarak gerçekleşmesi ve tarım araçlarının kayıtlı olması ve aracılık belgesi almasına dair yaptırım, izleme ve denetlemenin olmadığı bir sistemde araçların belge almaya gerek duymaması doğal bir sonuçtur.

Tarım Aracılarının Çocuk İşçiliğini Etkileme Kapasitesi: İşgücü Arz ve Talep Faktörleri

Tarım araçları tarım işgücünün düzenlenmesinde, arz ve talebin buluşmasında önemli roller üstlenmektedir. Tarım araçlarının tarımsal üretimdeki işgücü piyasasının düzenlenmesindeki rollerini anlamının yolu, işçilerin tarım araçları olmadan işe ulaşip ulaşamadıklarını sorgulamaktır. Ya da yine benzer şekilde bu soruyu işverenlere sormaktır. Çalışma kapsamında Adana'da görüşülen tarım araçları işçilerin bir tarım aracıları olmadan iş bulmalarının imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Neredeyse yüzde 80'e yakın bir oranda tarım aracıları, tarımsal üretimde ücretli çalışmanın tarım araçları olmadan olamayacağını söylemektedir.

Tarım araçlarının işgücü havuzunu oluşturan işçilerin kompozisyonu Adana'da tarım işçilerinin 1/3'ünün 18 yaş altı çocuklar olduğunu ve çocuk işçilerin önemli bir kısmının da kız çocuklarından oluştuğunu göstermektedir. Araçlar ortalama olarak 76 kişilik işçi gruplarını kontrol etmektedir. İşçilerin kimlerden oluştuğuna bakıldığında; yüzde 37,5'i yetişkin kadın, yüzde 34,7'si yetişkin erkek, yüzde 27,9'u 18 yaş altı bireylerden oluşmaktadır. Elde edilen bu sonuç mevsimlik tarım işçileri üzerine yapılan diğer çalışmalarda da elde edilen oran olan, toplam işçilerin 1/3'nün 18 yaş altı bulgusunu destekler niteliktedir.

Ayrıca araştırmada elde edilen veriler son yıllarda işgücü kompozisyonundaki değişimi göstermektedir; Suriyeli işçilerin sayılarındaki artış ile yerli işçinin Adana'daki tarımsal işgücü piyasasından çekilmesi. Adana'da ankete katılan tarım araçlarının işçi ekipleri içerisindeki Suriyeli göçmen oranı yine bahsedilen rapordaki bulguları doğrular niteliktedir. Tarım araçlarının yüzde 71,6'sı Suriyeli işçilerle de çalıştığını söylemektedir. Tarım araçları neden Suriyeli göçmen işçi ile çalışıyorsunuz sorusuna çoğunlukla yerli işçi bulamadıkları cevabını vermiştir. Bu itici faktörlerin bir araya gelmesi, Adana Ovası'nda Suriyeli göçmen tarım işçilerinin artmasına neden olmuştur. Tarım araçları Suriyelilerin sayıca fazla olduklarını, yerli işçilere göre daha muhtaç halde düşük ücretlerle çalışmaya razı geldiklerine dikkat çekmişlerdir.

Göç edenlerin ulaştıkları ülkede verecekleri ilk tepki aile bireylerinden mümkün olduğunca fazla kişiyi istihdam etmektir. Bu bağlamda, tarım araçları öncelikle çocukları işçi olarak kabul ederek ve bu çocukları işçi ekiplerine dahil ederek çocukların tarımsal üretime entegre edilmesinde rol oynamaktadır. Tarım araçlarına hangi işçi gruplarında çocuk işçiliğinin yaygın olduğu sorulduğunda ise her iki grup (Türkiyeli/yerli ve Suriyeli) için de çocuk işçiliğinin yaygınlığının söz konusu olduğu belirtilmiştir. Çocuk işçiliğinin yaygınlığının nedeni ise daha çok ekonomik sıkıntılar ve gerekliliklerle açıklanmaktadır. Yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik ve kalabalık aileler çocuk işçiliğinin nedenleri olarak görülmektedir. Araçlar, ailelerin çocukların çalışmasına 'göz yummakta' olduğunu ifade etmektedir. Tarım araçları Suriyeli göçmen ailelerin ise 'ihtiyaç', 'mağduriyet' ve 'kalabalık' oldukları için çocuklarını çalıştırdığını vurgulamıştır.

Tarım araçlarının işçi kompozisyonu Adana'da tarım işçilerinin 1/3'ünün 18 yaş altı çocuklar olduğunu ve çocuk işçilerin önemli bir kısmının da kız çocuklarından oluştuğunu göstermektedir. Suriyeli işçi sayısının çok yüksek olması, toplam işçilerin 1/3'ü olarak hesaplanan çocuk işçiliğinin gerçek ölçeğinin, Adana Ovası'nda tarım araçları tarafından belirtilenden daha yüksek olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu durumda, araçların portföyünden bulunan işgücü kompozisyonu bize, tarım araçlarının çocukların tarımsal üretime entegre edilmesinde üstlendikleri en önemli rolün; çocukları ilk elden işçi olarak kabul etmeleri ve çocukları işçi ekiplerine dahil etmeleri olduğunu göstermektedir.

İşgücü ekipleri oluşturma kapasiteleri sayesinde, tarım araçları çocukları işçi gruplarına dahil etmekte ve tarla ve bahçelerinde çalışmaya yönlendirmektedir. Kadınlar, çocuklar ve Suriyeli göçmen işçiler, araçlar tarafından en çok kullanılan işgücü bileşenlerini oluşturmaktadır. Tarım araçlarının işgücüne erişim için kullandıkları en başarılı strateji, öncelikle kendi aile üyelerinin işgücü havuzuna dahil edilmesidir. Anket uygulamasındaki işçi gruplarının kompozisyonunun kimlerden oluştuğuna ilişkin soruya, tarım araçlarının yüzde 26,3'ü ekiplerinin kendi akrabalarından oluştuğunu söylerken, yüzde 18,9'u arkadaşlar/tanıdıklardan oluştuğunu belirtmiştir.

Yoğunluklu olarak yakın çevrelerinde bulunan işgücünü mobilize eden tarım araçlarının Suriyeli işgücüne erişim stratejilerinin başında ise, Suriyeli göçmenlerin tavsiye üzerine tarım araçlarına ulaşması gelmektedir. Neredeyse tarım araçlarının yarısı Suriyeli göçmenlerin kendilerine tavsiye üzerine geldiğini belirtirken, yüzde 30,9'u ise Suriyeli göçmenlerin kendilerine doğrudan ulaştığını ifade etmektedir.

Tarım Araçları ve Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği

Tarım araçlarının çocuk işçileri tarımsal üretime kanalize etmesi araçlar tarafından koordine edilen ve yönlendirilen arz ve talep faktörlerinin bir sonucudur. Çocuklar, yapısal faktörler nedeniyle ve aynı zamanda, işverenlerden gelen talep sonucunda işgücü havuzuna dahil edilir ve araçlar tarafından tarımsal çalışmaya yönlendirilir. Bu sebeple, işgücü arz ve talebi arasındaki etkileşimi daha iyi analiz edebilmek için tarım araçlarından işgücü talep eden işverenlerin profillerinin ve işgücünün niteliklerine yönelik taleplerini ve Adana Ovası'nda yetişen ürünlerin hangi aşamalarında çocuk işçiliğinin ne büyüklük ve kapsamda olduğunu değerlendirmek gerekmektedir.

Araçların genellikle belirli işverenlerle çalıştıkları ve bazen de bir-iki köyün işini üstlendikleri bilinmektedir. Aynı işveren için çalışan tarım araçlarının oranı yüzde 63'tür. İşverenlerin araçlardan işgücünün bileşenleri üzerine de talepleri olmaktadır. Tarım araçlarının yüzde 25'i kendilerine asgari yaş konusunda bir sınır getirilmediğini belirtmiştir. Yüzde 20'si ise işverenlerin kendilerine 18 yaş sınırı koyduğunu söylerken, yüzde 18'i 15 yaş sınırını belirtmiştir. Yüzde 14,7'si ise 14 yaş sınırının altını çizmiştir. Bu veri, işverenlerin tarım araçlarına çocukların çalıştırılabileceği minimum yaşı 10 olarak belirttiklerini göstermektedir.

Çoğu zaman işverenler işlerinin ne tür işçi ekipleri ile yapıldığıyla pek ilgilenmemekte; işlerinin zamanında, istenen biçimde ve nitelikte gerçekleştirilmesi ile alakadar olmaktadır. Bu açıdan tarım araçlarının işgücü talebine nasıl ve ne tür işçi ekipleri ile cevap verdiği çoğu zaman tarım araçlarının belirleyiciliğiyle oluşturulmakta, bu ekiplerde ise her zaman çocuklar önemli bir yer tutmaktadır. Bu bulgular, tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin tarımsal üretimin çeşitli aktörleri tarafından yaygın olarak kabul edildiğini ve desteklendiğini göstermektedir. Tarımsal üretimde tarım araçlarının belirleyiciliği işverenden gelen işçi taleplerine nasıl cevap verdiği ve bu talebin ne tür işçi ekipleri ile karşılandığı noktasında önem kazanmaktadır.

İşverenlerin işgücü talebinin oluşumunda önemli olan bir diğer etken ise ürettikleri ürünlerin üretim süreçleri ve en fazla işgücü talebinin olduğu hasat zamanlarıdır. Üretim faaliyetlerinin makine ile yapılıyor olması işgücü talebini azaltırken, Adana Ova'sında ürünlerin büyük çoğunluğu hâlâ emek yoğun üretim teknikleri ile üretilmektedir. Bereketli topraklarıyla bilinen Adana Ovası, Türkiye'nin en büyük tarımsal üretim alanlarından biridir. Tarımsal üretim yıl boyunca devam etmekte ve geniş bölgelere yayılarak yüksek işgücü talebi yaratmaktadır. Tarım araçları, yüksek emek talebini karşılamada kritik bir rol üstlenmektedir.

Mevsimlik tarımsal üretim işlerinin bir diğer özgüllüğü ise bu işin ekipler halinde yapılması ve genel olarak mümkünse bütün aile emeğinin bu işe katılmasıdır. Aile içerisindeki çocuklar büyüdükçe ailenin ekonomik faaliyetlerine giderek artan bir katkı sağlamakta, bu katkı sayesinde hem grubun bir üyesi olduklarına ilişkin sosyalizasyon yaşanmakta ve de yapılan işin incelikleri öğrenilmekte hem de ailenin yaşam mücadelesine destek verilmektedir. İşte bu doğallık içinde yapılan tarımsal üretimde ücretli çalışmanın farklı tarafları olan işveren, işçi ve tarım araçları için çocuğun kim olduğu ve çocuk işçiliğinin yaş sınırının ne olduğu ile; yasal olarak kabul edilen çocuk yaşı ve çocuk işçiliği arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan aileler, onları farklı işlere yönlendiren tarım araçları ve işverenler için çocuğun kim olduğu, yaşla ifade edilen bir gerçeklik değildir. Çocuk farklı yaşlarda bir birey olabilir. Bu nedenle *"çocuk işçi çalıştırıyor musunuz?"* sorusuna genellikle *"yok, bizde çocuk işçi olmaz"* yanıtı verilmektedir. Oysa bu topluluk için birey, 11-12 yaşını geçince artık çocuk olmaktan çıkan, ücretli tarımsal üretimin asıl çalışanlarından biri olmaya doğru evrilen biridir. 14-15 yaşında çocuklar ise bu işleri asıl yapacak kişiler olarak görülmektedir. Bu nedenle çocuk işçi çalıştırmadığını söyleyenler, 11-12 yaşın altında olan kişileri çalıştırmadığını kastetmektedir.

Yoksul hanelerin geçim stratejilerinin başında, aile içinde çalışabilecek kişilerin mümkün olduğu kadar gelir getiren çeşitli faaliyetlere yönlendirilmesi gelmektedir. Kırsal kökenli ailelerde bu stratejiye, fazla çocuk sahibi olmak ve çocuklar büyüdüğünde ailenin tarımsal üretim faaliyetlerine el veren işçilere dönüşmesi katkı vermektedir. Tarımsal üretimde çalışan hanelerde bulunan bireylerin sayısı fazla olduğu için, hanede ne kadar fazla kişi gelir getiren bir işte çalışırsa, aileyi geçindirmek ve yoksullukla baş etmek mümkün olmaktadır. Yüzde 91 oranında tarım aracısı, çocuk işçiliğinin nedenini aile bütçesine katkı olarak görmektedir. Bu, meslek öğrenmek, okul terk ya da eğitim masraflarını karşılayamamak gibi sıralanan bütün nedenlerin önüne geçmektedir.

Diğer yandan geniş ailelerde ailenin bir üyesinin gelir getirmeye başlaması, ilk kuşak anne ve babanın çalışma hayatından yavaş yavaş çekilmeye başlaması anlamına da gelmektedir. Aslında birçok durumda, tarla/bahçe işlerinin 12-13 yaşını geçmiş çocuklar için daha uygun olduğuna ilişkin yaygın bir kanı mevcuttur. Çocuklar daha çevik ve sağlıklı sayılmaktadırlar. Babalar ya da anneler uzun yıllar tarlada çalışmaktan dolayı hızlıca yıpranarak çeşitli hastalıklar nedeniyle çalışmamaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan ailelerin eğitim düzeylerinin çok düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Kendileri eski tarım işçisi olan tarım araçlarının da eğitim seviyelerinin benzer şekilde düşük olduğu görülmektedir. Okul terkleri gençler arasında çok yaygın bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem aileler hem de çocukların yoksulluk döngüsünü kırabilmesinin en önemli yollarından biri olan eğitim, devam ettirilememekte ve çocuklar okullarını bırakıp mevsimlik işçiler haline gelmektedir. Tarım araçlarına çocukların eğitime devam edememe nedenleri sorulduğunda 'ekonomik nedenler' başta gelen cevaplardandır. Tarım araçlarına göre çocukların eğitimden uzak kalmasının en önemli nedeni, eğitimin masraflı oluşu ve ailelerin bu masrafları karşılayacak ekonomik gelirlerinin olmamasıdır. Tarım işçiliği için göç eden ailelerde yaşayan çocukların okul başarıları ciddi oranda düşüktür ve okul terkleri yüksek oranda yaşanmaktadır. Tarım araçlarına kendilerine yöneltilen yargı sorularından 'çalışan çocukların okul başarıları düşük olur' ifadesine yüzde 90 üzerinde evet yanıtı gelmiştir. 'Çocuklar okula gitmek yerine küçük yaşlarda çalışmaya başlayarak beceri kazanır' ifadesine ise yüzde 75 oranında hayır yanıtı alınmıştır. Bu bulgular, çocuk işçiliğini gerekçelendirmelerine rağmen, aslında araçların, okul başarıları ile hayatı değiştirme şansı arasındaki doğrudan ilişkiyi tanımladıklarını ve çocuklara yönelik daha iyi bir geleceğin işle değil, eğitimle olacağını kabul ettiklerini göstermektedir. Öte yandan tarım araçları, eğitimlerine devam etmeyen çocukların, istihdam yoluyla disiplin altına alındığını düşünmektedir. Çocukların okulu bırakma ve tarlada çalışma nedenleri tarım araçları tarafından, çocukların ebeveynlerinin kaderini yaşama konusundaki talihsizliklerinin bir parçası olarak sunulmaktadır. Kimi araçlara göre ailenin de eğitim seviyesinin düşük olması çocuğun sosyal ve kültürel gelişimini daha da çok etkilemekte, eğitim eksikliği ile birlikte yoksulluk sarmalı kuşaklar boyu devam etmektedir.

Çocuk işçiliğinin nasıl ve neden ortaya çıktığına dair hem tarım araçları hem de işverenler, çocuk işçiliğinin tarım işçisi ailelerin daha fazla gelir elde etmek için kullandıkları bir yöntem olduğu, bu nedenle önlenmesinin zor olduğuna işaret etmişlerdir. Tarım araçları işverenlerin çocuk istemediğini ama ailelerin çalışmaya gelirken yanlarında mutlaka bir-iki çocuk getirdiğini, buna engel olamadıklarını, çocuklar çalıştırılmazsa yetişkinlerin de çalışmayacağı tehdidi ile karşılaştıklarını ifade etmiştir. İşverenler, işçi gruplarının kimlerden oluştuğu hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadıklarını ve tarım araçlarının işçi havuzlarını oluşturma konusunda tam yetkili olduklarını vurgulamaktadır. Bu nedenle, işverenlerin bakış açısıyla, sorumluluk aileler ve tarım araçlarındadır.

Tarım Aracılarının Çocukların Çalışma ve Yaşam Koşullarının Düzenlenmesindeki Rolü

Tarım araçlarının tarımsal üretimde üstlendikleri tek rol işçi ve işverenleri buluşturmak değildir. Hem işin organizasyonunda hem de işçilerin yaşam koşullarının ve işe ulaştırılmasının sağlanmasında da görevleri bulunmaktadır. İşçilerin iş sırasındaki performansının kontrolü, ücretlerinin ödenmesi, barınma yerlerinin ayarlanması ve hatta güvenliğinin sağlanması, yerleşimin temel altyapısının temini ve işçilerin çalışacakları illere, tarla/bahçeye ulaşımı gibi birçok konuda, tarım araçları düzenleyen, koordine eden ve girişimde bulunan aktördür. Elbette araçların üstlendiği bu rol, çocuk işçilerin sadece işe katılımını değil; çalışma ve yaşam koşullarını da yakından etkilemektedir. Uzun çalışma saatleri, kısa dinlenme molaları, hızlı iş temposu, ücretlerin zamanında ödenmemesi, kalacak yerlerin insan sağlığına uygun yerler olmaması gibi etmenler çocukların yaşam kalitesini çok etkilemektedir.

Tarım araçları işçilerin ücretlerinin belirlenmesinde etkili olmasa bile; ücretlerin işçilere ödenmesi ve hatta ücretlerden elde edilen gelirlerin nasıl harcanacağı gibi konularda etkin bir role sahiptirler. Araçlar aynı zaman da ücretlerin işçiye nasıl ulaşacağını belirleme gücüne sahiptir ve bu gücü çoğu zaman işçileri elde tutmanın bir yolu olarak kullanabilmektelerdir. Ücretler işveren tarafından işçinin kendisine değil, doğrudan tarım aracısına ödenmektedir ve tarım araçları ücretleri alırken kendi komisyonlarını düşükten sonra kalanı işçiye öderler. Tarım araçları zaman zaman işçi ekipleri oluşturmak için ailelere bir miktar avanslar öderler. Her ailedeki çalışanlar için çalışılan gün sayısı ve her gün için bir zaman çizelgesi bulundurlurlar ve işçilere bir ücret kartı verirler. Ücret kartı, bir günlük ücrete eşittir ve aracının adı, telefon numarası ve imzasını içeren şekilde tarım aracısı tarafından tasarlanır ve basılır. Tarım aracısı, belirli aralıklarla işçilerin ücretlerini öder. İşin ancak tamamlanmasından sonra ödemenin önemli bir kısmını yapılması yaygın bir uygulamadır. İşçiler genellikle, işverenler ürünlerini sattıktan ve ödemelerini aldıktan sonra ücretlerini tarım araçlarından alırlar.

Çalışılan günlerin ücret ödemesi aile reisine yapılmaktadır. Aile içinde çoğunlukla kadınların ve çocukların çalışıyor olduğu durumlarda bile, tarım araçları ücret ödemelerini evin erkek reisine yapmaktadır. Erkek tarım araçları özellikle kadın ve çocuk işçilerinin ücretlerini hanenin erkeğine ödeyerek, ataerkil hegemonyayı yeniden tesis etmektedir. Kadın ve çocukların emekleri erkek egemenliğinin devamlılığı için araçsallaştırılmış olmaktadır. Çocuklar sadece yetişkinler için bile zor olan zor çalışma koşullarına maruz kalmakla kalmaz, aynı zamanda çalışma ortamında ve aile içinde tahakküm ilişkileri ile de çevrilidir.

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin çalışma saatleri çalışılan ürüne göre değişiklik göstermekle beraber, çalışma saatlerinin uzunluğu ve çetin çalışma koşulları nedeniyle tarım işçiliği tehlikeli bir iş olarak sınıflandırılmıştır. İşçiler için sabahın erken saatinde başlayan iş, genelde akşam güneş batana kadar devam eder ve günlük olarak küçük molaların olduğu neredeyse 12 saatlik bir çalışma sürecidir. Uzun çalışma saatleri zor olduğu kadar, çoğu zaman sıcak, soğuk, nem, yağmur ve rüzgâr gibi koşullar işçilerin çalışma koşullarını ağırlaştıran etkenler arasındadır. Bunların yanı sıra çalışma sırasında kullanılan aletlerin (kesici makas gibi) çocuklar ve birçok yetişkin için uygun olmaması ve kullanırken gerekli koruyucu ekipmanların kullanılmaması, çalışanların sağlık ve güvenliği için riskler taşımaktadır. Ayrıca bitkilerin yetiştirilmesinde kullanılan kimyasallar da işçiler için çeşitli riskler içermektedir.

Çalışma saatlerinin uzun oluşu ve ürünlerin, özellikle hasat zamanlarının, belli bir zaman dilimine sıkışıyor olması, yapılan işin hızını arttıran etkenlerin başında gelmektedir. Mevsimlik tarımsal üretimde çalışma süreleri ürünün hasat zamanları ile sınırlıdır ve hasadın ne kadar sürdüğü ürün bazında değişmektedir. Hasat süresi ise işçilerin çalışma saatlerini yakından etkilemektedir. İşin zamanında bitirilmesi ve her bir işçiden gün içinde beklenen ürün çıktısının belli olması, çalışma hızını arttırarak olumsuz çalışma koşulların daha da ağırlaştırmaktadır. Örneğin Adana Ovası'nda 45 derece sıcaklıkta bütün gün güneş altında biber toplanması; güneş çarpması, aşırı yorgunluk ve yapılan iş sırasında kullanılan aletlerin dikkatli kullanılmaması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Bu etkiler çocuklar için çok daha ağır sonuçlara sebebiyet vermektedir. Ergonomik riskler gelişimini tamamlamamış çocuklar için daha da kalıcı sağlık ve gelişim sorunlarına neden olabilir ve ileride hayatlarını zorlaştıracak kalıcı sağlık ve fiziksel sorunlar yaratabilir risklerdendir. Çocuklar ayrıca tarımsal üretimde kullanılan kimyasal ilaçlar dolayısıyla çeşitli risklere maruz kalmaktadır. İşçi taşımaya uygun olmayan araçların aşırı kalabalık işçilerle doldurulması ya da insan taşımaya elverişli uygun olmayan araçlarla işçi taşınması ölüm ile sonuçlanan kazalara yol açmaktadır. Haberlerde defalarca bildirildiği üzere, çocukların da tarlalara ulaşımı bu şekilde olduğundan, yetişkinler gibi onlar da aynı hayati risklerle karşı karşıyadırlar. Çalışma koşullarından kaynaklanan bu tehlikelerin yanı sıra, işçilerin dinlenme molalarını altında geçirebileceği bir ağaç gölgesi ya da tente, çardak gibi bir yerin olmaması, zaten bütün gün aşırı sıcakta çalışan işçilerin, mola zamanlarını da yeterince insani bir ortamda geçirmemelerine sebep olmaktadır. Uzun çalışma saatleri ve kötü çalışma koşulları yetişkinler için bile zorlu bir çalışma ortamı sunarken, çocukların bu koşullarda çalışıyor olmaları çocukların hem fiziki hem de ruhsal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Bu çocuklar ayrıca yukarıda da değinilen çeşitli iş sağlığı ve işçi güvenliği tehlike ve riskleri ile karşılaşmaktadırlar.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin nerede ve nasıl barınacakları konusunda temel karar alıcılardan biri tarım aracıdır. Çadır yerleşimlerinin çoğunlukla mahalle ve kent merkezinden uzak mekânlara kurulmaları tarım işçileri ve aileleri için izole bir yaşam ortamı anlamına gelmektedir. İşçilerin ve ailelerin yaşadığı çadır yerleşimleri, genellikle gözden ırak yerlerde, dere ve kanal kenarlarına kurulu olduğundan çocuklar ve yetişkinler için sağlıksız ve tehlikeli koşullar içermektedir. Ayrıca sıcak, soğuk, rüzgâr, yağmur gibi iklim koşullarına maruz kalındığı gibi, aşırı nem, toz, böcek, akrep sokması ve yılan ısırması gibi tehlikeler de mevcuttur. Çocukların temiz olmayan dere ve kanal sularında oynaması ve hatta düşüp boğulması gibi riskler, yaşam ortamlarının insani barınma koşulları içermediğini ortaya çıkarmaktadır. Yaşam ortamlarının güvenliği, çocuklar için temiz ve sağlıklı bir ortam sunulması hem yetişkinler hem de çocuklar için çok önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çadır yerleşimlerinde sadece birkaç su çeşmesinin olması, çocukların ve kadınların içme ve kullanım suyunu taşımak için önemli miktarda zaman harcamasına neden olmaktadır. Çadırlarda sürekli su temininin olmaması, mutfak, tuvalet ve banyolarda hijyen sorunları yaratmaktadır. Kanalizasyon sisteminin olmaması, bir ya da iki tuvaleti ve banyoyu çok sayıda insanın kullanması yine tarım işçilerinin yaşam koşullarını olumsuz etkileyen faktörler arasındadır.

Sosyal olarak izole mekanlar olan çadır yerleşimleri, asgari yaşam koşullarını taşımadığı için hem yetişkinlerin hem de çocukların hayatlarını olumsuz yönde etkilemekte, özellikle de çocukların sağlıklı gelişimi için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Çocukların üretim ve yeniden üretim faaliyetleri için harcandığı zaman bu olumsuz yaşam koşulları nedeniyle artmakta, su

taşıyan, ateş yakan, çamaşır yıkayan, yemek yapan ve çocuk bakan çocuklar, bir nevi kendi çocukluklarını yaşamadan, yetişkin olmaya zorlanmaktadır.

Tarım araçlarına işverenler tarafından ya tam yetki verilir ya da tüm bu yaşam ve çalışma koşullarını ve ihtiyaçların karşılanmasını organize eden tek sorumlu olarak adledilirler. Ancak, bu alandaki tüm çalışmalarda olduğu gibi, bu araştırma bir kez daha araçların rollerini ve sorumluluklarını yerine getirme konusundaki isteksizliklerini, aynı zamanda bu rollerin başarılmasının sağlanması için acil bir ihtiyacın bulunduğunu göstermektedir.

Tarım Araçları ve Kurumsal İlişkiler

Tarım araçlarının temel rolü işçilere iş bulmak, tarla ve bahçe sahiplerine de işçi temin etmektir. Bu temel rolünün yanı sıra kendisine bağlı işçi gruplarının ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara temel hizmetler sunulmasını sağlamak için çeşitli girişimlerde bulunmakta görevleri arasındadır. Tarım aracı bu süreçte, başta kamu kurumları olmak üzere, farklı kurum ve kişilerle ilişki içindedir. Tarım aracı kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri, tarla, bahçe sahipleri ve yerel ihracat firmaları ile iletişimi söz konusudur. Bütün bu iletişim ve ilişkiler, tarım araçlarının tarımsal üretimin devamlılığında işçilerin yaşam ve çalışma koşullarını ve temel ihtiyaçları organize etmede ne kadar kritik bir rolü olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Sonuç ve Politika Önerileri

Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir: Tarım Araçları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporu mevsimlik tarımsal üretimde tarım araçlarının rolüne odaklanarak, tarım araçlarının tarımsal üretimde çocuk işçiliği ile ilişkisini irdlemiştir. Aynı zamanda tarım araçlarının mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasında, devam ettirilmesinde ve yaygınlaşmasına etkisi tarımsal üretimde gerçekleştirdikleri roller incelenerek ele alınmıştır. Bu rapor, tarımsal araçların tarımsal üretimde çocuk işçiliğini etkileme kapasitesinin boyutlarını vurgulamakta ve etkili bir şekilde kullanıldığında tarımsal aracılığının çocuk işçiliğini önlemede kurumsal bir uygulama olma potansiyelini göstermektedir.

Anket verileri, yapılan derinlemesine görüşmeler ve gözlemleri, tarım araçlarının büyük çoğunluğunun aracı belgesi olmadan faaliyet gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır. Sertifikaya sahip olanlar arasından da çok azı belgesini zamanında yenilettiğinden neredeyse tüm tarım araçları belgesi olmadan çalışmaktadır. Bu maksatla rapor, tarım aracılığının bir meslek olarak tanınmasının ve araçların kayıt altına alınması ve formal ve yasal mevzuat ile görev ve işlevlerinin tanımlanmasının tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin engellenmesine katkı verebileceğini göstermektedir. Araştırmanın temel politika önerisi tarım araçlarının bir meslek olarak kabul edilmesi konusunda Türkiye’ye özgü bir modeldir. Buradaki amaç tarım araçlarının çocuk işçiliği ile mücadelede sorumlu ve yetki sahibi bir taraf haline getirilirken ayrıca mevsimlik tarım işçisi ailelerin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirilmesinden de sorumlu tutmaktır. Bu modele ilişkin detaylar araştırma raporunun eki olarak ***Tarım Aracı Meslek Standardı*** başlıklı taslak kitapçıkta sunulmaktadır.

Özetle rapor, tarım araçlarının tarımda ücretli çocuk işçiliğinin önlenmesi ve azaltılmasında ve yaşam koşullarının iyileştirilmesinde kilit rolleri ile ilgili kapasitelerini desteklemek için aşağıdaki politika önerilerinde bulunmaktadır;

1. Tarım Aracılığı Mesleğinin Tanınması

a. Tarım aracılığı meslek standartlarının belirlenmesi

Tarım araçları kayıtdışı olarak çalışmaktadır, örgütlenme seviyeleri oldukça düşüktür ve kamu makamları tarafından yapılan denetimler çok zayıftır. Bu kayıtdışılık, tarımsal üretimde çocuk işçiliğini yakından etkilemektedir. Bu nedenle, tarım aracılığına dair mesleki standartların belirlenmesi ve araçların kayıt altına alınması, Türkiye’de tarım aracılığına belirli mesleki kriterleri getirmeyi amaçlamaktadır.

b. Tarım araçlarının kayıt altına alınması ve sertifikasyonu

Kayıt, tarım araçlarına ortak işveren statüsü vererek böylece tarımsal aracılık mekanizmalarının kayıt altına alınmasını, belgelendirilmesini, izlenmesi ve denetlenmesini, insan ve işçi haklarının yerine getirilmesi ve ihlallerin belirlenmesini ve mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk işçiliğinin önlenmesi için müdahalelerde bulunulmasını sağlayacaktır. Benzer uygulamalar göstermektedir ki tarım araçlarının kayıt altına alınması, tarımsal üretimde emek sürecinin iyileştirilmesi, sömürü ve çocuk işçiliği ile mücadele edilmesi için en önemli araçlardan biridir.

c. Tarım araçlarının denetimi

Yasal çerçevenin mevcudiyeti ve kayıt sistemi, kaydı olmayan ve özellikle işçi haklarını ihlal eden, çocuk işçiliğine izin veren veya asgari şartları sağlamayan tarım araçlarına dava açmayı, araçları cezalandırmayı ve tarla/bahçe sahibi işverenleri uyarmayı sağlar. İşçi haklarının ihlalini ve çocuk işçiliğinin varlığını tespiti etkili denetimler ve izleme ile mümkündür.

d. Tarım araçlarının örgütlenmesi

Bir dernek veya odaya üyelik, tarım araçlarının çalışma koşulları, ücret seviyeleri ve mevsimlik tarım işçiliğine dair diğer koşullar belirlenirken, pazarlık gücü olan bir paydaş olmasını sağlayacaktır. Bu, araçları tarımsal üretimde emek sürecini iyileştirmeden ve sömürü ve çocuk işçiliği ile mücadele etmeden sorumlu kılmak için başka bir araç olacaktır. Ayrıca, tarım araçlarının faaliyetlerini izlemeyi, işlerini yapmak için kapasitelerini artırmayı ve mesleki gelişimlerini desteklemeyi sağlayarak standartlara ve insan haklarına uyumu temin edecektir.

e. Tarım araçlarının kapasitelerinin geliştirilmesi

Tarım araçlarının kaydı ve ruhsatlandırılması süreci boyunca çocuk işçiliği, işçi hakları, işçi sağlığı ve iş güvenliği konularında eğitim almaları bir ihtiyaçtır. Tarım araçlarına, İş Hukuku, çalışma hakları, çalışma saatleri ve koşulları, asgari çalışma yaşı, işçi sağlığı ve iş güvenliği gibi yasal düzenlemeler ve mevsimlik ve çocuk işçiler için uygun yaşam koşullarının sağlanması ve önleyici tedbirlerin alınması gibi konularda uygulamalı eğitimler verilmelidir. Eğitimler tarım araçlarının standartları uygulayabilmek için kapasitelerini geliştirmelidir.

2. Çocuklar için hizmet temini

a. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin ve çocuklarının yaşam ortamlarını iyileştirmek, onlar için uygun alanlar yaratmak ve bu alanları kullanan ailelerin ve çocukların yaşam kalitesini yükseltmek için çaba gösterilmelidir. Özellikle çocukları etkileyen riskler ortadan kaldırılmalı, çocuk haklarının temini için önleyici ve koruyucu önlemler alınmalıdır. Bu nedenle, işverenler (tarla ve bahçe sahipleri) ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının işçiler için uygun yaşam koşullarını sağlamasını talep eden tarım aracılarının kapasitelerini ve farkındalıklarını arttırmak önemlidir.

b. Tarımsal üretimde çalışma koşullarının iyileştirilmesi

Tarım araçları çalışma koşullarının iyileştirilmesinde, çalışma saatlerinin yasal sınırlarla uyumlu hale getirilmesinde, ücret oranlarının geçinmeye yetecek ücret seviyelerine yükseltilmesinde ve güvenli çalışma ortamlarının sağlanmasında ve mevsimlik gezici tarım işlerinde çocuk işçiliğinin önlenmesinde önemli bir role sahiptir. Araçlar, uygun çalışma koşullarını sağlamayan işverenlerle çalışmayı reddedebilir ve mevcut koşulların iyileştirmesini ve yasalara uyulmasını işverenlerden talep edebilir. Ayrıca, tarım araçlarının işveren (tarla ve bahçe sahipleri) ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından alınacak işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri konusunda kapasitelerinin artırılması da önemlidir.

c. Çocuk korumanın sağlanması

İşçi ailelerin ve çocuklarının temel hizmetlere (eğitim, sağlık, sosyal koruma) erişimi çoğunlukla eksik veya yetersizdir. Tarım araçları, bu çocukların eğitimi, sağlığı ve korunmasına yönelik iyileştirmelerde önemli işlevler üstlenebilir. Araçların kamu ve yerel makamların bu hizmetleri sağlanmasını talep etmede sorumluluğu ve pazarlık gücü bulunmaktadır.

3. Kanıt temelli politika yapımı

Ulusal düzeyde ayrıştırılmış veri toplama, izleme-değerlendirme, raporlama

Güvenilir ve güncel istatistiklerin olmaması, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasında tüm programatik ve savunuculuk çabalarını etkilemektedir. Tahminlerin üretilmesi, politika değişikliklerine yönelik planların yapılması ve uygulanan müdahalelerin etkilerinin değerlendirilmesi için sektör bazlı istatistiklerin ve verilerin toplanmasına yönelik çaba sarf edilmelidir. Böylelikle, kurumlar tarım işçilerinin çocuklarının durumunu, çocukların eğitimi ve sağlığını izleyebilirler.

GİRİŞ

İşgücü piyasasında aracılık hizmetleri farklı zaman dilimlerinde farklı işlevleri yerine getirmek için ortaya çıkmış olsa da Türkiye’de tarımsal üretim bu aracılık hizmetlerinin en yaygın kullanıldığı sektörlerin başında gelmektedir. Kalkınma sürecinde yaşanan sosyal ve ekonomik dönüşümler, tarımda ücretli işçilik taleplerini artırırken, tarımsal üretiminin farklı aşamalarında işgücünü organize eden tarım aracılara da ihtiyacı artırmaktadır. Sonuçta, tarımda ücretli çalışmanın çok büyük bir kısmı tarım aracıları tarafından düzenlenmekte ve tarım aracıları işçilerle işverenleri buluşturma konumları yanı sıra, işçilerin tarımsal üretim yapılan yere yakın mekânlarda konaklamaları, yiyecek ve diğer yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanması ve çalışılacak yerlere ulaşmaları gibi birçok koşulun sağlayıcıları olmaktadır.

Farklı bölgelerde farklı tanımlamalarla anılan tarım aracıları, işçi simsarı, elci, aracı, daybaşı, çavuş gibi isimler alsalar bile gerçekleştirdikleri faaliyet ve görevleri hemen hemen aynıdır. Yüzbinlerce insanın hayatını etkileyen, onları işle buluşturan ve tarımsal üretimi organize eden tarım aracılığı, Türkiye’de tarımsal üretim, işgücü piyasaları, kadın ve çocuk emeği açısından önemli bir kurumsal pratik olarak değerlendirilmelidir. Geniş bir insan topluluğunun hareketliliğini sağlarken hem işçiler hem de tarla/bahçe sahipleri (işverenler) için bir nevi güvence konumundadır. Aracının mevcudiyeti, işçiler için ücretlerin ödeneceği garantisini verirken, işverenler içinse kısa bir zamanda tamamlanması gereken işleri için hızlıca, garantili ve geçici işçinin bulunması ile işin tamamlanması demektir. Mevsimlik tarımsal üretimin organizasyonunda bu kadar kritik ve hayati bir rolü olan tarım aracıları işgücünün kompozisyonunda ve tarımsal üretim için gerekli becerilerin transferinde de etkindir. Ayrıca tarım aracıları, yapılan işin kalitesinin ve iş ritminin kontrolü gibi işlevleri yerine getirerek, işverenler bir fiil işin başında olmasalar bile, üretimin sorunsuz devam etmesini ve zamanında tamamlanmasını sağlarlar.

Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir: Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporu mevsimlik tarımsal üretimde tarım aracılarının rolüne, tarım aracılarının çocuk işçiliği ile ilişkisine odaklanarak, mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasında, devam ettirilmesinde ve yaygınlaşmasında tarım aracılarının rolünü incelemektedir. Araştırma aynı zamanda, UNICEF Türkiye’nin finansal ve teknik desteği ile Kalkınma Atölyesi tarafından uygulanmakta olan **Çocuk İşçiliği ile Mücadele Programı** kapsamında yer alan, tarım aracılarının mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğini önlenmesine yönelik rolüne ilişkin farkındalıklarının ve kapasitelerinin artırılmasını amaçlayan eğitim programı için altyapı bilgisini de sağlamaktadır. Tarım aracılığının mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliği ile bağlantısının analizi bu alanda yapılmış ilk çalışma olacağından, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve mevsimlik gezici tarım

işçisi ailelerin hayatlarının iyileştirilmesi, yaşam ve çalışma koşullarının insan haklarına uygun hale getirilmesinde tarım araçlarının rolüne vurgu yapılacaktır.

Tarım araçlarının tarımsal üretimdeki rolü ve çocuk işçiliği ile ilişkisini inceleyen bu raporun temel yaklaşımı, çocuk işçiliğinin en yaygın yaşandığı tarım sektöründe, tarım araçlarının işgücü arz ve talep faktörlerini etkileme ve süzgeç işlevi gören rolleri yoluyla, çocuk işçiliğini nasıl etkilediğidir. Ayrıca yine işçilerin ve işçi haneler ve ailelerin çalışma ve yaşam koşullarının belirlenmesinde tarım araçlarının rol ve sorumlulukları incelenerek, tarımsal üretimde çalışan çocukların çalışma ve yaşam koşullarından nasıl etkilendikleri ele alınmaktadır. Tarım araçlarının kurumlarla girdiği ilişkiler de yine tarım işçilerinin içinde önemli paya sahip çocuk işçileri yakından etkilediği için bu çalışmada ele alınmıştır. Bu analiz tarım araçlarının tarımsal üretimi çok boyutlu etkileyen rollerini farklı açılardan incelemeyi olanaklı kılarak, tarımda çocukların işçileşmesine katkı sağladığını göstermiştir. Bu nedenle raporun amacı, tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin nicel boyutlarını ortaya koymaktan çok, daha ilişkisel bir analiz kullanarak, çocuk işçiliği çerçevesinin çizilmesinde tarım araçlarının rollerine işaret etmek olmuştur.

Tarım araçları ve tarımsal üretimde çocuk işçiliği ilişkisini inceleyen bu araştırma göstermektedir ki; tarım araçları, tarımsal üretimde işgücünü organize etme kapasiteleri ve çalışma koşulları üzerindeki etkileri ile, işçilerin yaşam koşullarını düzenleme rolleri nedeniyle, mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin boyutlarını belirlemede etkin bir rol oynamaktadır. Kendileri de geçmişte tarımda çalışan çocuk işçiler olan tarım araçları, işçi ailelerin ekonomik zorluklar nedeniyle çocuklarını çalıştırmak zorunda kaldığını ve eğitim hayatından erken kopan çocukların çalışmasının kendileri için de en iyi yol olduğunu düşünmektedirler. ‘Bir yevmiye bir yevmiyedir’ anlayışı içinde kurgulanan çocuk işçiliği, tarımsal üretimde ücretli işçilik ile hayatını kazanan aileler ve bu aileleri organize ederek tarımsal üretime entegre eden tarım araçları için yaşamsal bir öneme sahiptir.

Raporun **ilk bölümü** işgücü piyasasında aracılık hizmetlerini kavramsallaştırmaya ilişkin tartışmaları ve Türkiye’de tarım aracılığını düzenleyen yasal çerçeveyi incelemektedir. Ayrıca mevsimlik tarımsal üretimde tarım aracılığına ilişkin bulguların bugüne kadar yapılan araştırmalara nasıl yansıdığına ilişkin analiz, yine raporun birinci bölümünde ele alınmaktadır. Bu araştırmalar ışığında tarım araçlarının mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarının düzenlenmesine ilişkin rol ve sorumlulukları değerlendirilmektedir.

Raporun **ikinci bölümü**, Türkiye’de çocuk işçiliğine ilişkin bulgular, yasal düzenlemeler ve tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin mevcut durumunun bir değerlendirmesini içermektedir. Tarım sektörü çocuk işçiliğinin en yaygın olduğu sektörlerin başında gelmektedir ve çocuklar tarımsal üretime hem ücretsiz aile işçisi hem de ücretli işçi olarak katılmaktadır. Son yıllarda, Suriye’den gelen göçmen ailelerin çocuklarının

da Türkiye tarım sektöründe tarım işçisi olarak çalıştığına ilişkin araştırma verileri mevcuttur. Bu durum Türkiye’de zaten kronikleşmiş çocuk işçiliğinin daha da derin bir soruna dönüştüğünün önemli bir göstergesidir.

Raporun **üçüncü bölümünde** ise, Nisan 2017’de Adana ve Şanlıurfa’da tarım aracıları ile yüz yüze gerçekleştirilen anket çalışmasının verileri ve tarım aracılarıyla yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular ışığında tarım aracılarının hem tarımsal üretimde hem de çocuk işçiliğinin ücretli tarımsal üretime entegre edilmesindeki rolleri farklı açılardan incelemeye tabii tutulmuştur. Bu bölüm tarım aracılarına ilişkin demografik veriyi irdelerken aynı zamanda tarım aracılarının çocukların tarım işçisi olmasında, çalışma ve yaşam koşullarının düzenlenmesindeki rollerini değerlendirmektedir.

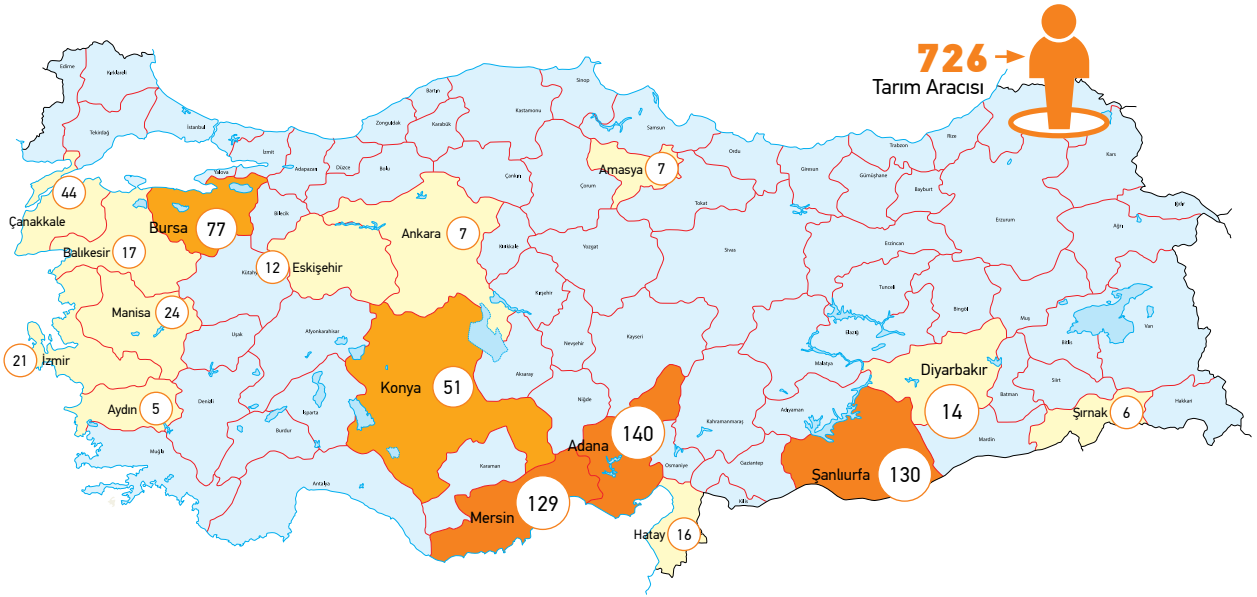
Araştırma Yöntemi ve Alan Araştırması

Tarım aracılarının mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliği ile ilişkisini incelemek için 24-30 Nisan 2017 tarihlerinde arasında Adana ve Şanlıurfa’da tarım aracıları ile yüz yüze bir anket çalışması (Ek 1: Anket Soru Formu) uygulanmıştır. Ayrıca, tarım aracılarının tarımsal üretimdeki rollerini anlamak için ilgili kurum ve kuruluşlarla görüşmeler (Ek 2: Kurumsal Görüşmeler Soru Formu) ve sekiz tarım aracıları ile de derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın kurumsal ve derinlemesine görüşmeleri 3-7 Nisan 2017 ve 1-7 Mayıs 2017 tarihlerinde Adana ve Şanlıurfa’da gerçekleştirilmiştir (Ek 3: Kurumsal Görüşmeler Listesi).

Türkiye’de tarım aracılığı bütün ülke genelinde yaygın olarak yapılan bir iş olduğundan mevzuat¹ ile düzenlenen ekonomik bir faaliyet olsa bile genellikle kayıtdışı yapılmaktadır. Türkiye’de kayıtlı tarım aracılarının illere göre dağılımına bakıldığında toplam 726 tarım aracısının 399’u Adana, Şanlıurfa ve Mersin illerinde bulunmaktadır (TBMM, 2015). Kayıtlı tarım aracılarının sayısı gerçekte tarım aracıları olarak çalışanların toplam sayılarına ilişkin bilgi vermekten uzak olmasına rağmen, mevsimlik tarımsal üretim için işçi sağlayan ve/veya tarımsal üretimin yaygın olduğu yöreleri işaret etmesi bakımından önemli bir gösterge olarak dikkate alınmıştır. Bu nedenle çalışmanın alan araştırması en fazla kayıtlı tarım aracılarının bulunduğu Adana ve Şanlıurfa illerindeki tarım aracılarını hedeflemiştir. Şanlıurfa ilinin alan araştırması için seçilmesinin nedeni bu ilin Türkiye geneline 41 ile mevsimlik tarım işçisi sağlaması, yani mevsimlik gezici tarım işçiliğinin başlıca kaynak ili konumunda olmasıdır (TBMM, 2015). Adana ili ise yılın tüm aylarında yaygın ve ürün çeşitliliği bol tarımsal üretimi ile Türkiye’nin en önemli tarımsal üretim merkezlerinden biri olarak tarım sektöründe ücretli işçiliğin yaygın olarak gerçekleşmesinden dolayı seçilmiştir.

¹ Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100527-4.htm

Kayıtlı Tarım Aracılarının İllere Göre Dağılımı (Sayı)

Tablo.1 Kayıtlı Tarım Aracılarının İllere Göre Dağılımı

140	7	7	5	17	77	44	14	12	16	21	51	24	129	6	130	26	726
Adana	Amasya	Ankara	Aydın	Balıkesir	Bursa	Çanakkale	Diyarbakır	Eskişehir	Hatay	İzmir	Konya	Manisa	Mersin	Şırnak	Şanlıurfa	Diğer İller	Toplam

Kaynak: TBMM (2015) Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu No: 716.

Araştırmanın saha çalışması kapsamında kartopu yöntemi kullanılarak kayıtlı veya kayıtsız, Şanlıurfa ve Adana'da yaşayan ve çalışan toplam 141 tarım aracı ile (yüzde 67,4'ü Adana, yüzde 32,5'i Şanlıurfa) yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Daha önce de altı çizildiği üzere tarım araçlarının büyük çoğunluğu kayıtsız olduğu için araştırmaya konu olan bütün evren bilinmemektedir. Anket çalışmasının amacı temsili bir örneklem oluşturmak değil; görüşme için ulaşılabilen tarım araçlarının tarımsal üretimdeki rollerini inceleyerek onların çocuk işçiliğini önleme potansiyelini analiz etmektir. Anket çalışması tarımsal üretimin en yoğun olduğu zamanda yapılmıştır ve böylelikle tarım araçları ile çalışırken temasa geçilebilmiştir. Böylelikle, hasat döneminde araçların görevlerini nasıl yerine getirdiği gözlemlenmiştir. Araştırma hepsinin çocuk işçiliği ile ilişkisi bulunduğu için tüm tarım araçlarını kapsadığından (kayıtlı veya kayıtsız, tam zamanlı aracılık yapan veya başka işleri de olan gibi) araştırmaya katılım kriteri konulmamıştır. Tarım araçlarına erişim zorluğu, zaman ve kaynak sınırlılığı nedeniyle tarım araçlarına ulaşmak için kartopu yöntemi tercih edilmiştir. Kartopu yönteminin giriş noktası Kalkınma Atölyesi'nin 2002 yılından itibaren Türkiye'nin dört bir yanında yürüttüğü savunuyu ve saha çalışmaları olmuştur. Bu çalışmalar mevsimlik tarım işçiliğinin boyutları, mevcut durum analizi, ürün ve bölge bazlı değerlendirmelerdir. Özetle, Kalkınma Atölyesi'nin 15 yıldır iletişim ve ilişki içerisinde olduğu tarım araçları, tarla/bahçe sahipleri, işçiler, yerel düzeydeki aktörleri içeren sosyal ilişkileri kullanılmıştır. Ayrıca, Mevsimlik Tarım Göçünden Etkilenen Çocuklara (6-14 Yaş Grubu) Yönelik Müdahaleler Projesi-2012, Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Çocuklar İçin Temel Araştırma Projesi-2013, Türkiye'de Uluslararası Mevsimlik Tarım Göçünün Mevcut Durumu Politika Önerileri ve Avrupa Birliği Ülkeleriyle İşbirliği Projesi-2015, Türkiye'de Pamuk Tedarik Zincirinin Üst Kademelerinde Çocuk İşçiliği Sorununu İnceleme Amaçlı Aksiyon Bazlı Katılımcı Proje-2016, Türkiye'nin Güneyindeki Suriyelilerin ve Göçmenlerin Korunma ve Sağlık Koşullarının İyileştirilmesi Projesi-2016 ile kazanılan teknik bilgi ve deneyim yanı sıra temas ve iletişim kurulan Türkiyeli ve Suriyeli tarım işçileri ve tarım araçlarından da yararlanılmıştır. Son olarak, Kalkınma Atölyesi'nin çeşitli projeler ve saha çalışmalarından tanıdığı, uzman olarak çalıştığı, iletişimde ve iş birliği içerisinde olduğu Adana ve Şanlıurfa'da yaşayan saha uzmanları, uzmanlar, akademisyenler ve gönüllülerin desteği ve kolaylaştırıcılığına da başvurulmuştur. Kalkınma Atölyesi'nin özellikle Adana ve Şanlıurfa'da çalışan 50 kişilik tarım aracıları veri tabanı bulunmakta olup, Çukurova Tarım Araçları Derneği ile de yakın temas halindedir.

Araştırma sırasında sorulan sorular konusunda bir hassasiyet veya toplanacak verinin kalitesi, bağlam, bütçe, zaman planı ve araştırma öznelerine (tarım araçları) dair bir kısıtlama yaşanmamıştır. Öte yandan, resmi verilere erişim veya verilerin paylaşımı çeşitli nedenlerden dolayı planlandığı gibi gerçekleşmemiştir. Türkiye İş Kurumu'na (İŞKUR) kayıtlı tarım araçlarının sayılarına dair resmi verileri talep eden yazı İŞKUR'a 20 Temmuz 2017'de e-posta ve kargolanmak suretiyle iletilmiştir. Yanıt gelmemesi üzerine bir kurum temsilcisi ile telefonda görüşülmüş ve veri talebi 14 Ağustos 2017 tarihinde tekrar yollanmıştır. Sonuç olarak, Kalkınma Atölyesi İŞKUR'dan veri elde edememiştir.

Buna ek olarak bir diğer sınırlılık ise, Suriye krizinin dinamikleri ve sonucunda yaşanan göç akımı oldukça dinamik bir mevsimlik işçi nüfusuna neden olduğundan, mevsimlik işçi profilinin gelecekte orantısız ve ağırlıklı olarak Suriyeli işçiler lehine değişimi yönünde geçici bir yanlılık (bias) yaratabilir. Bu nedenle araştırma sonuçlarının bütün mevsimlik tarım işçiliğine genellemesi konusunda belli sınırlılıklar içermektedir. Bu nedenle burada sunulan veriler bütün tarım araçlarını ve tarım işçilerini temsil etmemektedir.

Yapılan görüşmeler belirli bir tekrar ve doygunluğa ulaştığında araştırmanın zaman ve bütçe kısıtları çerçevesinde saha çalışması sonlandırılmıştır. Görüşme yapılan araçlara Kalkınma Atölyesi'nin bölgede daha önce gerçekleştirdiği ve genel olarak mevsimlik gezici tarım işçiliğini hedef alan çalışmalarından elde ettiği referanslar ve anket kapsamında görüşülen araçların kendi kişisel sosyal ağlarından yararlanılarak ulaşılmıştır. Veri girişi ve veri temizlemenin ardından karşılaştırmalı tablolara göre veri analizi yapılarak olguya ve nedenlere dair bulgular çıkarılmıştır.

Anket çalışmasına ek olarak, konuyla ilgili tarafların görüşlerini almak üzere, tarım araçları dernekleri, Şanlıurfa ve Adana Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri, valilik ve kaymakamlıklar, Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlükleri, Ziraat Odaları gibi ilgili taraflarla kurumsal görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın araçlarından anket çalışmasının temel amaçlarından biri tarım araçlarının mevsimlik tarımsal üretimde oynadıkları rolün tarımsal üretimde çocuk işçiliğini nasıl etkilediğinin temel dinamiklerini ortaya koymaktır. Tarım araçlarına uygulanan anketler tarım araçlarının demografik özelliklerini, hangi ürünlerde çalıştıklarını, işçi ekiplerinin büyüklüğü ve profillerini, çalıştırdıkları işçilerin ve ailelerinin çalışma ve yaşam koşulları ile tarım araçlarının çocuk işçiliği ve tarımda çocuk emeğine yönelik düşüncelerini içeren sorulardan yola çıkılarak hazırlanmıştır. Ayrıca çocuk işçiliği ile mücadelede tarım araçlarının rollerinin ne olduğu gibi bir dizi konu da yine anket kapsamında yer almıştır.

Veri toplama ve bulgu sunma sırasında, araştırma UNICEF'in etik kurallarına² uymuştur ve veri toplama sürecinde yer alan kişiler, kurumlar ve Kalkınma Atölyesi çalışanları, anket ekibi ve bağımsız danışmanlar arasında bir çıkar çatışması taşımamaktadır.

² Procedure for Ethical Standards in Research, Evaluation, Data Collection and Analysis, and the UNICEF Strategic Guidance Note on Institutionalizing Ethical Practice for UNICEF Research

Bölüm 1

İşgücü
Piyasasında
Aracılık
Hizmetleri
ve Tarımsal
Üretimin
Düzenleyicileri:
Tarım Aracıları

İşgücü piyasasında aracılık hizmetlerinin tarımsal üretimdeki rolü, tarihsel süreç içinde farklı biçimler alsa da son yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle esnekleşen işgücü piyasalarında giderek daha fazla rol almaya başlamıştır. Mevsimlik etkilere ya da gelen iş taleplerine bağlı olarak artan işgücü ihtiyacını karşılamak için aracılık hizmetleri, farklı biçimlerde işgücü arzının sunulmasında önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Aracılık hizmetleri işgücü temini ya da işgücü arzı ve talebinin sorunsuz buluşması işlevlerinin yanı sıra, işgücünün kontrolü ve vasıf transferi gibi görevleri de üstlenmektedir. Çoğu zaman ücret ödemeleri üzerinden işgücünün kontrol edilmesi, çalışma ve yaşam koşullarının düzenlenmesi gibi konularda tarım aracıları kilit role sahip olmaktadır.

Türkiye’de tarım aracılığının, ücretli tarım işçiliğinin yoğun yaşandığı bölgelerde tarihsel süreç içinde geliştiğine ilişkin sınırlı bilgi bulunmasına rağmen, son yıllarda çıkarılan yasal düzenlemeler, geliştirilen strateji ve eylem planları³, ile çeşitli araştırmalar tarım aracılığının tarımda ücretli çalışma alanında mevcudiyetinin ve öneminin altını çizmektedir⁴. Tarımsal üretimde yaşanan sosyal ve ekonomik dönüşümler tarımda ücretli çalışanların ve mevsimlik gezici tarım işçilerinin sayılarını arttırmıştır. Bu değişim, tarım araçlarının tarımsal üretimde giderek artan bir öneme ve yere sahip olmasına neden olmuştur. Bu gelişmelere rağmen tarım aracılığı hâlâ yaygın olarak kayıtdışı gerçekleştirilen bir faaliyetir ve çoğunlukla sosyal sermaye ile yani akrabalar, komşular ve hemşerilerle kurulan geleneksel ilişkiler içinde yürütülmektedir. Bütün bunlar tarımsal üretimde çocuk işçiliği ile mücadeleye dair atılacak tüm adımlarda tarım araçlarının kilit bir nokta olabileceğine işaret etmektedir.

³ Başbakanlık “Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Genelgesi” 2010/6, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı “Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı” 2010, “Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilme Projesi Çerçevesinde Tahsis Edilen Ödeneğin Kullanılmasına İlişkin Usul ve Esaslar” 2010, Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği 2010, Milli Eğitim Bakanlığı “Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Çocuklarının Eğitimleri Genelgesi” 2011/25, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Arasında imzalanan 17/02/2012 tarihli İşbirliği Protokolü, Sağlık Bakanlığı “Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği” Madde 30/2 2015, Milli Eğitim Bakanlığı “Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Erişimi Genelgesi” 2016/5, Toplulaştırılmış Çadır Yerleşim Yerleri Yönetimine İlişkin Yönerge 2011, Başbakanlık “Mevsimlik Tarım İşçileri Genelgesi” 2017/6.

⁴ Mura, 2016; Hayata Destek Derneği, 2014; Kalkınma Atölyesi 2014, 2016a-b; Uyan Semerci ve Erdoğan, 2017

1.1

İşgücü Piyasasında Aracılık Hizmetleri

Dünyada işgücü aracılık hizmetlerinin geçmişi 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Tarımsal üretimde hasat zamanlarında mevsimlik tarım işçileri o yıllarda çeteler (gangmaster) tarafından yönetilmiştir. Bir başka sektör olan tekstilde ise, işgücü aracılık hizmetlerinin geçmişi atölye sisteminin başlangıcına kadar dayanmakta; atölyelere işçi sağlayan araçlar işverenden aldıkları ücret ve işçilere verdikleri ücretler arasındaki farkla aracılık hizmetini gerçekleştirmişlerdir. 20. yüzyılda yükselen işçi hareketi ve işgücü piyasalarının düzenlenmesine ilişkin yaşanan değişiklikler, aracılık sisteminde ciddi değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Özellikle köleliğin ortadan kalkması, bu tür işgücü aracılık hizmetlerinin birçok ülkede sonlanmasına neden olmuştur. Serbest piyasa sistemine dayalı üretim ve ticaret, işçilerin emeğini özgür iradeleri ile sunmaları temeline dayanmaktadır. Fakat küreselleşme ile birlikte aracılık faaliyetlerinin giderek artan oranda yeniden ortaya çıkması, bu hizmetlerin tamamen ortadan kalkmadığı ve zorunlu çalışma ve köle emeğiyle bağlantılarının hala devam ettiğine işaret etmektedir.

Aracılık hizmetlerinin tek ve ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak ILO'nun üçlü çalışma ilişkisi (işveren-aracı-çalışan) içinde tanımladığı ve yasal işverenin işi yapan kişiden ayrıldığı durumlarda kullanılan işgücü aracılık hizmetleri olarak görülmektedir. Bu açıdan bakınca, geçici işgücü sağlayıcısı kurumsal ve kayıtlı firmalar ile kayıtdışı hareket eden yarı kurumsallaşmış aracılık hizmetlerini birbirinden ayırmak gerekmektedir (Harrington, 2006; Autor, 2009). Kayıtlı olarak çalışan istihdam hizmetleri firmalarının sayısında küresel düzeydeki artışla beraber, bu hizmetlerin yaygınlaşması işgücü piyasasının esnekleşmesi ve liberalleşmesine katkı olarak ifade edilmektedir. Enformel, yani kayıtdışı işgücü aracılık hizmetlerini tanımlamak ise daha zordur ve bu hizmetler birçok farklı biçim alabilmektedir. Sadece işgücü sağlayan aracılık hizmetleri olduğu gibi, özel bazı işleri gerçekleştirmek için malzeme de sağlayarak vasıflı işgücüne aracılık hizmeti verenler bulunmaktadır. Ülkeden ülkeye ve bölgeden bölgeye bu hizmetlerin işe alma ve çalışma ilişkilerindeki yeri değişmektedir. Aşağıdaki liste araçların farklı rollerini göstermektedir (Barrientos, 2011).

- Aracılık hizmetleri üreticiye ücret karşılığında işçi sağlamak için yapılır ve bu durumda üretici doğrudan işveren olur.
- Araçlar üreticiye işgücü sağlar, alınan ücretten belli bir oran keserek işçiye ücretini öder. Üretici işçiyi üretim sürecinde yönetir.
- Aracılık hizmeti belli bir işi gerçekleştirmek (bir tarlanın temizlenmesi ya da bir yığın kumaşın temizlenmesi gibi) üzere üreticiye işçi sağlar, bu durumda aracı işçiye ücretini öder, işi kontrol eder ve yönetir.

Tarım aracı ve işçiler öğle yemeği molasında.

- ‘Enformel aracı’ bir tarla işi ya da fabrika için işçi bulan kişidir ve bu kişi bu işlerde çalışan bir işçi ya da eski bir işçi olabilmektedir. Ödemeler üzerinden kendine bir pay alır veya ücretlerden kayıtdışı olacak şekilde kesintiler yapar.

Aracılık hizmetlerinin gelişmesinin temel nedeni olarak hem tarım hem de imalat sanayinin üretim aşamasındaki geçici ve mevsimlik artışlar gösterilmektedir. Yerel işgücü arzı tarafından karşılanamayan dönemsel işgücü talebindeki artış, aracılık hizmetleri ile karşılanmaktadır. Birçok sektörde çalışma ilişkilerini düzenleyen araçlar, insan kaynakları çalışma alanında da giderek ilgi çeken bir konu olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Araclar insan kaynakları açısından üç temel görevi yerine getirmektedirler; (1) bilgi sağlayıcılık, (2) aracılık (çöpçatanlık) ve (3) idarecilik (Bonet, Rocio vd, 2013). Bunlar, tarımsal üretimde işgücünün organize edilmesinde temel görevlerdir.

1.2

Tarımsal Üretimde İşgücü Piyasası ve Aracılık Hizmetleri

İşgücü piyasalarında işgücü ve işlerin buluşması üç önemli etmen üzerinden gerçekleşmektedir. Bunlar “3R” olarak tanımlanan işe alım (recruitment), ücret (remuneration) ve işte tutmadır (retention) (Martin, 2016). Tarımsal üretimde bu üç fonksiyon diğer sektörlerdeki işgücü piyasalarıyla karşılaştırıldığında daha farklı işlemektedir. Örneğin, toprak sahipleri işçi bulmak için gazeteyle veya İŞKUR’a ilan vermezler ya da işçi bulmak için aracılarını okullara veya kampüslere göndermezler. Böyle bir durumda toprak sahipleri, çiftçiler tarımsal üretim için genellikle tarım aracılara başvurarak ne kadar işçi ihtiyaçları olduğunu paylaşırlar. Çiftçilerin çoğu işgücüne tarım aracılarının desteği ile ulaşmaktadır. Tarım aracıları ise işgücü havuzlarını, mevcut işçilerin arkadaşları ve akrabalarının yeni işçi bulmaları ile oluştururlar. Sosyal ağları merkezine alan bu işe alma yönetiminin işverene birçok avantajı vardır. Bu şekilde, hali hazırda var olan işçiler üzerinden yapılan işe alım sırasında işçiler sadece işi yapabilecek kişileri seçerken, aynı zamanda yeni gelen işçilerin sorumluluklarını da üstlenmiş olurlar.

Tarımsal üretimde işgücü dinamiklerinin ayırt edici yanı, çalışma ilişkilerinin 10-15 işçiyi bulan ekipler etrafında organize edilmesidir. Her bir ekip, o ekibi organize eden, işe alım, işten çıkarma ve işçileri organize etme gibi işlevleri gerçekleştiren bir tarım aracı tarafından yönetilmektedir. Tarım aracılarının kontrolünde bir ekip çalışmak hem işçiler hem de işverenler için olumlu çıktılar olan bir durumdur. Tarım aracılığı işverenlerin ihtiyaç duyduğu mevsimlik/geçici işçileri bulmalarında aracılık ederken, işçiler de çalışacak iş bulmaktadır. Aracılık hizmetleri sayesinde işverenler istenilen sayı ve nitelikte işçiye erişim için çok fazla zaman harcamadıkları gibi işçileri işe alma için katlanacakları maliyetlerden de kurtulmaktadır. İşçiler ise aracı hizmeti olmadığında, iş arayan işsizler olacaktır. Tarımsal işgücü piyasasında aracılık hizmetleri ve işgücü piyasalarının kayıtdışı gerçekleşmesi, bu hizmetlerin ve işgücünün daha ucuz arz edilmesine neden olmaktadır. Tarımsal üretim için işgücü sağlama rekabetine giren tarım aracılarının işgücü ücretlerini aşağı doğru ittiği de belirtilmektedir (Vaupel ve Martin, 1986).

İşe alım

Ücret

İşte tutma

Necmettin Yemiş, Adana-2016

İşlerin ve işgücünün buluşmasını sağlayan ikinci işlev ise ücrettir. Tarımsal üretime özgü birçok ücret sistemi mevcuttur. Bunlar saatlik, günlük ve aylık ücret olabileceği gibi, parça başına, alan başına ve yarıcılık/ortakçılık denilen yöntemler de olabilmektedir. Parça başı üretim, işin hızını kontrol etmek ve yönetmek zor olduğu durumlarda popüler bir ücretlendirme sistemi olarak tercih edilmektedir. Örneğin, işçilerin ağaçlara tırmanıp meyve topladığı durumlarda, ki genellikle ustabaşların gözetimi dışında olurlar ve yapılan işin kalitesi önemsiz olduğunda parça başı ücret sistemi kullanılmaktadır. Narenciye, yemeklik mısır, pamuk hasadı buna örnek olarak verilebilir.

İşgücü piyasasının üçüncü işlevi ise işçilerin işte tutulmasıdır. Birçok işveren en iyi işçilerin ödüllendirilmesi gibi insan kaynakları programları ile işçileri işte tutmaya ya da onların gelecek yıl işe yeniden gelmesini sağlamaya çalışırlar. Fakat tarımsal üretimde, çok sınırlı sayıda üreticinin, formel insan kaynaklarını değerlendirme ve işçileri işte tutma sistemi mevcuttur. Tarım sektöründe işçiyi işte tutma stratejilerinden biri; özellikle seracılık, çobanlık gibi işlerde, yıllık olacak şekilde sürekli olarak çalışan işçiler barındırmak ve onlara ailenin bir üyesi gibi davranmaktır. Diğer yöntem ise, ekip olarak işçi çalıştırmak zorunda kalan işverenlerin işçi ile doğrudan iletişim veya ilişki kurmadan bu işi tarım araçlarına devretmesidir. İşte bu noktada açıkça görülmektedir ki, ekip temelli işe alma ve işte tutma tarımsal işgücü piyasasının temel fonksiyonlarından biridir (Martin, 2016).

1.3

Türkiye’de Tarım Aracıları: Tarihsel Süreç ve Yasal Çerçeve

Türkiye’de tarımsal üretimde aracılık kurumunun ilk nasıl oluştuğu ve zaman içinde nasıl evrildiğine dair veri yok denecek kadar azdır. Konu ile ilgili ulaşılabilen en eski kaynaklardan biri Hilmi Uran’ın 1939 tarihli *Adana Ziraat Amelesi* adlı yayınıdır. Bu yayında Uran tarım araçlarından şöyle bahseder; “*Amele, küçük, büyük kafileler halinde elci başı denilen kimselerin emir ve kumandası altındadır. Elci başılık hususi bir meslektir. Onun kendisine mahsus vasıfları, imtiyazı, hakkı ve vazifeleri vardır. Elci başılar amele ile zürra (eski dilde tarımla uğraşanlar) arasında mutavassı mevkiinde oldukları için her iki sınıftan da vaziyetin icabına ve müsadeseine göre azami derecede istifade temin etmektedirler. Zürra çiftliğine götüreceği amelenin pazarlığını elci başıları yapar*” (Uran, 1939: 19-25).

Görücü ve Demirbaş (2013) ise tarımda iş ve işçi bulma hizmetlerinin tarihsel gelişimini üç dönem altında incelemektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan 1936 yılına, yani ilk İş Kanunu’nun kabulüne kadar geçen dönem, tarımda herhangi bir yasal düzenlemenin olmadığı bir süredir ve tarımda iş ve işçi bulma ağırlıklı olarak, farklı isimler alsalar dahi, çeşitli araçlar tarafından organize edilmiştir. 1936 ve 1971 yılları arasında özellikle iş ve işçi bulma konusunda çeşitli yasal düzenlemeler ve İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun sorumlulukları ortaya çıkmıştır, ancak, tarım sektörü bunların dışında bırakılmıştır. Kısacası, tarımda iş ve işçi aracılığı enformel olarak gelişmeye devam etmiştir. Üçüncü dönem, 1971 tarihli İş Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile başlamış, kanunla tarım kesiminde aracılık faaliyetlerine yönelik çeşitli düzenlemeler gündeme gelmiştir. 1978 yılı ile birlikte yine İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun izni ve denetimine tabi olmak suretiyle tarım alanında iş ve işçi bulma hizmetlerinin araçlar tarafından nasıl yerine getirileceği yönetmeliklerle belirlenmiştir. Yönetmelik en son 2010 yılında revize edilmiştir. Ancak, aracılık kurumunun enformel yapısı büyük ölçüde bu yönetmeliklerden etkilenmeden kendini bugünlere taşıyabilmiştir.

1978 yılında “Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığı Hakkında Tüzük” ile “Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılarının Denetimi Hakkında Yönetmelik” yayımlanmıştır. Böylece ilk kez tarım araçlarının çalışmalarına ve denetlenmelerine yönelik yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Tarım sektöründe iş ve işçi bulma hizmetleri 2003 yılında 4857 sayılı yeni İş Kanunu’ndan çıkarılarak 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu’nda düzenlenmiştir. 1978 yılında yürürlüğe giren tüzük ve yönetmelik birleştirilerek 2004 yılında “Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığına İzin Verilmesi ve Aracıların Denetimi Hakkında Yönetmelik”e dönüştürülmüştür. Bu yönetmelik de 2010 yılında yürürlükten kaldırılarak, “Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği” uygulamaya sokulmuştur (Görücü ve Demirbaş, 2013).

Türkiye’de tarımda iş ve işçi bulma aracılığı kamu kurumu olarak, merkezlerde İş Kurumu Genel Müdürlüğü⁵ illerde ise Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri yürütmektedir. Kurum, bu görevini belirli koşullarda gerçek veya tüzel kişilere devredebilir. Bu kapsamda tarımda iş ve işçi bulma aracılığı tüzel kişilik olarak özel istihdam büroları ve/veya gerçek kişilik olarak tarım araçları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Günümüzde tarımda iş aracılığı, ‘elçi’ de denilen tarım araçları üzerinden yaygın olarak uygulanmaktadır. Tarım araçlarının “Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği”ne göre ilgili kurumdan izin alması ve yine bu yönetmelikte belirtilen rol ve sorumlulukları yerine getirmesi beklenmektedir. Bu yönetmelik 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu’na dayanarak çıkarılmıştır. Tarımda aracılık yapmak isteyen tüzel veya gerçek kişilerin ilgili kuruma başvuru yaparak her yıl yeniden belirlenen bir ücret karşılığında Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracısı Belgesi alması gerekmektedir. Bu belge üç yıl süreyle geçerlidir, her yıl geçerlilik sağlamak amacı ile vize yaptırılır ve üç yılın sonunda yenilenmesi gerekmektedir. Ayrıca kurumca her aracı için bir Aracı Sicili düzenlenir. Bu sicilin içeriği Kurumca belirlenir. Aracı sicilleri ilgili Kurum il veya şube müdürlüğünde saklanır.⁶

Türkiye’de tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapmak için; Türk vatandaşı olmak, 18 yaşını bitirmiş olmak, kamu haklarından yoksun olmamak, detaylarına yönetmelikte yer verilen çeşitli suçlardan dolayı ceza almamış olmak, en az ilkokul mezunu olmak, kurum tarafından belirlenen masraf karşılığını yatırmak ve tüzel kişilerde şirket kuruluş sözleşmesinin yayımlandığı ticaret sicil gazetesinin bir örneğinin kuruma ibraz edilmesi yeterlidir.

⁵ 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu madde 3/d. Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği madde 5/1

⁶ Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği madde 9

Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapacakların temel yükümlülükleri şöyledir: ⁷

- a** İşverenler ve işçiler ile örneği Yönetmelik ekinde bulunan Kurumca hazırlanmış sözleşmelerin birer örneğini düzenleme tarihinden itibaren on iş günü içinde onaylanmak üzere Kuruma ulaştıracaklarını,
- b** İşçilerden ücret almayacaklarını, hizmetlerinin karşılığını yalnız işverenlerden isteyeceklerini, Kurumca onaylanmış bu sözleşmelerde gösterilen dışında, harç, masraf ve ücret alamayacaklarını,
- c** İşçilere işe başlamadan önce yapılacak iş, ücret ve diğer hususlar hakkında gerekli bilgileri vereceklerini,
- d** İşçilerin, konaklama yeri ile işyeri arasında uygun araçlarla güvenilir bir şekilde ulaşımının sağlanması hususunda işverenle birlikte doğrudan kontrol ve gözetim yapacaklarını,
- e** Ücretlerin kararlaştırılan ödeme biçimine göre (günlük, haftalık, aylık, parça başına, götürü, vs.) işverence her işçinin kendisine ödenmesini sağlayacaklarını,
- f** İşçilerin günlük brüt kazançlarının 4857 sayılı İş Kanunu'nun 39 uncu maddesinde belirtilen asgari ücretin altında olmayacağını,
- g** İşçilerin barınma yerlerini, yeme ve yatma durumlarını sağlığa ve barınma koşullarına uygun biçimde sağlamak için mahalli mülki idare amirlikleri nezdinde gerekli başvuruları yaparak takip etmeyi, kabul ve taahhüt ederler.

2016 yılında, 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu'nda değişiklik yapan 6715 sayılı kanun izin almadan tarım aracılığı yapanlara ve tarım işçileriyle sözleşme imzalamayanlara yönelik yeni yaptırımlar getirmiştir;

- Kurumdan izin alınmadan veya izin yeniletmeden tarımda iş ve işçi bulma aracılık faaliyetinde bulunanlara on bin Türk lirası,
- Tarım işçileri ile sözleşme imzalamayan veya imzaladığı sözleşmeyi Kuruma ibraz etmeyen tarım aracılara her bir işçi için beş yüz Türk lirası, idari para cezası verilir.⁸

Bütün bu yasal düzenlemelere rağmen tarım aracılığı çoğunlukla kayıtdışı yapılan bir faaliyettir. İdari düzenlemelerin uygulanması ve denetlenmesi çok zayıf kalmaktadır.

⁷ Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği madde 11

www.statik.iskur.gov.tr/tr/kurumumuz/mevzuat/yonetmelikler/tarimda_is_araciligi_yonetmeli.htm

⁸ www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6715.html

1.4

Tarımsal Üretimde Tarım Aracılarının Rolü

Tarımsal üretimde gezici, mevsimlik olarak istihdam edilebilen dinamik bir işgücü havuzuna her daim ihtiyaç olmaktadır. Bunun başlıca nedenleri arasında Türkiye’de tarımsal üretimin çeşitliliği, yılın birçok ayına yayılan yapısı, üretim süreçlerinden özellikle hazırlık ve hasat dönemlerinde çok sayıda işçiye gereksinim duyulması, Türkiye’nin bazı tarımsal ürünlerin küresel düzeyde ihracatını yapan öncü ülkelerden biri olması ve özel şirket ve markaların hem tedarikçilerinin hem de üretim tesislerinin bulunduğu bir coğrafya olması sayılabilir. İşte bu noktada, tarım araçları tarımsal işgücü piyasalarında arz ve talep dinamiklerini düzenleyen kurumsal pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal üretimin özellikle toprak hazırlığı, çapalama, ot alma ve hasat gibi aşamalarında kısa sürede çok sayıda işçiye ihtiyaç duyulmaktadır. Tarla veya bahçe sahipleri (işveren) ihtiyaç duydukları işçileri kendi çabalarıyla temin etme yerine, işçileri işveren adına istenilen sayıda ve zamanda temin etmek için bir aracıya başvururlar. Tarla veya bahçe sahiplerine işgücü sağlayan, çalışmak isteyen kişilere de iş bulan bu kişilere tarım aracıları denir. İşveren ise tarla/bahçe sahipleri olabileceği gibi, özellikle bazı yörelerde hasat zamanlarında tarladaki, bahçedeki ürünü henüz hasat edilmeden toptan satın alan şirketler veya tüccarlar veya araziye bir süreliğine kiralarak üretim yapan, yaptıran kişiler de olabilir. Aracılara farklı coğrafyalarda farklı isimler verilse bile, yerine getirdikleri işlev hep aynıdır. Bazı yerlerde amele başı, elci, dayıbaşı, simsar gibi isimlerle anılmaktadırlar. Bazıları yalnızca bir köy/mahalle içinde iş ve işçi bulma uğraşı içindeyken, bazıları ise il, ilçe, bölge hatta ürüne bağlı ülke ölçeğinde aracılık hizmetleri gerçekleştirebilmektedirler.

Tarım araçları tarımsal üretimde işgücü arz ve talep dinamiklerini yakından etkilemektedir. İşçi ekipleri şeklinde oluşturulan grupların kimlerden oluşacağı gibi çok temel konular yine tarım araçlarının yönetiminde belirlenmektedir. Bir aileden kimlerin işçi ekibine dâhil olacağı, yetişkinler, kadınlar, gençler ve çocukların bu ekibe alınıp alınmayacağı aracının otoritesi ve denetiminde; işin niteliği, işverenin tutumu, ücretlendirme tipleri, kişilerin vasfı ve niteliği gibi ölçütlere göre belirlenen konuların başında gelmektedir. Bu raporun altını çizdiği üzere, tarım araçları tarımsal üretimde emek arz ve talebini buluşturan bir aktör olarak, bu arz ve talebi farklı işçi grupları için ayrı kriterler etrafında şekillendirmekte ve çocuk işçiliğinin tarımsal üretime eklemlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

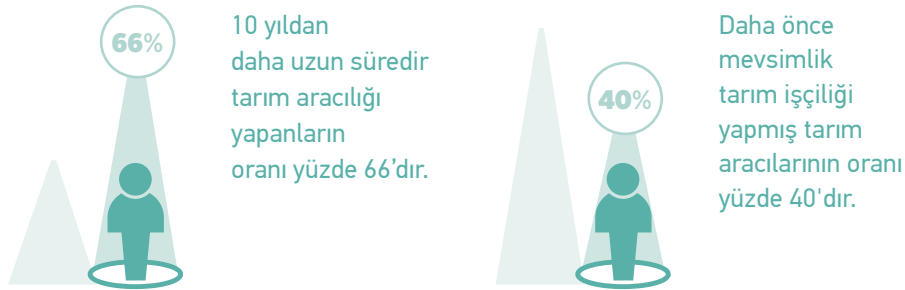
Aracılık hizmetleri işçi ve işvereni buluşturmak gibi bir görevi yerine getirmenin yanı sıra, tarımsal işgücünün niteliği, belli bir işin nasıl yapılacağına ilişkin vasfın işçilere edindirilmesi, işçilerin yaşam alanlarının düzenlenmesi ve işçilerin tarımsal üretim yapılacak yerlere taşınması gibi bir dizi görevi de yerine getirmektedir. Araçların gerçekleştirdiği bu görevler tarımsal üretimde maliyetleri düşürmekte önemli bir

Bir aileden kimlerin işçi ekibine dâhil olacağı, yetişkinler, kadınlar, gençler ve çocukların bu ekibe alınıp alınmayacağı aracının otoritesi ve denetiminde; işin niteliği, işverenin tutumu, ücretlendirme tipleri, kişilerin vasfı ve niteliği gibi ölçütlere göre belirlenen konuların başında gelmektedir.

etkendir. Maliyet etkisi daha çok, işverenlerin işçi bulma maliyetlerinin azaltılması, işçilerin ise iş arama maliyet ve sürelerinin kısaltılması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de tarım araçlarının tipolojisi konusunda Kalkınma Atölyesi’nin 2014 yılındaki *Fındık Hasadının Oyuncuları Raporunda*, fındık işçilerini Batı Karadeniz Bölgesi’ne getiren tarım araçlarına ilişkin detaylı bilgiler mevcuttur. Tarım araçlarının büyük oranda Şanlıurfa ilinden geldikleri ve bu ilde ikamet ettikleri görülmektedir. İşçilerin de aynı ilden geldiğini gösteren bulgular, araçlar ve işçilerin aynı bölgede yaşayan akraba, komşu veya hemşeri olduklarına işaret etmektedir. Araştırmada incelenen tarım araçlarının tümü erkek olmakla beraber, yarısı 41-50 yaş aralığındadır. Tarım araçlarının orta yaş diliminde bulunmaları, uzun yıllardır bu işle meşgul olduklarının bir göstergesidir. Nitekim, aracılık faaliyetlerine on yıldan daha uzun süre önce başlayanların oranı yüzde 66’dır. Tarım araçlarının herhangi bir biçimde (Bağ-Kur, SGK, isteğe bağlı sigortalılık gibi) sosyal güvenlik kurumuna dâhil olmadıkları ifade edilmiştir. Sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda ise eski yeşil kartlılara yönelik bir uygulama olan, primi devlet tarafından ödenen sosyal güvenlik kapsamında oldukları görülmektedir. Tarım araçlarının aylık veya yıllık kazançları yüksek olmasına rağmen, gelirleri kayıt altında olmadığı için primi devlet tarafından ödenen kamu kurumlarındaki sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadırlar. Yine raporda ifade edilen, tarım araçlarının tarım işçisi olarak bu işe başladığı ve bu kişilerin tarım aracılığı dışında bir mesleğinin olmadığı görülmektedir. Ayrıca, tarım araçlarının yüzde 40’ının daha önce bu işi yapmış mevsimlik gezici tarım işçisi olmaları, mesleki açıdan tarım aracılığının sahip olduğu formasyonun, bir süre işçilik yapıldıktan sonra kazanılabileceğini göstermektedir. Tarım araçlarının ağırlıklı olarak ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir.

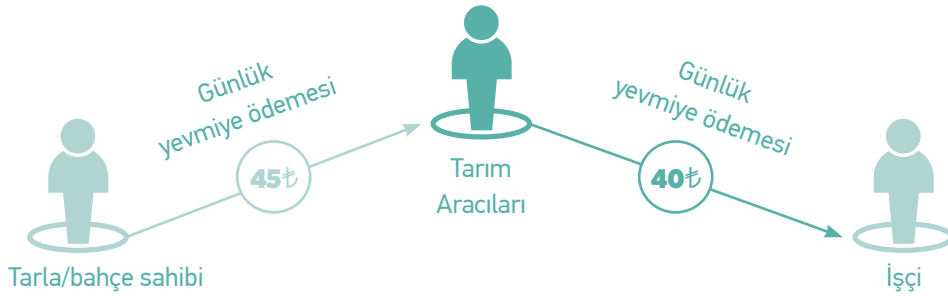

Tarım araçlarının kimler olduğuna ilişkin bulguların yanı sıra, Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretim üzerine yapılan araştırmalar ve araçların tarımsal üretimde yerine getirdikleri işlevleri ve rollerini ele alan çalışmalar da mevcuttur. Sonraki bölüm bu çalışmalar ışığında tarım araçları ve mevsimlik tarım işçiliği ilişkisini incelemektedir.

1.5

Tarım Aracıları ve Mevsimlik Tarım İşçiliği İlişkisi

Mevsimlik tarım işçiliği üzerine yapılan çeşitli araştırmalar tarım araçlarının tarımsal üretimde oynadığı rollere ilişkin çeşitli bulgular içermektedir. Araçların tarımsal üretimde oynadığı merkezi role ilişkin en çarpıcı bulgu, tarımsal üretim işlerinin büyük çoğunluğunun tarım araçları tarafından düzenlenmesidir.⁹ Hayata Destek Derneği tarafından 2014 yılında gerçekleştirilen araştırmaya dahil olan bütün işçilerin yüzde 70'inden fazlasının, Kalkınma Atölyesi'nin 2016 yılında yayınladığı *Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Araştırması* ise incelenen işçilerin yüzde 80'inin tarım araçları üzerinden iş bulduğunu ortaya koymuştur. Tarım araçlarının iş bulduğu işçiler dışında kalan kitle ise, uzun yıllar boyunca aynı bahçe/tarla sahipleri ile kendi kurdukları özel ilişkiler üzerinden iş bulan işçi ailelerdir. Yine de araştırmaların da işaret ettiği gibi, mevsimlik gezici tarım işçiliğinin çok önemli bir kısmı tarım araçları tarafından organize edilmektedir.

Tarım araçlarının tarımsal üretimdeki rolüne vurgu yapan araştırmalar, tarım araçları ve işçiler arasında kurulan patronaj ve sömürü ilişkisine de sıklıkla vurgu yapmaktadır. Bu ilişkilerin gerekçesi olarak da tarım araçlarının sağladığı hizmetlerin karşılığı olarak işçilere emekleri karşılığında ödenen ücretlerden kestikleri komisyonlar gösterilmektedir. Tarım araçlarının aldığı komisyonlar işçi ücretlerinin yüzde 10'u gibi bir orana ulaşabilmektedir. Semerci ve Erdoğan'ın Adana ilinde mevsimlik tarım işçileri üzerine 2017 yılında yaptıkları araştırma, 2016 yılında işçi ücretlerinin 44 ila 45 TL arasında olduğunu, bunun 4 ila 5 TL'sinin aracıya komisyon olarak verildiğini göstermektedir. İşçilerin ücretleri, nakit olarak değil; tarım aracısı tarafından hazırlanan ve günlük ücretin bir karşılığı olarak işçiye verilen ve tarım aracısının isminin yer aldığı kartlarla ödenmekte

⁹ Hayata Destek Derneği, 2014; Kalkınma Atölyesi, 2016a-b; MİGA, 2012; TBMM, 2015.

ve her kart bir günlük yevmiyeye karşılık gelmektedir (Semerci ve Erdoğan, 2017). Bu vurgu aslında işçilerin ücreti hemen iş bitiminde peşin alamadığını, ayrıca yılın sadece belirli dönemlerinde ücretlerini nakit olarak aldıklarını göstermektedir.

Ücret ilişkisi üzerinden tarım aracı ve işçiler arasında yaratılan bağımlılık ilişkisi, *TBMM Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu* raporunda da yer almıştır (TBMM, 2015). Raporda tarım araçlarının işçilerden sadakat beklentisi olduğu ve normal çalışma yaşamından farklı olarak; işverene değil, tarım aracısına duyulan bir bağımlılık ilişkisinin bulunduğu belirtilmiştir. Fakat bu bağımlılık ilişkisi manevi olmaktan daha çok, maddi temellere dayanmaktadır. Araçlar çoğunlukla akrabalar, hemşeriler ve komşular üzerinden birincil ilişkileri kullanarak işgücüne ulaşmaktadır. Burada ise esas olan çalışma ilişkilerinin ilkeleri değil; dayanışma, bağımlılık, karşılıklı güven gibi duygulardır. Bağımlılık ilişkisinin oluşmasının bir diğer nedeni ise, işçilerin çalışmadıkları dönemlerde, daha sonra ödemek üzere araçlardan aldıkları borçlardır. İşçiler çalışmadıkları dönemde araçlardan aldıkları bu avanslarla hayatlarını sürdürmekte ve çalışma dönemi geldiğinde kendilerine borç veren araçtan başka bir aracıyla çalışamaz duruma gelmektedirler. Bu iki nedenle ortaya çıkan bağımlılık ilişkisi, işçilerin çalışma ilişkilerinin tümünü etkilemektedir. İşçilerin ücretlere, çalışma sürelerine ve çalışma şartlarına yapacakları her türlü itiraz, 'nankörlük ve sadakatsizlik' olarak görülmektedir (TBMM, 2015).

Tarım araçları, işçi ve işveren arasındaki aracılık ve ücretlerden aldıkları komisyon gibi roller dışında, tarım işçilerinin ulaşım, konaklama, tüketim malzemelerinin temini gibi konuları ve işçilerin çeşitli kurumlarla (hastane, eğitim gibi) kurdukları ilişkileri de yönetmektedirler (Kalkınma Atölyesi 2016a; Hayata Destek Derneği, 2014; Semerci ve Erdoğan, 2017). Tarım işçilerinin konaklama ve barınma yerlerinin genellikle kent merkezlerinden uzak olması ve bu yerlere ulaşım hizmetlerinin olmayışı, işçileri, birçok ihtiyacı karşılamaları için, tarım araçlarına muhtaç hale getirmektedir. Genellikle kendilerine ait ulaşım aracı olmayan ve herhangi bir yerleşim merkezine kilometrelerce uzakta bulunan işçi aileler, doğum ya da yaralanma gibi acil durumlar dışında yaşanan hastalıklarda tarım aracısının şahsi aracıyla sağlık kurumuna ulaşabilmektedirler. Bunun dışında, işçi hanelerin yeme-içme gibi gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için satış noktalarına ulaşamadığı yörelerde araçlar, belirli tüccarlar veya satıcılarla anlaşarak, çadır yerleşim alanlarına periyodik olarak meyve-sebze, baklagiller, deterjan gibi çeşitli temel ihtiyaçların, kamyonet veya minibüslerle getirilerek satışının yapılmasını sağlamaktadır. İşçiler, ücretlerini iş bitiminden hemen sonra alamadıklarından ve ücretleri dönemsel olarak ödendiğinden, işçilerin yaptığı alışverişler aracının verdiği avansla ya da daha sonra ödemek üzere veresiye olarak karşılanabilmektedir. Bu durum, araçların işçilerin emeği karşılığında kazandıkları parayı, dolaylı da olsa kullanmaları üzerinden tasarruf sahibi olduklarını göstermektedir (Hayata Destek Derneği, 2014).

Tarım araçları, işçi hanelerinin kaldığı çadır yerleşkelerinde kullandıkları elektrik ve su masraflarını zaman zaman ödemekte ve bu tutarı da işçi yevmiyelerinden kesmektedirler. İş bulma, bu işlere kimin gideceğinden, ücretlerin ödenmesine, avans ve borç ilişkilerinden

işçilerin yaşam alanlarının düzenlenmesine kadar tarım araçlarının önemli bir kontrol ve otorite sahibi olduğu söylenebilir. Araçlar ve işçiler arasında kurulan bu bağımlılık ilişkisi literatürde farklı yönleri ile ele alınmış ve bunun bir çeşit sömürü ilişkisi olduğu yönünde çeşitli vurgular yapılmıştır (Mura, 2016). Bu asimetrik bir ilişkidir ve Semerci ve Erdoğan'ın da belirttiği gibi tarım aracısının otoritesi altında gerçekleşmektedir.

Elcinin tarla sahibiyle işçi, işçiyle köydeki pazarcı, bakkal ve hastane ve benzeri resmî kurumlarla aracılık işlevi görmesi, muhtemelen de kayda değer bir sermaye birikimine sahip olması; mikro ölçekte bir güç odağı olarak ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Elci, kimin nerede, hangi tarlada çalışacağına olduğu kadar, hangi işte çalışacağına da karar vermekte; kendi akrabalarına ya da kendisine yakın kişilere ayrıcalık tanımaktadır (Semerci ve Erdoğan, 2017 :30)

Öte yandan tarım araçlarının tarımsal üretim sürecindeki rollerini sadece sömürü ilişkisi üzerinden okumak, aracılık hizmetlerinin tarımsal üretimdeki rolünün eksik bir analizi olacaktır. Tarım araçlarının varlığı, işverenler için tarım işinin gerçekleşeceğini güvence altına alırken, işçiler için de çalışmalarının karşılığını alacakları yönünde bir garantör rolü üstlenmektedir. İşverenler tarım aracısı ile işin tamamlanma tarihi, işçilik ücreti, işçi sayısı, aracının komisyonu üzerine anlaştıktan sonra, aracı işin yapılması için gerekli bütün sorumluluğu üstlenmektedir. Aracı işçileri bulur, onların tarlaya taşınmasını sağlar, iş sırasında ustabaşılık yapar, iş bittikten sonra da işçilere ücreti öder. Bu yolla işverenler ağır bir işlem ve yönetim maliyetinden kurtulmuş olurlar. Tarım araçlarının varlığı bazı durumlarda, işçi ve işveren arasında olası dil problemleri ve kültürel farklılıkları da minimize eder durumdadır (Kusadokoro ve diğ., 2016). Bu yolla tarım araçları, tarımsal üretimin sorunsuz işleminde, işverenlerin işçi, çalışanların da iş bulabilmesi için çok önemli bir işlevi yerine getirmektedirler.

Tarım araçları ve işçiler arasındaki bağımlılık ilişkisinin pekişmesine neden olan faktörlerden biri, tarım araçları ve işçiler arasındaki mevcut akrabalık, hemşerilik ve tanıdıklık ilişkisidir. Araçların ortak özelliklerinden biri, kalabalık bir aileye sahip olmalarıdır. Bu ilişkiler, işçiler ve araçlar arasında güven ve dayanışma ilişkisini pekiştirmekte, enformel ve yüz yüze ilişkileri tarımsal üretiminin merkezine taşımaktadır. Fakat son yıllarda ticari tarımsal üretimde ücretli emek kullanımında yaşanan talep artışı, araçlar ve işçiler arasındaki bu ilişkinin yanı sıra, işçileri ile daha profesyonel temellerde iş ilişkisi kuran tarım araçlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çetinkaya'nın çalışmasında tartıştığı profesyonel ya da modern aracılık sistemi, kan bağı olmadan ortaya çıkmaktadır (Çetinkaya, 2008). Adana iline referansla yapılan bu tartışma, eskiden mevsimlik gezici tarım işçiliği yapanların, zamanla Adana'ya yerleşmesi ve tarım dışı istihdam olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle, işçilerin anonim ilişkiler üzerinden iş aradıklarını göstermektedir. Bu vurgulara rağmen, bu çalışmada da gösterileceği gibi, birçok aracının işçilerine kan bağı ve sosyal ağlarla bağlı olduğu görülmektedir. Akrabalık temelli yürütülen çalışma ilişkilerinin, çocuk işçiliğinin tarımsal üretime dahil olmasında önemli bir yeri olduğu raporun ilerleyen bölümlerinde tartışılacaktır.

Ticari tarımsal üretimin devamlılığında böylesi etkin bir aktör olarak karşımıza çıkan tarım aracıları, bir aileden kimlerin ne zaman tarımsal üretime dahil edilmesinde karar verici bir role sahiptir. Ayrıca tarım işçilerinin gelir seviyelerini ve yaşam düzeylerini etkileyerek, ailelerin çocuk işçiliğine ilişkin kararları üzerinde de önemli bir rol oynamaktadırlar. Tarım aracılığının mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin boyutlarını nasıl etkilediğini incelemek için yapılan bu araştırma, çocuk işçiliğinin önlenmesi ve mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin hayatlarının iyileştirilmesi, yaşam ve çalışma koşullarının insan haklarına ve ulusal standartlara uygun hale getirilmesinde tarım aracılarının rolüne vurgu yapmaktadır.

Cemre Yaşkeçeli, Adana-2017

Tarım aracısı, tarım işçisi oğullarıyla beraber.

Bölüm 2

Türkiye’de ve Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği

Tarım, çocukların hem ücretli hem ücretsiz aile işçisi olarak yaygın çalıştıkları sektörlerin başında gelmektedir. TÜİK'in hazırladığı 2012 yılı Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre, çalışan çocukların yüzde 44,7'si (399 bin kişi) tarım sektöründe bulunmaktadır (TÜİK, 2012). Çocuklar aile emeği ile yapılan küçük ölçekli tarımsal üretime, tarım işlerine, küçük yaşlarda yavaş yavaş entegre olmaya başlarlar. Çocuk emeği özellikle kırsal alanlarda yaşayan eğitim ve gelir seviyesi düşük ailelerde, yoksullukla mücadele stratejisi olarak görülmekte ve bu ailelerde rastlanan çok çocuk sahibi olma eğilimi, yine bu ailelerin ekonomik motivasyonları ile şekillenmektedir. Süreç içinde kırsal nüfusun farklı nedenlerle kentlere yönelmesi ile tarımsal üretimde ücretli işçilik yaygınlaşmaya başlamış, özellikle mülksüz ve tarımsal üretimle geçinen yoksul aileler bu ücretli işçiliğin asıl aktörleri halini aldıklarında da çocuk emeği kullanım motiflerinde büyük dönüşümler olmamıştır. Ne var ki, çocuklar bu sefer de ücretli işçiler olarak tarlalarda, bahçelerde çalışır hale gelmiştir. Bu, işçi olarak doğan çocuklar tartışmasını ortaya çıkarmakta, işgücü arz ve talebinin farklı bir boyuta taşımaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçiliği tarımsal üretimde ortaya çıkan ücretli işçilik biçimlerinden biridir ve tarımda çalışmak isteyen ailelerin tarımsal üretimin çeşitli aşamalarında sürekli yaşadıkları yerlerden bu ürünlerin üretiminde çalışmak için göç etmelerini gerektirmektedir. Tarımsal üretim süreçlerinde çalışmak için genellikle bütün aile fertleri göç ettiğinden, çalışmak için gidilen yerlerde çocuklar da çok büyük oranda ücretli işçiler olarak ekiplere katılmaktadır. Tarım işçisi aileler ne kadar çok aile üyesini çalışma sürecine dahil edebilirlerse haneye gelen gelir de o kadar artmaktadır. Bu sebeple çocuk işçiliği ailelerin geçimlerinde önemli bir araç olmaya devam etmektedir.

Tarımsal üretimde ücretli çalışmanın yaygınlaşması tarım araçlarının da tarımsal üretimde düzenleyici rolünü güçlendirmiş, daha fazla insanı işe yerleştirmedeki etkilerini arttırmıştır. Böylece işçi ailelerin iş bulabilmeleri genellikle tarım araçları yoluyla olmaya başlamıştır. Çocuk emeğinin tarlalarda, bahçelerde kullanılmasında da tarım araçları önem kazanmaya başlamıştır. Araçların kimin nerede ve nasıl çalışacağı konusundaki kararları çocuk işçiliğini de yakından etkilemektedir. Tarım araçlarının çocukları tarımsal üretim işlerine yönlendirmedeki rollerini incelemekten önce Türkiye'de tarımsal üretimde çocuk emeği ve çocuk işçiliğinin mevcut durumu ve yasal düzenlemelerin çocuk işçiliğini nasıl biçimlendirdiğine değinmek önemlidir.

2.1

Türkiye’de Çocuk İşçiliğini Düzenleyen Mevzuat

Cemre Yaşkeçeli, Adana-2017

Narenciye bahçesinde çocuk işçi tankerdeki su ile yüzünü yıkıyor.

Türkiye’de çocuk ve genç işçiliği ve bu yaş gruplarının ne tür işlerde çalışabileceği ulusal yasalar ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle düzenlenmektedir. 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi ve ILO’nun 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi’ne göre çocuk 18 yaşın altındaki bütün bireyler olarak tanımlanmıştır. ILO’nun çocuk işçiliği tanımı ise 138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi’ne dayanmaktadır. Bu sözleşmeye göre zorunlu eğitimini bitirmemiş ve 15 yaşın altında çalıştırılan çocuklar, çocuk işçi olarak kabul edilir.

‘Hafif İşler’, ILO’nun 138 No’lu Sözleşmesi’nde çocuğu okulundan alıkoymayan, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan gelişimine engel olmayan işlerdir. 12-14 yaş arası çocuklar için tehlikeli olmayan ve haftada 14 saati geçmeyen işler olarak belirlenmiştir.

15-17 yaş arasındaki çocuklar zorunlu eğitimlerini tamamlamış ise ‘Normal İşler’de çalışabilir. Bunlar işin yapılışı itibarıyla tehlikeli olmayan işlerdir. Ne var ki çalışma süresi haftalık 43 saati aşıyor ise tehlikeli işler arasına girer ve bu da çocuk işçiliği olarak kabul edilir.

‘Tehlikeli İşler’, yapılış şekli ya da doğası gereği çocuğun ruhsal ve bedensel sağlığında zedelenmeye yol açan işlerdir. Bunlarla birlikte, iş tehlikeli olmasa dahi, sıradan işler için bile çalışma saati haftada 43 saati geçiyorsa, bu işler de tehlikeli işler arasına sokulabilir. Dolayısıyla 15 yaş üzerinde, sıradan ve tehlikeli çalışma kabul edilmeyen sektörlerde çalışmaya elverişli olanlar için bile, haftalık çalışma saati 43’ü geçiyorsa çocuk işçiliği

olarak kabul edilir. Bunlar ‘çocuk emeğinin en kötü biçimleri’nden biridir ve tehlikeli işler için 18 yaş en düşük sınırdır.¹⁰

ILO 182 No’lu sözleşmesi ‘en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği’ ifadesinin tanımını yapmış olup her üye ülkenin, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin öncelikli olarak ortadan kaldırılması için eylem programlarını belirlemesini hüküm altına almıştır. *ILO’nun 190 No’lu tavsiye kararı* ise tehlikeli iş olarak kabul edilen işler için belli ölçütlerin dikkate alınmasını belirtmektedir. Bunlar;

- Çocukların fiziksel, psikolojik ve cinsel istismara uğradığı işler,
- Yer altında, su altında, yükseklerde ve sınır konulan işler,
- Tehlikeli makineler, eşyalar, araç ve gereçlerle çalışma ve elle ağır yüklerin taşınması işleri,
- Sağlıksız ortamlarda çalışarak, tehlikeli maddelere, süreçlere, sıcaklıklara, gürültüye ve titreşime maruz kalma işleri,
- Zor koşullarda, uzun saatlerle ya da işverenin çizdiği katı sınırlar altında çalışmadır.

Türkiye’de 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. Maddesine göre, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır. Ancak, aynı kanun ile 14 yaşını doldurmuş çocukların belirli koşullarda çalıştırılabileceği de düzenlenmiştir:

Çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağı

Madde 71 – (Değişik birinci fıkra: 4/4/2015-6645/38 madde) On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. On dört yaşını doldurmamış çocuklar ise bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilirler.

¹⁰ 182 Numaralı ILO Sözleşmesinde Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri şöyledir:

- Her türlü kölelik ve buna benzer çocukların kaçırılması (trafficking), satılması, borçla (debt) bağlama, zorla (forced) çalıştırma ve çocukların zorla silahlandırılması ve savaştırılması
- Çocukların fuhuş amacıyla kullanılması, cinsel olarak sömürülmesi, pornografi ve benzeri faaliyetlere sokulması
- Çocukların uyuşturucu ticareti gibi yasadışı (illicit) faaliyetlere sokulması.

E. Emre Yaşkeçeli, Adana-2017

15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, 14 yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler.

İş Kanunu'nun bu maddesi kapsamında hazırlanan *Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Yönetmeliği'nde*¹¹ de yaş gruplarına göre çocukların çalıştırılabilecekleri işler ve çalışma koşulları belirlenmiştir. Buna göre, 14 yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocuk işçiler, tarımsal faaliyetlerde, düşme ve yaralanma tehlikesi olabilecek şekilde çalışmayı gerektirecek olanlar hariç, meyve, sebze, çiçek toplama işlerinde çalışabilmektedirler.

Çocukların tarımsal üretimde çalışması ise belirli özel koşullara bağlanmıştır ve ILO'nun 184 No'lu sözleşmesi çocukların tarımsal üretimde istihdam edilebilmeleri için asgari yaştan 16 olması gerektiğini ve çocukların çalışmasının eğitimlerine engel teşkil etmeden bütün sağlık ve güvenlik koşullarının sağlanması koşulu ile gerçekleşebileceği belirtilmiştir (ILO, 2001). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan *Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023* asgari yaştan 18 olduğu mevsimlik gezici tarım işçiliğini çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak belirtmektedir.¹² Çocukların mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmalarını önlemek için mevsimlik tarım işçisi ailelere mensup çocukların bütün sağlık ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanması hedefi bulunmaktadır.¹³

¹¹ Resmî Gazete, "Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" (Official Gazette "Directive on the Principles and Procedures Governing the Employment of Children and Young Workers") 06.04.2004/25425.

Resmî Gazete, "Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" (Official Gazette "Directive on Amendment of Directive on the Principles and Procedures Governing the Employment of Children and Young Workers") 21.02.2013, Sayı: 28566.

¹² Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 182 sayılı ILO Sözleşmesi'nde belirtilen doğrultuda, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak 2005 yılında 'Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi için Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesi' hazırlanmıştır.

¹³ Başbakanlık Genelgesi, 2017/6, Resmî Gazete, Konu: Mevsimlik Tarım İşçileri.
www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170419-8.pdf

2.2

Çocuk İşçiliğinin Mevcut Durumu ve Tarım Sektöründe Çocuklar

ILO'nun 2017 yılında yayınladığı *Küresel Tahminler ve Eğilimler 2012–2016* raporuna göre, dünya çapında 5–17 yaş grubundaki 152 milyon çocuk, yani dünyadaki çocuk nüfusunun yüzde 10'u çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Bu çocukların 72 milyonu sağlıklarını, güvenliklerini ve ahlaki gelişimlerini tehlikeye atan işlerde çalışmaktadır. Yine rapora göre, dünyada çocuk işçiliği, Afrika'da yüzde 19,6, Asya ve Pasifik ülkelerinde yüzde 7,4, Latin Amerika'da yüzde 5,3, Avrupa ve Orta Asya'da yüzde 4,1 ve Arap ülkelerinde yüzde 2,9 olarak ölçülmüştür. Oransal olarak daha az olmasına rağmen çocuk işçiliği, 62 milyon çocukla Asya ve Pasifik ülkeleri listenin en üstünde yer almaktadır. Ardından Afrika 72 milyon, Latin Amerika 11 milyon ve Avrupa ve Orta Asya 5,5 milyon çocuk işçi ile gelmektedir.¹⁴

Tablo 1. Dünya'da Çocuk İşçiliğinin Sektörel Dağılımı, 5-17 Yaş Grubu (2012-2016)

Sektör	2012				2016	
		(bin)	Yüzde		(bin)	Yüzde
Tarım		98.422	58,6		107.543	70,9
Sanayi		12.092	7,2		18.007	11,9
Hizmetler		54.250	32,3		26.072	17,2

Kaynak: ILO (2017) Marking Progress Against Child Labour: Results and Trends.

Çocuk işçiliğinin sektörel dağılımını veren Tablo 1'de yüzde 71 ile en yüksek orana tarım sektörünün sahip olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe çocuk işçiliği öncelikle küçük aile çiftliklerinde yoğun olmakla birlikte, hayvancılık, balıkçılık ve su ürünleri faaliyetlerinde de görülmektedir. Tarımda çocuk işçiliği hem ücretli hem de ücretsiz aile işçiliği olarak ortaya çıkabilmektedir. Çocukların tarımda yaygın çalışması, tarım sektöründe uzun çalışma saatleri, kayıtdışı istihdamın ve güvencesizliğin yaygın yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Yine, kazaların ve meslek hastalıklarının sık görüldüğü tarım sektöründe, çocukların ağır çalışma koşullarına maruz kaldığı bilinmektedir.

¹⁴ ILO (2017)

Türkiye’de çocuk işçiliğine ilişkin veriler en son 2012 yılında TÜİK tarafından toplanmıştır. 2012 Çocuk İşgücü Anketi sonuçları 6-17 yaş grubunda 893 bin çocuğun çalıştığını göstermektedir. Bu rakam, 6-17 yaş grubundaki bütün çocukların yüzde 5,9’una ve 15-17 yaşındaki çocukların ise yüzde 15,6’sına karşılık gelmektedir. Çalışan çocukların yüzde 52,6’sı ücretli işçi olarak çalışırken, yüzde 46,2’si ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Bütün çalışan çocukların yüzde 44,7’si tarımsal üretimde, yüzde 24’ü sanayi ve yüzde 31’i ise hizmetler sektöründe çalışmaktadır. TÜİK’in 2012 yılı Çocuk İşgücü Anketi’nden sonra çocuk işçiliğine dair ulusal düzeyde veri toplanmamıştır. Ayrıca 2011 yılından sonra Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye gelişinin çocuk işçiliği üzerine etkileri bilinmemekle beraber, sektör bazlı araştırmaların bulguları (Yalçın, 2016; Harunoğulları, 2016) ve basında çıkan haberlerdeki¹⁵ tespitler ile Suriyeli göçmen çocukların çalışmasının Türkiye’de çocuk işçiliği sorununu daha da kronik hale getirdiği söylenebilir.

Amerika Çalışma Bakanlığı’nın (US Department of Labor’s Bureau of International Affairs) periyodik olarak yayınladığı ülkeler bazında çocukların farklı sektörlerde çalıştığı işler listesinin 2015 tarihli versiyonunda (Tablo 2) Türkiye’de tarımsal üretimde çocukların narenciye, pamuk, tütün, kimyon ve fındık bahçelerinde yaygın olarak çalışmakta olduğu görülmektedir. Özellikle mevsimlik gezici tarım işçileri arasında çocukların sayısı azımsanamayacak kadar fazladır ve bazı işlerde çalışan çocukların sayısı neredeyse işgücünün 1/3’üne kadar çıkabilmektedir. Çocukların ücretli mevsimlik tarım işlerinde çalışması, fiziksel gelişimini tamamlamamış çocukların ağır çalışma koşulları ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Uzun çalışma saatleri, yazın sıcak ve nemde açık alanda çalışma tarımsal üretimin zorluklarından sadece bazılarıdır.

¹⁵ Letsch, C. (02.09.2014) Syrian refugees trigger child labour boom in Turkey, The Guardian, London www.theguardian.com/law/2014/sep/02/syria-refugees-child-labour-turkey

BBC Türkçe (21.09.2016) Türkiye'deki Suriyeli Çocuk İşçiler www.youtube.com/watch?v=UApXRX49f2Y

BBC Türkçe (06.10.2015) Suriyeli mülteciler dosyası: Eğitimde kayıp nesil riski www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151006_suriye_selin

Yılmaz, Ç. (06.01.2015) İzmir'in Suriyeli çocuk işçileri, Kanal 35, Haber 35 www.youtube.com/watch?v=wskv3uOAC0g

Cupolo, D. (15.12.2016) The never-ending harvest: Syrian refugees exploited on Turkish farms, Adana, IRIN News www.irinnews.org/photo-feature/2016/12/15/never-ending-harvest-syrian-refugees-exploited-turkish-farms

Belli, B. (16.09.2014) Syrian child workers 'left behind in life', aljazeera.com [online] www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/06/syrianchildworkersleftbehindlife20146228011456956.html

152 milyon çocuk

dünyadaki çocuk nüfusunun yüzde 10'u
çocuk işçi olarak çalışmaktadır

70,9%

107.543 çocuk
tarım sektöründe

11,9%

18.007 çocuk
sanayi sektöründe

17,2%

26.072 çocuk
hizmetler sektöründe

Kaynak: ILO (2017) Marking Progress Against Child Labour: Results and Trends.

5,3%

11 milyon

Latin Amerika'da çocuk
işiliği oranı

4,1%**5.5 milyon**

Avrupa ve Orta Asya'da
çocuk işiliği oranı

2,9%

Arap ülkelerinde
çocuk işiliği oranı

19,6%**72 milyon**

Afrika'da çocuk işiliği
oranı

7,4%**62 milyon**

Asya ve Pasifik
ülkelerinde çocuk
işiliği oranı

5,9%**893 bin**

Türkiye'de
çocuk işiliği oranı

44,7%

tarım sektöründe

24%

sanayi sektöründe

31%

hizmetler sektöründe

Kalkınma Atölyesi Arşivi, Adana-2017

Tablo 2. Türkiye’de Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştıkları Sektörler ve Aktiviteler

Tarım	Sanayi	Hizmetler
Pamuk, fındık, narenciye, şeker pancarı, kimyon, fıstık, bakliyat, kayısı, kavun/karpuz, kiraz üretiminde	Mobilya, tuğla, ayakkabı, deri giyim, tekstil, araba tamiri, madencilik işlerinde	Sokakta çalışmak, pazar yerlerinde yük taşıma, geri dönüşüm malzemesi toplama, dilencilik, trafik ışıklarında arabaların camlarını temizleme, lokanta veya küçük dükkanlarda çalışmak
Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri		
İnsan ticareti sonucu olarak çocukların seks ticaretinin bir parçası haline getirilmesi, silahlı örgütler tarafından çocukların kaçırılması ve kullanılması		

Kaynak: Findings on the Worst Forms of Child Labor (2015) United States Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs.

Çalışan çocukların işteki durumunu gösteren ve TÜİK’in çocuk işçiliğine dair 2012 yılı verileri ile 2006 yılında toplanan veriler arasındaki farka göre, ücretsiz aile işçisi olan çocukların, toplam çocuk işçiler içerisindeki oranı yüzde 41’den yüzde 46’ya, sayısı ise 362 binden 413 bine yükselmiştir. Yine aynı kapsamda tarım sektöründe çalışan çocukların sayısı da 73 bin kişi artış göstererek 326 binden 399 bine, toplam çocuk işçilere oranlandığında ise yüzde 37’den yüzde 45’e ulaşmıştır. Tarımda çalışan çocuklar açısından asıl önemli olanı ise, tarımdaki istihdam artışının yüzde 66’sını ve ücretsiz aile işçilerindeki artışın yüzde 90’ını 6-14 yaş arası çocukların oluşturmasıdır. Toplamda da çocuk işçiliğinin artmasına neden olan, 6-14 yaş grubu çocuk işçilerin sayısındaki artıştır.¹⁶

¹⁶ TÜİK ve ILO (2013)

Türkiye’de yaygın çocuk işçiliğinin görünümünü daha da kötüye taşıyan gelişmelerden biri ise Suriye’deki iç savaştan kaçan ve sayıları 3,6 milyonu aşan¹⁷ Suriyeli göçmendir. Göçmenlerin yarısına yakınının 18 yaş altı nüfus olup, bu grup içinde çocuk işçiliğinin yaygın olduğu ve çocukların ağır işlerde çalıştığı bilinmektedir (Del Carpio ve Wagner, 2015). Suriyeli çocuklar arasında okullaşma oranlarının göreceli düşük oluşu, çocukların eğitime katılımları konusunda yaşanan özellikle temel eğitim sonrası okul sınırlılıkları önemli engeller olarak durmaktadır.¹⁸ Göçmen nüfus içinde yaşanan yaygın yoksulluk, insana yaraşır işlere girişte zorluklar, aileleri düşük bile olsa gelir getirmeleri için çocuklarını her türlü koşullarda çalıştırmaya zorlamaktadır. Suriyeli göçmen grubun aşırı kırılgan ve güvencesiz oluşu, onları özellikle kentsel alanlarda, çocukları insan ticareti, cinsel taciz ve dilencilik gibi sömürüye açık hale getirmektedir (US Department of Labor’s Bureau of International Affairs, 2015).

¹⁷ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Mayıs 2018 verileridir.

www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (erişim tarihi 17 Mayıs 2018)

¹⁸ UNICEF, 2017 yılında hükümetin ve ortaklarının mülteci kamplarında ve ev sahibi topluluklarda gerekli hizmetleri sunma çabalarına destek vermeye devam etmiştir. Ölçeklendirilmiş sosyal yardım kampanyaları, bölge genelinde 997 bin çocuğun Türkiye’deki örgün eğitime ve 58 bin çocuğun yaygın eğitime kaydolması için yardımcı olmuştur. Aksi belirtilmedikçe, sonuçlar 31 Ekim 2017 tarihi itibarıyla geçerlidir. www.unicef.org/appeals/syrianrefugees.html

UNICEF Türkiye için 2018 program hedefi şöyledir; örgün eğitime kayıtlı 600 bin çocuğun örgün eğitime kaydı, 5 ila 17 yaş arasındaki 325 bin Suriyeli çocuğun eğitim için şartlı nakit yardımlarından yararlanması, 80 bin çocuğun CP veya PSS programlarına katılması, 60 bin çocuğun nakit bazlı müdahalelerden yararlanması, 13 bin öğretmen ve eğitim personelinin teşvik alması.

[www.unicef.org/appeals/files/2018-HAC-Syrian-Refugees\(1\).pdf](http://www.unicef.org/appeals/files/2018-HAC-Syrian-Refugees(1).pdf)

SETA (09.03.2016) Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi Paneli.

www.setav.org/etkinlikler/turkiyedeki-suriyeli-cocuklarin-egitimi/

2.3

Mevsimlik Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çocukların durumuna ilişkin çeşitli yayınlar çocukların hem çalışma hem de yaşam koşullarına ilişkin ilginç bulgular sunmaktadır. Türkiye’de yaklaşık olarak bir milyona yakın kişinin mevsimlik tarım işçiliğinde çalıştığı tahmin edilmektedir ve bu çalışanların bir kısmının çocuk olduğu bilinmektedir (TBMM 2015). Özellikle 14-17 yaş arasındaki çocuklar mevsimlik tarım işlerinde çalışmakta ve tarımda ücretli çalışmak için aileleri ile birlikte göç etmektedir. Hayata Destek Derneği’nin (2014) 168 mevsimlik tarım işçisi hanehalkı ile yaptığı 1.353 kişinin verisini içeren araştırmada, bu hanelerde yaşayan çocukların büyük oranlarda tarlalarda, bahçelerde çalıştığı tespit edilmiştir. 5-11 yaş grubundaki çocukların yüzde 35’i tarlada çalışırken, bu oran 12-15 yaş grubunda yüzde 78’e, 16-18 yaş grubunda ise yüzde 85’e çıkmaktadır. Mevsimlik gezici tarım göçüne katılan çocukların, tarlada çalışsın ya da çalışmasın, çok büyük bir kısmının eğitim yaşamları kesintiye uğramaktadır. Hayata Destek Derneği’nin araştırması göstermektedir ki, tarlada, bahçede çalışan çocukların eğitim hayatları açısından yüksek oranda okulu terk ve devamsızlık söz konusudur. Tarlada çalışan çocukların (18 yaş ve altı) yüzde 50’si eğitimini terk etmiştir ve bu oran tarlada çalışmayan çocuklar için bile yüzde 21’dir. Tarlada çalışan ve eğitimlerine devam eden çocukların yüzde 57’si okuluna düzenli devam edemiyorken, bu oran çalışmayan çocuklar arasında yüzde 43’tür. Mevsimlik tarımsal üretime katılmak çocukların eğitimlerini olumsuz yönde etkilerken, mevsimlik tarım işçiliği için göç eden ailelerin mensubu çocukların da gelecekte eğitimden ayrılma ihtimallerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Kalkınma Atölyesi’nin Batı Karadeniz Bölgesi’nde fındık hasadı için çalışmaya gelen mevsimlik tarım işçisi ailelerle yaptığı çalışma (2014) benzer bir şekilde araştırma kapsamındaki 18 yaş altındaki hanehalkı bireyleri arasında fındık hasadına katılanlar olduğunu göstermektedir. Ailesiyle birlikte göç etmiş 451 çocuğun, 329’u fındık hasadına katılmaktadır. Bu sayı, çocukların yüzde 72,9’una tekabül etmektedir. Araştırma göstermektedir ki, tarım aracı ve fındık bahçe sahibinin kabulü ile çocuklar fındık toplama işinde çalışmakta ve aileler çoğu zaman kendi çalışmalarının koşulu olarak, çocuklarının da çalışmasını öne sürmektedirler. Ailelerin ekonomik ihtiyaçları çocukların fındık hasadında çalışması için temel neden olarak gösterilmektedir. Çocukların çalışma koşulları genellikle yetişkinlerin çalışma koşulları ile aynıdır, uzun çalışma saatleri ve olumsuz çalışma ortamı çocuklar için çalışmayı daha zor duruma getirmektedir. Çocuklar sabah 7’de çalışmaya başlamakta, akşam 7’de işi tamamlamaktadır. 12 saatlik bu süre zarfında toplamda 1,5 saat yemek ve dinlenme hakları bulunmaktadır. Çocuklar sadece fındık toplama işi yapmamakta, fındık çötanaklarının konulduğu plastik kovaları, çuvaları da taşımaktadır. Çocukların fındık toplama işinde fiziksel duruşları ve çalışma biçimleri gözlemlendiğinde sürekli tekrar eden bir biçimde aynı hareketleri yaptıkları ve bu durumun çocukların bedensel gelişimlerine olumsuz etki ettiği görülmektedir.

Ayrıca, çocuklar bahçedeki iş dışında yaşam alanlarında su taşıma, çamaşır yıkama, çadır temizliği ve yatakların toplanması, bulaşık yıkama, yemek ve sofranın hazırlama, çocuk bakımı işlerini de yapmaktadırlar. Görülmektedir ki, tarım işçiliği için göç eden aileler yanlarında, çalışabilecek çocuklarını götürmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan aileler, yılın kısa bir zamanında yapılan fındık hasadında ne kadar çok aile üyesini çalıştırabilirlerse gelirlerini o kadar arttıracakları motivasyonu ile hareket etmektedirler.

Adana Ovası'nda tarım işçilerinin çocuklarının çalışma ve yaşam koşullarını çocukların iyi olma perspektifinden inceleyen Uyan Semerci ve Erdoğan'ın çalışması (2017) tarım işçiliği ve çocuk emeği üzerine çarpıcı bulgular içermektedir. Çalışma, mevsimlik tarımsal üretim için göç eden ailelerin çocuklarının hem çalışma hem de yaşam koşullarını risk ve güvenlik açısından değerlendirmektedir. Raporda çocukların hem çadır yerlerinde hem de çalışma koşullarından kaynaklı bir dizi riskle karşı karşıya olduklarına işaret edilmektedir. Özellikle yaşam ortamları olan çadır alanlarında içme suyu, elektrik kaçaqları, hijyenik olmayan tuvalet, banyo imkanları ile çadır yerlerinin genellikle yol ya da kanal kenarına kurulması, sıcak-soğuk gibi iklim koşulları, sağlık hizmetlerine erişim sorunları ve böcek yılan sokması tehlikesi gibi birçok etmenin çocukların sağlık ve güvenliklerinin risk altında olduğunu vurgulamaktadır. Bunlara ek olarak rapor, tarlada çalışan çocukların önemli bir kısmının haftada yedi gün ve günde 11 saat çalıştığını gözler önüne sermektedir.

Mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk emeğinin göçmenler ve özellikle Suriyeliler arasında da yaygın olduğu Kalkınma Atölyesi'nin (2016a-b) yaptığı çalışmalarda gösterilmiştir. Adana Ovası'nda Suriyeli göçmen tarım işçilerinin durumunu inceleyen araştırma Suriyeli ailelerin 'çalışabilir yaşta' olarak tanımladıkları çocuklarının tarlalarda, bahçelerde çalıştığını tespit etmiştir. *Bereketli Topraklar ve Zehir Gibi Yaşamlar* başlıklı raporda araştırma dâhilinde incelenen Suriyeli işçilerin üçte birinin 18 yaş altında olduğu gösterilmektedir. Bu araştırma, çocukların ücretli tarım işçiliğinin, birçok Suriyeli aile için göç sonrası hayatta kalma mücadelesinin önemli bir aracı haline geldiğini ve çocukların eğitime erişim imkânlarının çok kısıtlı olduğu bir ortamda tarlalarda, bahçelerde düşük ücretlerle, uzun saatler çalışmaktan başka çarelerinin olmadığını göstermektedir.

Tüm bu araştırmaların ortak vurgusu, mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin yaygınlığı olduğu kadar, işçilerin çoğunluğunun yaptığı işlere tarım araçları sayesinde ulaşmakta olduğudur. Tarımsal üretimde bu kadar kilit bir rol oynayan tarım araçları, çocukların işlere ulaşmasında ve bu işlerin çalışma koşullarının belirlenmesinde hayati bir rol almaktadır. Bu kilit rol aynı zamanda, bir politika aracı olarak çocuk işçiliğinin önlenmesi ve azaltılmasında kullanılabilir. Bu bağlamda takip eden bölümlerde tarım araçları ve tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin farklı boyutları ele alınmaktadır.

Bölüm 3

Tarım Aracıları ve Çocuk İşçiliği Araştırması

Tarımda ücretli çalışmanın çok büyük bir kısmı tarım aracıları tarafından düzenlenmekte ve tarım aracıları işçilerle işverenleri buluşturan aracı konumları yanı sıra, işçilerin tarımsal üretim yapılan yere yakın mekânlarda konaklamaları, yiyecek ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması ve çalışılacakları yerlere ulaşmaları gibi birçok sorumluluğu yerine getirmektedir. Mobilize ettikleri işgücü nüfusu tam olarak bilinmemekle beraber, kayıtdışı olarak mevsimlik tarımsal üretime katılan işçilerin ve onların ailelerinin sayılarının bir milyona yakın olduğu tahmin edilmektedir.¹⁹ Bu kadar çok insanın hayatını etkileyen, onları işe ulaştıran ve tarımsal üretimi organize eden tarım aracılığı, Türkiye’de tarımsal üretim, işgücü piyasaları, kadın ve çocuk emeği açısından önemli bir kurumsal pratik olarak değerlendirilebilir.

Tarım aracıları olabilmeyen ön koşullarından biri geniş bir işçi havuzuna ulaşabiliyor ve bu işgücünü mobilize edebiliyor olmaktır. Akrabalık, aşiret, komşuluk ve hemşerilik ilişkileri üzerinden kurulan mevsimlik tarım işçiliği, büyük ekiplerin organize olup, beraber hareket etmesi sonucu oluşmaktadır. Bir çalışma yerinden diğerine beraber hareket eden ekip hem beraber çalışmakta hem de genellikle çadır alanlarında ya da kendilerine ayrılan bahçelerde beraber yaşamaktadır. Bu nedenle tarım aracıları, bu grubun -bir nevi- lideri olarak görülebilir. Bu da yüksek bir sosyal sermaye ve kalabalık bir işçi grubunu organize edebilme yetisini ve etkinliğini gerektirmektedir (Mura, 2016). Tarım işçilerini ekipler halinde organize eden tarım aracılarının işlevi, sadece çalışma ilişkileri ile sınırlı kalmamakta; çalışma günü sonrasında ihtiyaçların karşılanması, yeni ekip üyelerinin bulunması ve eğitilmesini sağlamaktır.

Tarım sektöründe ücretli işçiliğin organizasyonunda bu kadar önemli bir rol üstlenen tarım aracılarının, çocuk işçiliğinin ortaya çıkışı, yaygınlaşması veya engellenmesini nasıl etkilediğini, tarım aracılarının profilleri, işgücü arz ve talebini etkileme kapasiteleri, çalışma ve yaşam koşulları üzerinde etkileri ve kurumlarla kurdukları ilişkiler üzerinden analiz edilecektir. Bu maksatla Nisan-Mayıs 2017 tarihlerinde Adana ve Şanlıurfa illerinde tarım aracıları olarak çalışan 141 tarım aracıları ile (yüzde 67,4’ü Adana, yüzde 32,5’i Şanlıurfa) yüz yüze görüşmeler yoluyla bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek olarak sekiz tarım aracıları ile derinlemesine görüşme yapılmış ayrıca tarım aracılarıyla ilişkileri olan çeşitli kurumlarla (Ek 3) da görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler, tarım aracılığı ve çocuk işçiliği arasındaki ilişkiyi farklı açılardan incelemeyi olanaklı kılacak şekilde analiz edilmiş ve bu analiz ilerleyen bölümlerde sunulmuştur.

¹⁹ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı İşgücü verileri 2014 yılında 5,4 milyon kişinin Türkiye’de tarımsal üretimde çalıştığını, yine tarımda ücretli ve yevmiyeli olarak çalışan 485 bin kişinin geçici/mevsimlik olarak istihdam edildiğini göstermektedir. Hanehalkı verilerinde kendini mevsimlik tarım işçisi olarak belirten kişilerin tarımsal üretim için göç etiğine ilişkin bir kanıt olmamakla beraber, çeşitli raporlarda mevsimlik tarımsal üretimde çalışanların sayısının ve bu çalışma biçiminden etkilenen nüfus sayısının en az bir milyonluk bir nüfusu kapsadığı ortaya konmuştur. (MiGA 2012, Hayata Destek Derneği 2014, TBMM 2015).

3.1

Tarım Aracıları Kimdir?

Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği (Madde 4-1), tarım aracılığını, “tarımda iş ve işçi bulma aracılığı görevini yapmak üzere kurumca izin verilen gerçek veya tüzel kişiler” olarak tanımlamaktadır. Yönetmeliğin yaptığı bu tanımın yanı sıra, bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde “tarım aracısı kim?” diye sorulduğunda, “tarım aracısı iletişim ve insan yönetimi konusunda becerileri gelişkin olan, nerede ve ne zaman iş olduğunu bilen, bu yerlerdeki işverenlerle iletişimi bulunan, güçlü ilişki ağlarına sahip insanlar” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca araçların çalıştıracakları işçileri işi yapabilecek kişilerden seçme, istenilen işi istenilen zamanda ve istenilen kalitede yaptırma, işçi üzerinde sözünü geçirebilme becerisine sahip olması gerektiği ifade edilmiştir. İşçilerin istihdam edildiği ürün ve yapılacak işin teknik özellikleri konusunda da bilgi sahibi olması gerektiği paylaşılmıştır. Bunlara ek olarak tarım araçları muhtar, tarla/bahçe sahipleri, jandarma, firma temsilcileri, esnaf, kamu kurumlarıyla iyi ilişkileri olan kişiler olarak görülmektedir.

Raporun bu bölümünde Adana ve Şanlıurfa’da gerçekleştirilen anket ve derinlemesine görüşmeler ışığında ortaya çıkarılan tarım araçların özelliklerine ilişkin tanımlayıcı veriler sunulmakta ve bu özelliklerin çocuk işçiliği için ne anlama geldiği ele alınmaktadır. Tarım araçlarının yaş, eğitim ve hanehalkı özellikleri, araçların kırsal kökenden gelen ailelerden olduğunu, eğitim düzeylerinin düşük ve geniş aile mensubu olduklarını göstermektedir. Ayrıca, tarım araçlarının işlerini yaparken uymaları gereken yasal düzenlenmeleri takip etmedikleri ve bu yasal prosedürlere uyma eğilimleri ile örgütlülük düzeylerine ilişkin bulgularda, araçların genel olarak kayıtdışı olarak çalıştıkları ve örgütlülük durumlarının çok düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tarım Araçlarının Demografik ve Hanehalkı Özellikleri

Tarım araçlarının demografik ve hanehalkı özellikleri hem kendilerinin hem de ailelerinin tarım işçisi olduğu ve birçokunun çocukken çalıştığını göstermektedir. Tarım araçlarının kim olduğu sorulduğunda, ilk karşımıza çıkan, faaliyetin büyük oranda erkek egemen bir iş olduğudur. Ankete katılan toplam 141 tarım aracısının yüzde 95,7’si erkeklerden oluşmaktadır. Aslında tarımsal üretimde, kadınların işçi olarak erkeklere göre daha çoğunlukta çalışıyor oldukları bilinmesine rağmen, tarım araçları arasında kadınların oranı (yüzde 4,3) çok düşük kalmaktadır. Görüşülen kadın araçların beşi Adana ilinde, birisi ise Şanlıurfa ilinde ikamet etmektedir.

- *Tarımsal üretimde, kadınların işçi olarak erkeklere göre daha çoğunlukta çalışıyor oldukları bilinmesine rağmen, tarım araçları arasında kadınların oranı (yüzde 4,3) çok düşük kalmaktadır.*

95,7%

4,3%

Yaş dağılımına bakıldığında görece genç bir nüfus ile karşılaşılmaktadır. Görüşülen araçların yaş ortalaması 44'tür. Yaş gruplarına göre dağılımı ise şöyledir; 40-49 yaş grubu yüzde 29,8 ile en büyük grubu oluştururken, takiben yüzde 26,2 ile 50-59 yaş grubu gelmektedir (Tablo 3). Araştırma kapsamında görüşülen 6 kadın aracının ise yaş ortalaması 32,5'dur. En genç kadın tarım aracı 20 yaşında, en yaşlı kadın tarım aracı ise 47 yaşındadır.

Tablo 3. Tarım Araçları Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Yaş Grubu	Yüzde	Sayı
20-29	14,9	21
30-39	19,1	27
40-49	29,8	42
50-59	26,2	37
60 ve üstü yaş	9,9	14
Toplam	99,9	141

Tarım araçlarının yaş ortalaması genç olsa bile, tarımsal üretimin niteliğini ve çocuk işçiliği ile arasındaki ilişkiyi sorgulamak açısından bu verinin anlamlı olduğu söylenebilir. 11-12 gibi küçük yaşlarda başlanan tarım işçiliği bu işçilerin bazıları için tarım aracı olmaya doğru evrilmektedir. Hatta bazen tarım aracı olan biri, daha sonra aracılık işini ailede kendinden küçük kardeşlerine veya en büyük erkek çocuğuna devredilebilmektedir. Yapılan işin ağır ve yıpratıcı bir iş olması nedeniyle, işçiler 30 yaşına geldiğinde 20-25 yıllık bir çalışma deneyimine sahip olmaktadır. Araçların uzun yıllar tarımda çalışıyor olmalarından yapılacak çıkarsama ise, tarımsal üretimde çalışmaya erken yaşlarda başlamış olduklarıdır. Yani tarım işine çocuk olarak başlanmaktadır. Çocuk işçiliğinin yaygın olduğu tarım sektöründe iş ve işçi bulma görevlerini yerine getiren tarım araçlarının kendileri de çoğunlukla çocuk işçi olarak çalışmışlardır. Bu, araçların çocuk işçiliğine karşı daha pozitif bir tutumları olduğunu göstermektedir (Bölüm 3.3).

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçiliğinin en temel özgülüklerinden biri, işgücü kaynak illerinin sınırlı sayıda olmasıdır. Bu iller Şanlıurfa, Adıyaman, Mardin ve Diyarbakır’dır (Tablo 4). Adana’da tarımsal üretimi organize eden tarım araçlarının doğum yerlerinin hangi il olduğuna ilişkin veri, bu genel özelliklerle örtüşmektedir. Görüşülen araçların yarıdan daha fazlası Şanlıurfa doğumludur (yüzde 63,8) ve neredeyse tamamının doğum yeri tabloda görünen illerin köyleridir.

Tablo 4. Tarım Araçlarının Doğum Yeri

Şehir	Sayı	Yüzde
Adana	9	6,4
Şanlıurfa	90	63,8
Batman	1	0,7
Adıyaman	6	4,3
Mardin	6	4,3
Bitlis	5	3,5
Bingöl	3	2,1
Elazığ	1	0,7
Şırnak	7	5,0
Siirt	8	5,7
Van	4	2,8
Diyarbakır	1	0,7
Toplam	141	100,0

Kısacası görüşme yapılan tarım araçları kır kökenlidir. Çocuk işçiliğinin kırsal alanlarda ve kırsal üretim faaliyetlerinde daha yaygın olduğu göz önüne alınırsa (TÜİK, 2012), ankete dâhil olan tarım araçları ve onların organize ettiği işçi gruplarında çocuk işçiliğinin ‘normal’ olarak kabul edilmesine yönelik davranış kalıplarının devam ettiği söylenebilir. Tarım araçlarının nerede ikamet ettiği işçi ekiplerinin de nereden geldiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Tarım araçları ile yapılan anketlerde yüzde 45,4’ünün Adana, yüzde 49,6’sının ise Şanlıurfa’da ikamet ettiği tespit edilmiştir.

Şanlıurfa’nın mevsimlik gezici tarım işçiliğinin kaynak ili olduğu ve birçok işçinin bu ilden geldiği daha önce yapılan araştırmalarda da vurgulanmıştır. Fakat Adana’da mevsimlik tarım işçiliğinde yaşanan önemli dönüşümlerden biri, tarım araçların büyük çoğunluğu Türkiye’ye iken, işçilerin ise daha çok Suriyeli göçmenlerden oluşuyor olmasıdır. Giderek artan sayıda tarım işçisinin ve bunun sonucu olarak tarım araçlarının işçi havuzları Suriyeli işçilerden oluşmaktadır. Bu durum hem araçların Şanlıurfa’dan işçi getirmeden Adana’dan işçi sağlamasını kolaylaştırmış hem de araçların önemli bir kısmının daimî olarak Adana’da ikamet etmeye başlamasını sağlamıştır.

Tarım işçiliği ile uğraşan hanelerin ve bu işi organize eden tarım araçlarının temel özelliklerinden bir diğeri ise, hanehalkı büyüklüğüdür. Kırsal haneler olduğunu vurguladığımız hanelerde yaşayan ortalama kişi sayısı Türkiye ortalamasının üzerindedir.²⁰ Görüşülen araçların toplam hanehalkı büyüklüğü ortalaması 9.07'dir. Sürekli yaşadığı yere göre toplam hanehalkı büyüklüğüne bakıldığında Adana'da ikamet eden araçların hanehalkı büyüklüğü 8,93 iken, Şanlıurfa'da ikamet eden araçların ise 9,37'dir.

Kişi sayısına göre hanehalkı büyüklüğü verisi, tarım araçlarının hanelerinin yüzde 70'inin beş veya daha fazla kişiden oluşmaktadır (Tablo 5). Tarımsal üretimin organizasyonu için işçi sağlayan aracı bir kurum olarak tarım aracılığı mesleğinin yapılabilmesinin en önemli ön koşullarından biri, bu kişilerin büyük bir aileye ve geniş bir akraba çevresine sahip olmalarıdır. Çünkü tarım işçiliğine yönlendirebilecekleri ilk işgücü havuzu kendi aileleri ve akrabalarından oluşmaktadır. Geniş aile yapısının devam ettirilmesinin motivasyonlarından bir diğeri, hanede çalışabilecek kişi sayısının artırılması ve ne kadar çok kişiden gelir elde edilebilirse ailelerin yoksullukla mücadelelerine o kadar büyük destek sağlandığı gerçeğidir. Böylece bir kişinin tarım aracı olabilmemesinin ön koşullarından bir geniş aileye sahip olmasıdır.

Tablo 5. Tarım Araçları Hanehalkı Büyüklüğü

Kişi grupları	Yüzde	Sayı
1-4 kişi	12,1	17
5-8 kişi	49,6	70
9-12 kişi	19,9	28
13-16 kişi	9,2	13
17-20 kişi	5,0	7
20 ve üzeri kişi	4,3	6
Toplam	100,1	141

²⁰ TÜİK'in 10 Mayıs 2017'de yayınladığı İstatistiklerle Aile, 2016 Raporunda Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre Türkiye'de ortalama hanehalkı büyüklüğü 3,5 kişi olarak belirtilmiştir.

Tarım aracılarının hanelerinin yüzde 70'inin beş veya daha fazla kişiden oluşmaktadır. Tarımsal üretimin organizasyonu için işçi sağlayan aracı bir kurum olarak tarım aracılığı mesleğinin yapılabilmesinin en önemli ön koşullarından biri, bu kişilerin büyük bir aileye ve geniş bir akraba çevresine sahip olmalarıdır.

Tarım araçlarının eğitim durumuna yönelik göstergeler ise düşük eğitim seviyesine sahip olduklarına işaret etmektedir. En büyük grup yüzde 32,6 ile beş yıllık ilkokul mezunları olurken, yüzde 17,7 ile ilkokul terk ve son olarak yüzde 12,8 ile okuma-yazma bilmeyenlerdir (Tablo 6). İlkokuldan sonra eğitim almış tarım araçlarının sayıları çok azdır. Düşük eğitim seviyesi aslında, eğitim dışında kalmanın kültürel bir pratik olarak gelecek kuşaklara devredilen bir durum olduğu gerçeğinin de altını çizmektedir.

Tablo 6. Tarım Araçları Eğitim Durumu

Eğitim düzeyi	Yüzde	Sayı
Okuma yazması yok	12,9	18
Okuryazar ama okula gitmemiş	7,9	11
İlkokul mezunu (beş yıllık)	33,1	46
İlkokul terk	18,0	25
İlköğretim mezunu (sekiz yıllık)	5,8	8
İlköğretim terk	0,7	1
Ortaokul mezunu (üç yıllık)	5,8	8
Ortaokul terk	5,0	7
Lise mezunu (3-4 yıllık)	3,6	5
Lise terk	2,9	4
Yüksekokul mezunu (2 yıllık)	1,5	2
Yüksekokul terk	1,4	2
Üniversite mezunu	1,4	2
Toplam	100	139

Tarım araçlarının demografik özelliklerine bakıldığında, çocuk işçiliğinin yaygın olarak görüldüğü kırsal bölgelerde yetişmiş, geniş ailelerde yaşayan ve düşük eğitilmiş kişilerin tarım aracı olduğu görülmektedir. Bu tipoloji bize, tarım araçları ve tarımsal üretimle çocuk işçiliği arasındaki temel bağlantının aslında, tarım araçlarının kendilerinin de çocuk işçi olarak çalışmış olması dolayısıyla tarım araçlarının içinde yaşadığı sosyo-kültürel ortamda çocukların çalışmasının normal bir pratik olduğunu, bütün bunlara ek olarak ailelerin yoksullukla mücadelesinin en önemli araçlarından birinin çocuk işçiliği olduğunu göstermektedir.

Tarım Aracılığı Mesleğine İlişkin Bulgular

Tarım aracılığı resmi bir meslek olarak²¹, kabul edilmese de birçok insan için geçim kaynağı olan bir iştir. Araştırma kapsamında görüşülen 141 tarım aracısının mesleki durumuna ilişkin bilgiler derlendiğinde, görüşülen tarım aracılarının ortalama olarak 14 yıldır bu işi yaptığı görülmektedir. Tarım aracısı olarak çalışılan süreye bakıldığında ise, yüzde 23'ü bu işi 11 ile 15 yıldır yaparken, yüzde 21,3 ise 1 ile 5 yıldır tarım aracısı olarak çalışmaktadır. Görüşmeler sırasında, özellikle Adana'da çalışan tarım aracıları, çok sayıda kişinin tarım aracılığı yapmaya başladığını, aracı olmanın yasal bir kriterinin olmadığını ve birçok aracının işçileri toplayıp tarlalara, bahçelere götürdüklerini, bazı tarım aracılarının "işçilerinin ücretlerini ödemedен ortadan kaybolduklarını" sık sık dile getirmişlerdir. Bu nedenle hatırı sayılır oranda tarım aracısının bu meslekte yeni olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7. Tarım Aracısı Olarak Çalışılan Yılların Dağılımı

Tarım aracısı olarak çalışma yılları	Yüzde	Sayı
1-5 yıl arası	21,3	30
6-10 yıl arası	17,0	24
11-15 yıl arası	23,4	33
16-20 yıl arası	17,0	24
21-25 yıl arası	7,8	11
26 yıl ve üzeri	13,5	19
Toplam	100	141

Çoğunlukla eski tarım işçisi kişiler yıllar içerisinde tarım aracılığı işini öğrendikçe, işverenlerle ilişkileri geliştikçe ve çevresine topladığı işçi sayısını arttırdıkça kendileri tarım aracısına dönüşebilmektedirler. Tarım aracılara yönelik ankete yanıt veren aracılardan yüzde 24'ü tarım aracılığının baba mesleği olduğunu söylerken, yüzde 35'i tarım işçiliğinden tarım aracılığına başladığını belirtmektedir (Tablo 8). Ankete katılan aracılardan yüzde 29,8'i ise tarım aracılığını ekonomik nedenlerle ya da işsizlik sonucu yaptığını belirtmektedir. Ne var ki beyan edilen bu nedenler de tarım aracılarının daha önce tarım işçisi olabileceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla tarım aracılarının tamamının aslında tarım işçiliği geçmişi olduğunu söylemek doğru olacaktır.

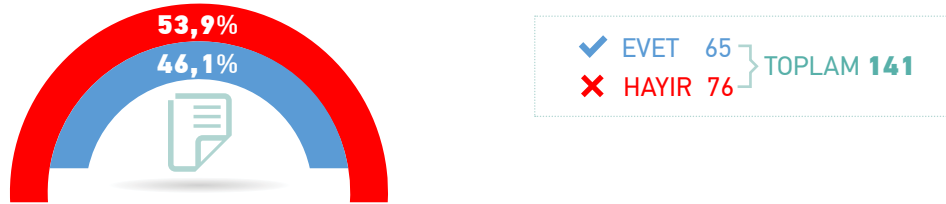
²¹ Türkiye İş Kurumu - Türk Meslekler Sözlüğünde 3333.01 kodlu olarak tarım aracısı mesleği yer almaktadır. Ancak bu mesleğe yönelik tanım mevcut değildir. www.esube.iskur.gov.tr/Meslek/meslek.aspx

Tablo 8. Tarım Aracısı Olarak Çalışmaya Başlama Nedenleri

Tarım aracılığına başlama nedenleri	Yüzde	Sayı
Aile/Baba mesleği	24,2	34
Tarım işçiliğinden	35,5	50
Diğer	10,6	15
İşsizlik/ekonomik problemler	29,7	42
Toplam	100	141

Tarımda iş aracılığı hizmetlerini yerine getirebilmek için araçların yönetmelik gereği Tarım Aracılığı Belgesi²² alması gerekmektedir. Fakat tarım sektörünün genel olarak enformel çalışma ilişkileri üzerinden işlediği düşünüldüğünde, tarım aracılığı da yaygın olarak enformel olarak gerçekleştirilen bir faaliyettir. Araçların beyanlarına göre, görüşme yapılan araçların yüzde 46'sının tarım aracılığı belgesi varken, yüzde 54'ünün belgesi bulunmamaktadır (Grafik 1).

Grafik 1. Tarım Aracılığı Belgesi Var mı?

Adana ve Şanlıurfa'da çeşitli kurumlarla yapılan görüşmelerde, 2017 yılında Adana Çalışma ve İş Kurumu Müdürlüğü'ne kayıtlı 166, Şanlıurfa Çalışma ve İş Kurumu Müdürlüğü'ne kayıtlı 179 tarım aracısı bulunduğu ifade edilmiştir. Çukurova Tarım Aracıları Derneği ise Adana ilinde yalnızca mahallelerde ikamet eden tahminen 2000 civarında tarım aracısı bulunduğunu belirtmiştir. Şanlıurfa ilinde ise 500-600 kişinin tarım aracılığı yaptığı tahmin edilmektedir. Ayrıca Adana ilinde, Adana Ovası'nda çadırlarda konaklayan, Adana ilinden veya başka illerden gelen ve işçi istihdam eden, ancak sayıları tam olarak bilinmeyen tarım aracısının da bulunduğu vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, ankette "evet, aracılık belgem var" diyenlerin sayısı ile, "belgenizi en son ne zaman yenilediniz?" sorusuna verilen cevaplar birlikte ele alındığında, aslında geçerli tarım aracısı belgesine sahip tarım aracısı sayısının bir hayli düşük olduğu görülmektedir.

²² Aracılık yapmak için İş-Kur'a başvuran gerçek veya tüzel kişilere talepleri uygun bulunması halinde kurumca belirlenen bir masraf karşılığında İş-Kur tarafından Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracısı Belgesi verilir. Aracılık belgeleri üç yıl süre ile geçerlidir. Bu süre sonunda aracılığı sürdürmek isteyenlerin belgeleri izin yenileme masraf karşılığının yatırılması ve uygun görülmesi halinde üçer yıllık olarak İş-Kur tarafından yenilenir.

E. Emre Yaşkeçeli, Adana-2017

Tarım aracısı belgesi olmayanların yüzde 81,6'sı gerek olmadığı / ihtiyaç duymadıkları için belge almadıklarını ifade etmiştir. Yapılan işin büyük çoğunlukla kayıtdışı olarak gerçekleşmesi ve tarım araçlarının kayıtlı olması ve aracılık belgesi almasına dair yaptırım, izleme ve denetlemenin olmadığı bir sistemde araçların belge almaya gerek duymaması doğal bir sonuçtur.

Narenciye bahçesinde işçiler

Tarım aracısı belgesi olmayanların (76 kişi) yüzde 81,6'sı gerek olmadığı/ihtiyaç duymadıkları için belge almadıklarını ifade etmiştir (Tablo 9). Yapılan işin büyük çoğunlukla kayıtdışı olarak gerçekleşmesi ve tarım araçlarının kayıtlı olması ve aracılık belgesi almasına dair yaptırım, izleme ve denetlemenin olmadığı bir sistemde araçların belge almaya gerek duymaması doğal bir sonuçtur.

Tablo 9. Tarım Aracılığı Belgesi Olmama Nedeni?

Tarım aracılığı belgesi almama nedenleri	Yüzde	Sayı
İhtiyaç duymuyorum/Gerekli olduğunu düşünmüyorum	81,6	62
Belgenin nasıl alınacağını bilmiyorum	2,6	2
Belgenin nereden alınacağını bilmiyorum	1,3	1
Vergi kapsamına gireceğim için almak istemiyorum	3,9	3
Çok fazla bürokratik işlem var, uğraşmak istemedim	1,3	1
Babasının belgesi var	1,3	1
Yeni olduğum için almadım	1,3	1
Diploma yok, ehliyet yok	5,3	4
Durumum yok alamıyorum	1,3	1
Toplam	99,9	76

Mevsimlik gezici tarım işçileri çalışmak istedikleri yerlere ulaşmak için şehirler arası yolculuklar yapmak zorundadır. Bu yolculuklar için kullanılan ulaşım araçlarının gerekli belgeleri ve muayenelerinin tam olması, standartlara uyma şartı varken, onlarca işçiyi bir şehirden diğer şehre götüren araçların kayıtlı hale gelme kaygıları bulunmamakta, aracılık belgesine gerek olmadığına yönelik yaygın bir kanıları mevcuttur. Tarım işçileri çalışacakları yerlere ulaşip, geçici yerleşim yerlerinde veya tarla/bahçe sahiplerinin konutlarında veya kiraladıkları yerlerde konaklayacakları zaman, her birinin kimlik bilgileri konaklamanın olacağı yerdeki en yakın jandarma veya polis karakolu tarafından kayıt altına alınmaktadır. Belgesi olmayan birçok tarım aracı, kolluk kuvvetleriyle sürekli iletişim halinde olduğu halde, araçların büyük çoğunluğu kayıtsız olarak faaliyet göstermektedir. Bunun en önemli nedeni ise, araçların kayıtdışı çalıştığı bilinmesine rağmen, yönetmelikte belirtilen çoğu yaptırım ve denetimin uygulanmamasıdır.

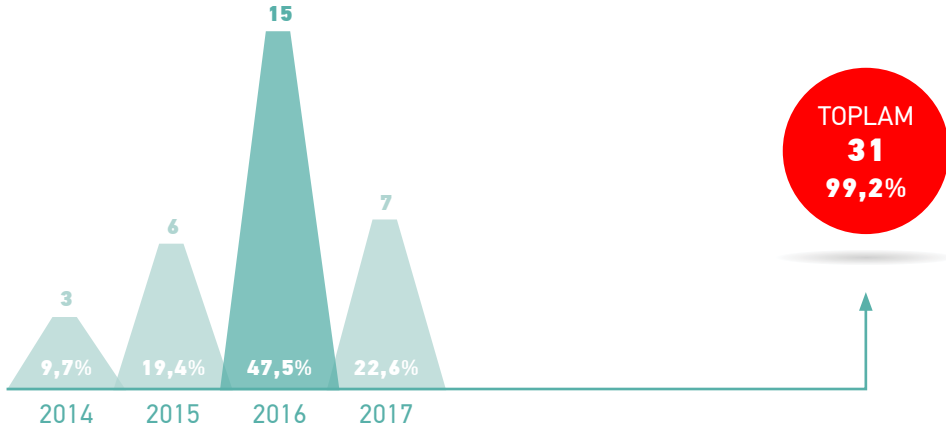
Tarım aracı belgesi olan araçların da her yıl belgelerini onaylatmaları, üç yılda bir de yeniletmeleri gerekmektedir. Grafik 2’de görüleceği üzere “*evet, belgem var*” diyenlerin yarısı (yüzde 50,8) belgelerini her yıl onaylatmadığını ifade etmektedir. Bu da aslında, belge sahibi olan araçların yarısının belgelerinin artık geçerli olmadığı anlamına gelmektedir. Hiç izin belgesi almayan araçlar da hesaba katıldığında, belgesi olmayan veya yasal süre içinde onaylatmayan araçların oranı yüzde 76’ya ulaşmaktadır.

Grafik 2. Tarım Aracılığı Belgenizi Onaylatıyor Musunuz?

Tarım araçlarının belgelerini en son onaylatma tarihi incelendiğinde, yalnızca yedi aracının belgesini zamanında onaylattığı görülmektedir. 2016 yılı da dâhil edilirse, toplam 22 tarım aracı belgesini zamanında onaylatmak suretiyle geçerli tutmaktadır. Ne var ki bu toplam, tarım araçları içinde küçük bir orana denk düşmektedir. Bu nedenle tarım sektörünün en önemli özelliklerinden biri olarak kayıtdışılık, tarım araçlarının faaliyetlerinin çok önemli bir kısmının da bu şekilde gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır (Grafik 2).

Grafik 3. Tarım Aracı Belgesinin En Son Onaylatıldığı Tarih

Kayıtsız olarak ve enformel ilişkilerin üzerinden gerçekleştirilen tarım aracılığı bir meslek olarak kabul edilmezken, tarım aracılığı işini yapan kişilerin hemen hemen büyük çoğunluğunu eskiden yeşil kart olarak bilinen; primleri devlet tarafından ödenen sosyal güvenceye sahiptir. Bunun yanı sıra hiçbir sosyal güvencesi olmadığını beyan edenler, bütün araçların yüzde 10'una denk düşmektedir. Bu tarım aracılığı işinin, birçok aracı için, tarım işçiliğinin bir uzantısı olduğunu göstermektedir. Tarım araçları ekonomik statü açısından belli farklılıklar taşıyabilir, sosyo-kültürel yapı açısından da mevsimlik gezici tarım işçileri ile aynı değerleri paylaşmakta, sadece statü olarak aracı/elci konumuna yükseldikleri tespit edilmektedir (Tablo 10).

Tablo 10. Tarım Aracılarının Sosyal Güvenlik Kapsamı

Tarım aracılığı sosyal güvenlik kapsamı	Yüzde	Sayı
SGK işçi (başkasının yanında çalışıyor)	4,3	6
SGK kendi isteğine bağlı (isteğe bağlı tarım sigortası)	5,0	7
BAĞKUR Esnaf	2,2	3
BAĞKUR Tarım	11,3	16
Özel Sigorta	1,4	2
Primi devlet tarafından ödenen sosyal güvenlik (Eski Yeşil Kart)	65,2	92
Sosyal güvencesi yok	10,6	15
Toplam	100	141

Tarım araçlarının örgütlülük durumuna bakıldığında yüzde 27'sinin, tarım aracılığı ile meşgul kişilerin kurduğu derneklere üye olduğu görülmektedir. Yine yüzde 73 gibi yüksek bir oranda tarım aracı, herhangi bir derneğe üye değildir. Dernek üyeliğinin daha çok Adana'da çalışan tarım araçları arasında yaygın olduğu görülmektedir (Tablo 10).

Tablo 11. Tarım Araçları Örgütleri

Tarım araçlarının dernek üyeliği	Yüzde	Sayı
Çukurova Tarım Araçları Derneği	86,8	33
Elciler Birliği Derneği	2,6	1
Tarsus Elciler Derneği	2,7	1
MEVTİ-Der	7,9	3
Toplam	100	38

Tarım araçlarının örgütlenmesi yalnızca dernek statüsünde örgütlenme olup, özellikle güney illerinde çeşitli dernekler kurmuşlardır. Tarım araçları öncülüğünde kurulan bu dernekler bazen tarım işçilerini de kapsayacak şekilde örgütlenmişlerdir. Adıyaman Mevsimlik İşçiler Derneği, Adana Ceyhan Tarım Elcileri ve İşçileri Derneği, Turgutlu Gündelik İşçiler Derneği, Şanlıurfa Baziki İşçiler Derneği, Samsun Tarım İşçileri Derneği, Çukurova Tarım Araçları Derneği kurucuları genellikle tarım araçlarıdır. Bu derneklerin kuruluş süreçleri, üye sayıları, gerçekleştirdikleri faaliyetler hakkında pek fazla bilgiye

ulaşılamamaktadır. Genellikle kurulduktan sonra pasif konuma düşmekte, yalnızca isimleri bilinmektedir. Sadece aracı derneklerin içinde aktif olan ve yaklaşık 600 üyeye sahip Çukurova Tarım Aracıları Derneği hakkında detaylı bilgilere ulaşılmıştır.

Çukurova Tarım Aracıları Derneği 2001 yılında Adana ilinde kurulmuştur. Hedef kitlesi Adana ilinde bulunan tüm tarım araçlarıdır. Derneğin çalışmaları genel kapsamda Adana'nın mahallelerinde yaşayan elciler ve tarım işçilerine yönelik olup, 2010 yılından bu yana Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın denetiminde olan Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği doğrultusunda elcileri örgütlemek ve yönlendirmek için çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca tarımda işçi ücretlerinin belirlenmesi ve işçilerin çalışma şartlarının iyileştirmesi için faaliyetler de yürütmektedir. 2007 yılında işçilerin ücretleri ile ilgili örgütledikleri iş bırakma etkinliği sonucu araçlar kendilerinin komisyonu için talep ettikleri ücretlerini de almışlardır.²³ Dernek başkan ve üyeleri tarım işçilerinin durumlarını ve yaşadıkları hak ihlallerini anlatan, kamuoyu oluşturmaya yönelik basın açıklamalarında bulunmaktadır. Son olarak 2013 yılında dernek üyeleri tarafından işçilerin tarlalara, bahçelere güvenli olarak taşınması amacıyla *Anadolu Kaplanları Yolcu Taşıma Kooperatifi* kurmuştur.

Çukurova Tarım Aracıları Derneği'ne kayıtlı üye sayısının yalnızca 250'si aktif olarak faaliyetlerde yer almaktadır. Derneğe yıllık üyelik aidatı 150 TL'dir. Dernek başkanı ile yapılan görüşmede tarım araçları derneğinin hedef kitlesinin tarım aracılığı yapan herkes olmasına rağmen, özellikle Adana Ovası'ndaki çadır yerleşimlerinde bulunan tarım araçlarının derneğe üye olmadıklarını ifade etmiştir. Çadır yerleşimlerindeki elcilerin işçilerin ücret, çalışma saati ve yaşam koşulları konusunda ilgisiz kaldığını ifade eden dernek başkanı, bu nedenle sadece kentsel alandaki mahallelerde ikamet eden elciler ve işçilerle birebir çalışmalarını sürdürdüklerini belirtmiştir.

²³ Çukurova'da Kazanan Tarım İşçileri Oldu, 26 Kasım 2007, www.arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=26317

3.2

Tarım Aracılarının Çocuk İşçiliğini Etkileme Kapasitesi: İş-gücü Arz ve Talep Faktörleri

Tarım araçlarının tarımsal işgücü piyasası için gerçekleştirdikleri en önemli işlev, belli bir işgücü potansiyelini mobilize edip işçi ile işverenin buluşmalarını sağlamaktır. Tarımsal üretimin bireysel çalışma ilişkisi yoluyla organize edilmesindeki zorluklar nedeniyle, tarım araçları işçi ekipleri kurarak, tarımda işgücü talebine cevap vermektedir. İşverenlerin tek tek işçilerle bireysel iş ilişkisi kurması hem zaman hem de finansal açıdan maliyetlidir. İşverenlerin kısa süreli bir iş için tek tek işçilere ulaşmaları, işi yapacak ekipleri kurmaları ve işi yapmak için gerekli vasıfları öğretmeleri gerekmektedir. İşçiye ulaşmanın daha düşük maliyetle yapılabilmesinin yolu ise tarım araçlarına bu işi devretmektir. Aracılık hizmetleri hem işçi hem de işveren için iş ve işçi bulma işinin daha ucuza ve daha etkin yapılmasını sağlayarak, üretim maliyetlerinin düşmesine neden olmaktadır. İşte bu noktada, tarım araçları belli sayıda işçiyi harekete geçirme potansiyeline sahip olmalı, başka bir deyişle belli işlere yönlendirmek için belli sayıda işçiye ulaşabiliyor olmalıdır. Özellikle tarımda, araçların oluşturdukları işgücü havuzlarında çocuklar hep önemli aktörler olagelmışlerdir.

Bir Yevmiye Bir Yevmiyedir: Tarım Araçları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporunun bu bölümünde yapılan alan çalışmasında tarım araçlarının işgücü havuzlarını hangi işçilerden ve kimlerden oluşturduğuna ilişkin elde edilen bulgular paylaşılacaktır. Bu bölümde yapılan analizler, özel olarak, yalnızca Adana Ovası ve çevresinde tarım aracılığı hizmetleri gerçekleştiren araçlarla yapılan derinlemesine görüşmeler ve anket uygulamasından elde edilen verilerden hareketle yapılmaktadır. Adana Ovası verisinin özel olarak kullanılmasının temel nedeni, bu ilin Türkiye’deki tarımsal üretimde önemi ve alan araştırmasının bu ilde daha derinlikli olarak gerçekleştirilmiş olmasıdır. Anket ve derinlemesine görüşmeler Adana’ya odaklandığından tarımsal işgücü piyasasında tarım araçlarının işgücü arz ve talep koşullarını nasıl etkilediği daha net ortaya konulabilecektir. Bu amaçla Adana ilinde 95 tarım aracı ile gerçekleştirilen anket sonuçları, 8 tarım aracı ve 4 işverenle yapılan görüşmeler bu değerlendirmede kullanılmıştır.

Adana Ovası’nda tarımsal üretimde istihdam edilen mevsimlik tarım işçiliği yaklaşık 180 yıllık bir geçmişe sahiptir ve çocuk işçiliğini de kapsayacak şekilde 180 yıldır bölgenin, ülkenin ve hatta son yıllarda küresel aktörlerin gündeminde yer almaktadır. Adana Ovası, Çukurova Bölgesi’nin en verimli, en bereketli topraklarını oluşturmakta, bitkisel üretimin sürekli yapıldığı ve bundan dolayı yılın bütün aylarında işgücüne ihtiyaç duyan; bu ihtiyacını çevre iller ve komşu ülkelerden mevsimlik gezici tarım işçileriyle kapatan coğrafyayı oluşturmaktadır. Yılın bütün ayları bitkisel üretim yapılabilen olması nedeniyle de diğer yörelerden farklılaşmaktadır. Bu nedenle mevsimlik tarım işçiliğine yönelik mevcut durum araştırmaları, işçilerin çalışma ve yaşam ortamlarını iyileştirme çabaları ve işçi ailelerin çocuklarına yönelik eğitim, sağlık ve çocuk koruma faaliyetleri için Ova, adeta bir laboratuvar konumundadır.

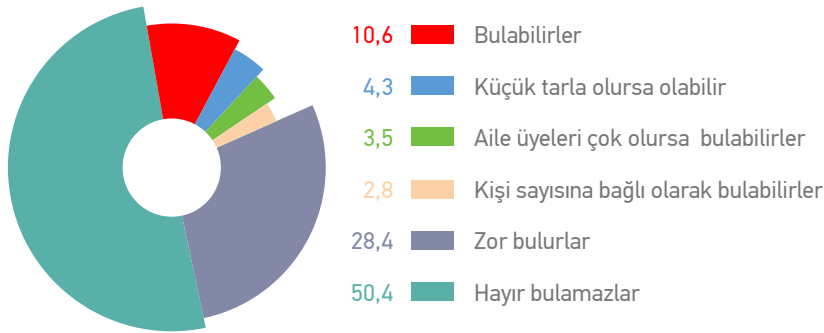

Kalkınma Atölyesi Arşivi, Adana-2016

İşverenlerin tek tek işçilerle bireysel iş ilişkisi kurması hem zaman hem de finansal açıdan maliyetlidir. İşverenlerin kısa süreli bir iş için tek tek işçilere ulaşmaları, işi yapacak ekipleri kurmaları ve işi yapmak için gerekli vasıfları öğretmeleri gerekmektedir. İşçiye ulaşmanın daha düşük maliyetle yapılabilmesinin yolu ise tarım araçlarına bu işi devretmektir.

Tarım Araçlarının Tarımsal İşgücünü Harekete Geçirme Rolü: Arz Faktörleri

Tarım araçlarının tarımsal üretimdeki işgücü piyasasının düzenlenmesindeki rollerini anlamamanın yolu, işçilerin tarım araçları olmadan işe ulaşıp ulaşmadıklarını sorgulamaktır. Ya da yine benzer şekilde bu soruyu işverenlere de sormaktır. Çalışma kapsamında Adana'da görüşülen tarım araçları, işçilerin bir tarım aracı olmadan iş bulmalarının imkânsız olduğunu ifade etmektedir. Neredeyse yüzde 80'e yakın bir oranda tarım aracı, tarımsal üretimde ücretli çalışmanın tarım araçları olmadan olamayacağını belirtmektedir. Adana Ovası'nda tarım araçlarının tarımsal üretimi ve tarımda işgücü piyasasına olan en büyük etkileri; kimlerin çalışacağı, kimlerin çalışamayacağı ve işgücü havuzlarının nasıl oluşturulacağı gibi konulardaki belirleyici rolleridir (Grafik 4). Tarım araçlarının bu rolleri ve işgücü arzını nasıl etkiledikleri, araçların ekiplerinde bulunan işçilerin kompozisyonu ve potansiyel işçilere ulaşma stratejilerine bakılarak incelenecektir.

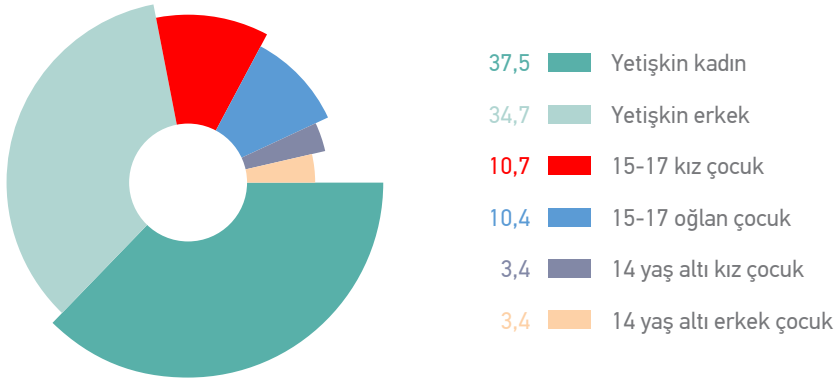
Grafik 4. İşçiler Tarım Aracısı Olmadan İş Bulabilir mi? (Yüzde)

İşgücü Kompozisyonu: Kadınlar, Çocuklar ve Suriyeliler

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin en temel özelliği, ekip/grup halinde yapılmasıdır. Çoğunlukla aile fertlerinin birlikte çalışması biçiminde yapılan mevsimlik gezici tarım işçiliği, aynı zamanda ailelerin sürekli olarak yaşadıkları yerden çalışacakları yere göç etmelerini gerektirmektedir. Aileler bu göçü hemen hemen bütün üyeleri ile beraber gerçekleştirmektedir. Bu açıdan bakılınca aslında tarım araçlarının mobilize ettiği insan sayısı tarlalarda çalışmaya yönlendirdiklerinden daha fazladır. Çoğunlukla çadır ortamlarında barınan işgücünün devamlılığı aile ortamını gerekli kılmaktadır; öğle yemeği, temizlik, bulaşık gibi işler ailenin tarlada/bahçede çalışmaya gitmeyen başka ve genellikle kadın üyeleri tarafından yapılmaktadır. İşçilerin çok uzun saatler çalışıyor olması, sabahın erken saatlerinden güneş batımına dek konaklama yapılan yerden uzak olmaları, hanenin devamlılığı için gerekli yeniden üretim faaliyetlerinin işe gitmeyen diğer aile fertleri tarafından yerine getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Aile üyelerinin tamamının işe gittiği durumlarda ise, bazı çadır yerleşim yerlerinde çoğunlukla ekmekçi ve yemekçi kadınlar bulunmaktadır. İşte bu nedenlerle tarım araçları aslında tarlaya, bahçeye gönderdiği işgücünden daha fazla bir nüfus üzerinde etkiye sahiptir.

Adana Ovası'ndaki tarım araçlarının işgücü havuzu ve işçi gruplarının kompozisyonuna ilişkin elde edilen verilere göre, araçlar ortalama olarak 76 kişilik işçi gruplarını kontrol etmektedir. İşçilerin kimlerden oluştuğuna bakıldığında; yüzde 37,5'i yetişkin kadın, yüzde 34,7'si yetişkin erkek, yüzde 10,7'si 15-17 yaş arası kız çocukları, yüzde 10,4'ü 15-17 yaş arası oğlan çocukları, yüzde 3,4'ü 14 yaş altı kız çocuğu ve yüzde 3,4'ü 14 yaş altı oğlan çocuğudur (Grafik 5). Bu veriler göstermektedir ki, tarım araçlarının işgücü kompozisyonunun yüzde 27,9'u 18 yaş altı bireylerden oluşmaktadır. Elde edilen bu sonuç mevsimlik tarım işçileri üzerine yapılan diğer çalışmalarda da elde edilen oran olan, toplam işçilerin 1/3'nün 18 yaş altı bulgusunu destekler niteliktedir.

Grafik 5. Tarım Aracılarının İşgücü Kompozisyonu (Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılım, yüzde)

Bu oranlar tarım araçlarının beyanına dayanan veriler sonucu elde edilmiştir. Fakat yine de tarım araçlarının işgücünün hangi işçi gruplarından oluşturduğunu göstermesi bakımından önemli bir veri olarak görülebilir. Verilerde ilk göze çarpan, kadın işçilerin hemen hemen her grupta erkeklerden fazla olduğudur. 'Tarım işi kadın işi', 'kadın olmadan tarımsal üretim olmaz' vurgularıyla dillendirilen durumun (Selek Öz, 2015; Gülçubuk, 2015; Candan ve Özalp Günay, 2015; Kulak, 2011) bir kere de verilerle doğrulandığı görülmektedir. Tarım araçlarının da işgücü havuzunda, kadınlar ve kız çocukları tarım işçilerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Yetişkin işçi havuzunun yaklaşık yüzde 37'si kadın işçilerden oluşurken, yetişkin erkek işçiler ise yüzde 34 ile kadın işçilerin gerisinde kalmaktadır. Tarım araçlarının işçi grubunun üçte biri (yüzde 27,9) 17 yaş ve altındaki çocuk işçilerden oluşmaktadır. Bu yaş grubunda da kız ve oğlan çocukların tarım araçlarının işgücü havuzu içerisinde birbirine eşit oranlara sahip olduğu görülmektedir. En kötü biçimlerdeki işlerden olan mevsimlik gezici tarım işçiliği için asgari yaş sınırı 18'dir. Ne var ki Adana örneği tarım araçlarının işçilerinin yaklaşık yüzde 30'unun 18 yaş altı çocuklardan oluştuğunu göstermektedir.

Kadın ve çocuk işçilerin yanı sıra tarım araçlarının işgücü havuzunun önemli işçi bileşenlerinden bir diğeri ise Suriyeli göçmen işçilerdir. Son yıllarda Adana'da mevsimlik tarım işçiliğinin temel dinamiklerinden biri Suriyeli göçmenlerdir (Grafik 5). Suriyeli göçmen işçilerin sayısı hızla artmakta, yerli mevsimlik işçilerin önemli bir kısmı Adana'da tarımsal üretimden çekilmektedir (Kalkınma Atölyesi 2016a-b). Kalkınma Atölyesi'nin raporunda işaret ettiği gibi, Adana'da tarımsal üretimin giderek Suriyeli göçmen işçilere devredildiği ve tarım işçilerinin yaşadığı çadır alanlarının yeni sakinlerinin Suriyeli göçmen aileler olduğudur.

Adana'da ankete katılan tarım araçlarının işçi ekipleri içerisindeki Suriyeli göçmen oranı yine bahsedilen rapordaki bulguları doğrular niteliktedir. Tarım araçlarının yüzde 71,6'sı Suriyeli işçilerle de çalıştığını söylemektedir (Grafik 6). Suriyeli göçmen işçilerin mevcudiyeti nedeniyle yerli işçinin iyice azaldığı şeklinde sıklıkla tekrarlanan ifadeler, gerçekte bu rakamların daha da yüksek olabileceğini göstermektedir. Hatta 'yerli işçi'

Grafik 6. Adana'daki Tarım Aracılarının Göçmen İşçi Çalıştırma Durumu

olarak adlandırılan Şanlıurfalı işçilerin artık Adana'ya gelmediği, onların yerinin Suriyeliler tarafından doldurulduğu birçok görüşmede paylaşılmıştır. Aslında Suriyeli işçi çalıştırmanın ve göçmen emeğinin varlığı hem Adana Ovası'ndaki tarımsal üretim hem de tarım araçları için birçok avantaj barındırmaktadır. Suriyelilerin tarımsal üretime katılımının işçi ücretlerini düşürerek veya ücretlerin yükselmesini önleyerek, tarla ve bahçe sahiplerinin üretim maliyetlerinin düşmesinde olumlu etkisi olmuştur. Ayrıca tarım araçları bazı durumlarda Suriyeli işçileri çok düşük ücretlere çalıştırıp, işçilerden aldıkları komisyonları yüksek tutabilmektedir. Bu durum, Ova'da Suriyeli göçmen işçilerin hızla yaygınlaşması ile sonuçlanmıştır. Suriyelilerin Ova'da asıl tarım işçileri haline gelmiş olması, çocuk işçiliğinin zaten kötü olan durumunu daha da kötüleştireceği şeklinde yorumlanabilir. Çünkü göç edenlerin ulaştıkları ülkede verecekleri ilk tepki aile bireylerinden mümkün olduğunca fazla kişiyi istihdam etmektir.

Bir işverenin işgücü havuzuna ilişkin söyledikleri şöyledir:

“ Bizim büyük karpuz tarlalarımız var. Babamdan kalan. Biz de devam ettiriyoruz. Her yıl bize yatılı 70 kişi gelir, yatılı kalırlar. İş bitene kadar. Çavuşları olur bu işçilerin, biz hiç karışmayız... Artık benim 70 işçimin yüzde 80'i Suriyeli oldu.

Suriyeli göçmen işçilerin işgücünde sayısal artışı ve yaygınlaşma nedenlerinden biri olarak da daha ucuza çalışmaları gösterilmiştir. Ayrıca son dönemde Rusya ile yaşanan siyasi krizin yarattığı sınırlamaların Adana'da taze sebze ve meyve ihraç eden firmalara yarattığı ani olumsuz etkiyle bazı işçilerin ücretlerini alamaması, Adana'da işçilik yapmanın riskini yükselten bir faktör olarak, yerli işçiyi daha güvenli çalışma ortamları aramaya itmiştir. Bir tarım aracısı durumu şöyle ifade etmektedir:

“Devletin açıkladığı yevmiye 50 TL, Suriyeliler 40 TL’ye çalışıyor. Hatta bazen daha ucuza bile çalışanlar var... Bu da işverenin işine geliyor. Yerli işçi pancar, haşhaş, nohut işine Konya’ya gidiyor. Orada iki ay çalışması, burada 6 ay çalışmaya bedel oluyor.

İşçi ekiplerinde Suriyeli göçmen işçi bulundurduğunu söyleyen tarım araçlarının çalıştırdığı Suriyeli göçmen işçi sayısı ise ortalama 45’tir. 1 ila 20 işçi çalıştırdığını söyleyen tarım araçlarının oranı yüzde 41,2, 21 ila 40 arasında işçi çalıştıran tarım araçlarının oranı ise yüzde 30,9’dur (Tablo 12). Tarım araçlarının önemli sayıda Suriyeli göçmen işçi ile çalıştıkları ve Adana’da tarımsal üretimin büyük bir kısmının artık Suriyeli göçmen işçiler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir (Tablo 13).

Tablo 12. Tarım Araçlarının Suriyeli İşçi Çalıştırma Durumu

Suriyeli işçi sayısı	Yüzde	Sayı
1-20 arası	41,2	28
21-40 arası	30,9	21
41-60 arası	10,3	7
61-80 arası	2,9	2
81-100 arası	2,9	2
101 ve üzeri	11,8	8
Toplam	100	68

Tarım araçları “neden Suriyeli göçmen işçi ile çalışıyorsunuz?” sorusuna çoğunlukla yerli işçi bulamadıkları cevabını vermiştir. Yerli işçilerin Adana piyasasından çekilmesinin temel nedenlerinden biri Suriyeli göçmen işçilerin mevcudiyetinin ücretleri aşağı doğru çekmesidir. 2017 yılında sadece yerli işçilerin çalışması durumunda ücret seviyelerinin çok daha yüksek olacağı şeklinde vurgulanmıştır. Ayrıca Şanlıurfa’nın belirli yörelerinin yakın zamanda sulu tarıma geçişiyle beraber, eskiden ücretli iş için göç eden bazı Şanlıurfalı ailelerin kendi topraklarını işlemeyi tercih ettikleri veya Şanlıurfa’da sulu tarım yapılan yerlerde iş buldukları şeklinde ifade edilmiştir. Bu durumların birleşimi Adana Ovası’nda Suriyeli göçmen tarım işçilerinin yaygınlığının artmasına neden olmaktadır. Tarım araçları Suriyelilerin sayıca fazla olduklarını, yerli işçilere göre daha muhtaç halde düşük ücretlerle çalışmaya razı geldiklerine dikkat çekmişlerdir.

Türkiye’de Geçici Koruma Altında Bulunan Suriyeliler

Suriye’deki iç savaştan dolayı Türkiye’ye sığınmak durumunda kalan Suriyelilerin yasa ve yönetmeliklerde belirlenen resmi statüsü geçici koruma altında bulunan sığınmacı kişilerdir.

22/10/2014 tarihli ve 29153 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliği’yle, 28/04/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti’nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınmıştır.

www.goc.gov.tr/files/files/gk_yon_getirdigi_yenilikler.pdf

Geçici Koruma Yönetmeliği’ni takiben Ocak 2016’da Geçici Koruma Altında Bulunan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (2016/8375) 15 Ocak 2016 tarihinde Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik geçici koruma altındaki yabancıları, tarımsal üretim ve hayvancılık işlerinde istihdam edilmeleri için çalışma izni alma zorunluluğundan muaf tutmakta ve valilikler tarafından işlenecek başvuru sayısına kota getirmektedir. Bu yönetmeliğe göre mevsimlik gezici tarım işçiliğini ilgilendiren maddeler şunlardır;

MADDE 5 (4) Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılar, çalışma izni muafiyeti kapsamındadır. Çalışma izni muafiyeti başvurulana, geçici koruma sağlanan il valiliğine yapılır. Bu başvurular, ilgili valilik tarafından Bakanlığa bildirilir. (5) Bakanlıkça, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılara ilişkin il ve kota sınırlaması getirilebilir.

MADDE 9 (2) Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışması uygun görülen geçici koruma sağlanan yabancılara verilen çalışma izni muafiyetleri ilgili valiliğe bildirilir.

MADDE 10 (1) Geçici koruma sağlanan yabancılara asgari ücretin altında ücret ödenemez.

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye artan göçü Türkiye’de göç rejimi ve yasal düzenlemelere hız vermiş ve geçici koruma kapsamına alınanların hakları ve çalışma izinleri yasal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Yasal korumanın genişlemesine rağmen Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de işgücü piyasasındaki konumları geniş ölçüde düşük ücretli işlerde korumasız, güvencesiz ve kayıtdışı olmaktadır. Mevsimlik tarımsal üretimde çalışan Suriyeli göçmenler de bu koşullara bir istisna oluşturmamaktadır.

Tablo 13. Çocuk İşçiliğinin Yaygın Olduğu İşçi Grupları

Çocuk işçiliğinin yaygın olduğu işçi grupları	Yüzde	Sayı
Türkiyeli/yerli işçi grupları	24,2	23
Yabancı işçi grupları	40,0	38
Yerli ve Suriyeli grupları için aynı düzeyde çocuk işçiliği	32,6	31
Bilmiyorum	3,2	3
Toplam	100	95

Tarım araçlarına hangi işçi gruplarında çocuk işçiliğinin yaygın olduğu sorulduğunda ise her iki grup (Türkiyeli/yerli ve Suriyeli) için de çocuk işçiliğinin yaygınlığının söz konusu olduğu belirtilmiştir (Tablo 13). Çocuk işçiliğinin yaygınlığının nedeni ise daha çok ekonomik sıkıntılar ve gerekliliklerle açıklanmaktadır. Yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik ve kalabalık aileler çocuk işçiliğinin nedenleri olarak görülmektedir. Araçlar, ailelerin çocukların çalışmasına 'göz yummakta' olduğunu ifade etmektedir. Tarım araçları Suriyeli göçmen ailelerin ise 'ihtiyaç', 'mağduriyet' ve 'kalabalık' oldukları için çocuklarını çalıştırdığını vurgulamıştır. Bazı tarım araçları ise Suriyeli göçmenlerin varlığının ve çocuk işçiliğinin, yerli işçileri zor durumda bırakarak, yerli ailelerin çocuklarını da çalıştırmak zorunda kaldığını ifade etmektedir. Bu durum, "Suriyeliler bizi ekmeğimizden ediyor", "mecbur çalışıyoruz", "Suriyeliler bizim iş düzenimizi bozdu", "Suriyeliler ekmeğimize mâni oldular", gibi ifadelerle aktarılmıştır.

Tarım araçlarının işçi kompozisyonu Adana'da tarım işçilerinin 1/3'ünün 18 yaş altı çocuklar olduğunu ve çocuk işçilerin önemli bir kısmının da kız çocuklarından oluştuğunu göstermektedir. Ayrıca bu bölümde sunulan veriler Suriyeli işçilerin sayılarında son dönemdeki artışı, yerli işçinin Adana'daki tarımsal işgücü piyasasından çekilmesini ve çocuk işçilerin önemli bir kısmının da Suriyeli göçmen çocuklar olduğunu göstermektedir. Suriyeli işçilerin sayılarının bu denli yüksek olması aslında, toplam işçilere üçte bir olarak oranlanan çocuk işçiliği sayısının, araçların beyanlarının da ötesinde, Adana Ova'sının gerçekliğinde çok daha yüksek olabileceği tahmin edilebilir. Bu durumda, araçların portföyünden bulunan işgücü kompozisyonu bize, tarım araçlarının çocukların tarımsal üretime entegre edilmesinde üstlendikleri en önemli rolün; çocukları ilk elden işçi olarak kabul etmeleri ve çocukları işçi ekiplerine dahil etmeleri olduğunu göstermektedir.

İşgücüne Erişim Stratejileri

Türkiye’de tarım aracıları olabilmek için gerekli sosyal sermayenin temel taşı öncelikli olarak tarım işçiliği geçmişine (tecrübe ve liderlik) ve belki daha da önemlisi geniş bir aileye, akrabalara ve hemşerilere (sosyal ilişkiler) sahip olmaktır. Tarım araçlarının tarımsal üretimdeki işgücünü oluşturma ve belli işlere yönlendirme kapasitesi işte bu iki etken üzerinde belirlenmektedir ve bu iki etkiyi harekete geçiren tarım araçlarının işgücü havuzunu nasıl oluştuklarıyla ölçülmektedir. Tarım araçlarının işgücü havuzunu oluştururken işgücüne erişimde kullandıkları farklı stratejiler bulunmaktadır.

Bunların başında tarım araçlarının kendi aile üyeleri ve akrabalarından oluşan bir işçi grubunun kurulması gelmektedir (Tablo 14). Anket uygulamasındaki işçi gruplarının kompozisyonunun kimlerden oluştuğuna ilişkin soruya, tarım araçlarının yüzde 26,3’ü ekiplerinin kendi akrabalarından oluştuğunu söylerken, yüzde 18,9’u arkadaşlar/tanıdıklardan oluştuğunu belirtmiştir.

Tablo 14. Tarım Araçlarının İşgücü Havuzu Bileşenleri

Tarım araçlarının işçi havuzu bileşenleri	Yüzde	Sayı
Daha önce çalıştığım işçilerin tavsiye ettiği işçiler	8,4	8
Akrabalar	26,4	25
Arkadaşlar ve/veya tanıdıklar	18,9	18
Mahallede yaşayanlar	9,5	9
Suriyeli göçmenler	36,8	35
Toplam	100	95

Ekiplerinin Suriyeli göçmen işçilerden oluştuğunu söyleyen tarım aracıları oranı ise yüzde 36,8’dir (Tablo 14). Bu sonuçlar göstermektedir ki, tarım araçlarının mobilize ettiği işçi grupları Adana’da artık, öncelikli olarak Suriyeli göçmen işçilerden oluşmaktadır.

Yoğunluklu olarak yakın çevrelerinde bulunan işgücünü mobilize eden tarım araçlarının Suriyeli işgücüne erişim stratejilerinin başında ise, Suriyeli göçmenlerin tavsiye üzerine tarım araçlarına ulaşması gelmektedir. Neredeyse tarım araçlarının yarısı Suriyeli göçmenlerin kendilerine tavsiye üzerine geldiğini belirtirken, yüzde 30,9’u ise Suriyeli göçmenlerin kendilerine doğrudan ulaştığını ifade etmektedir. Yüzde 14,7 gibi bir oran ise, Suriyeli göçmenlerle aynı köy/mahalle/çadır yerinde yaşamaları sebebiyle aracıya ulaşmaktadır. Akrabaları aracılığıyla Suriyeli göçmen işçilere erişenlerin oranı ise yüzde 8,8’dir (Tablo 15).

Tablo 15. Tarım Aracılarının Yabancı İşçilere Erişim Yöntemleri

Tarım araçlarına yabancı işçilerin erişim yöntemleri	Yüzde	Sayı
"Tavsiye üzerine bana geliyorlar"	45,6	31
"Akrabalarım aracılığıyla buluyorum"	8,8	6
"Aynı köy, mahalle, çadır grubundan buluyorum"	14,7	10
"Kendileri beni buluyor"	30,9	21
Toplam	100	68

Suriyeli işçilerin Adana'da tarımsal üretime katılımları ile beraber, tarım araçlarının sosyal ağlar üzerine dayandığı ilişkilerde önemli bir değişim ortaya çıkmaya başlamıştır. Artık işgücüne ulaşım için daha anonim ilişkilerin ve elbette tarım aracısının bilinen, güvenilen biri olup olmadığına ilişkin kriterler önem kazanmaya başlamaktadır. Tarım araçlarının çoğunun Türkiyeli olması ve Suriyeli göçmen işçilerle akrabalık bağlarının olmaması, güvenilirlik üzerinden değerlendirme kriterini öne çıkarmaktadır. Suriyelilerin ilk geldikleri yıllarda birçok insanın tarım aracıları olarak, birçok Suriyeli göçmen işçiyi işe götürüp ücretlerini ödemediği ve ortadan kaybolduğu yönünde çok sık yaşanan trajik olaylar, tarım aracısının güvenilir olmasının tarım işçisi için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Tarım araçlarının potansiyel işgücü havuzuna ulaşma stratejileri ise yine önemli bir dönüşüm geçirmekte, akrabalık ve aile bağları gibi sosyal ağlara dayanan bu stratejiler, Suriyelilerin gelişi ile değişmekte; daha anonim ve tarım aracısının güvenilirliğine dayanan bir eğilim kazanmaya başlamıştır.

Tarım Aracılarının İşverenlerin İşgücü Talebini Yönlendirme Rolü: Talep Faktörleri

Tarım araçlarının çocuk işçileri tarımsal üretime kanalize etme işlevi sadece çocukların da dâhil olduğu işçi ekiplerinin kurulması ile yerine getirilmemektedir. Tarım araçlarının işverenlerin işgücü taleplerine nasıl yanıt verdiği ve işçi gruplarını kimlerden oluşturduğu da çocuk işçiliğini etkilemektedir. Bu nedenle tarım araçlarının işgücü havuzunda bulunan işçilerin yanı sıra işgücü arz ve talebi arasındaki etkileşimi daha iyi ele almak için tarım araçlarından işgücü talep eden işverenlerin profillerinin ve bu işverenlerin ürettikleri ürünlerin hangi aşamalarında, ne tür işgücüne ihtiyaç olduğunu da değerlendirmek gerekmektedir. İşveren profilleri ve işverenlerin işgücünün niteliklerine yönelik talepleri ve Adana Ovası'nda yetişen ürünlerin hangi aşamalarında çocuk işçiliği kullanıldığına ilişkin ürün yelpazesi bu bölümde sunulmaktadır.

Adana'da mevsimlik tarım işçilerinin çadır yerleşim yerleri

Tarla/Bahçe Sahibi (İşveren) Profilleri ve İşgücü Talebi

Adana'da 'ağa' olarak adlandırılan tarla/bahçe sahiplerinin bazıları çok geniş arazilere sahip olduklarından, yıl içinde ya da belirli zamanlarda kendileri için çalışan tarım araçları ile iletişime geçerek, işgücü taleplerini karşılamaktadır. Ağaların kendilerine bağlı ve işgücü taleplerini ilettikleri birkaç tarım aracı ile çalıştıkları ve bu araçlar üzerinden işçilere ulaştıkları belirtilmektedir. Bazı durumlarda ağalar kendileri için çalışan işçilerin konaklayacağı çadır alanlarını 'geçici' olarak kendi topraklarına kurmalarına izin vermekte, böylece işçiye ihtiyaç duyulduğunda kendileri için çalışacak 8-10 hanelik işçi aileler hazır olmaktadır. Bu tipolojide işçiler yılın hemen hemen bütün ayı bu arazide konaklamaktadır. Örneğin Adana'da bir şirket için narenciye işi yapan Kahramanmaraşlı işçi grubu, son beş yıldır aynı şirketin işini yapmakta ve aynı arazide konaklamaktadır. Bir diğer örnekte ise, tek ürünün üretimini yapan bazı toprak sahipleri yılın belli aylarında istihdam ettikleri işçileri kendi arazilerinde geçici olarak kurulan çadır yerlerinde barındırdıklarını ifade etmiştir. Bu işçileri 'yatılı işçi' olarak adlandırmaktadırlar. Karpuz üretiminde uzmanlaşmış bir üretici, yılın üç ayında kendisi için çalışan 70-80 işçinin yatılı işçisi olduğunu, işçilerin bütün ihtiyaçlarının ve işe uyumunun tarım araçları tarafından sağlandığını belirtmiştir. Bu örnekler ek olarak, daha küçük ölçekli üreticiler ise kendi köylerine bağlı ve köyün yakın bir yerinde çadıra yaşayan işçi grupları ile çalışmaktadırlar. Her ne biçimde açığa çıkarsa çıksın, işverenlerin işgücü talebine yanıt bulabilmelerinin en önemli yolu bir tarım aracısıyla anlaşmaktan geçmektedir.

Anket uygulamasında tarım araçlarına bir yıl içinde çalıştıkları işveren sayısı sorulmuştur. Tarım araçlarının yıl içinde çalıştıkları işveren sayısı çoğunlukla 1 ila 9 arasında değişmektedir. Araçların yüzde 26,3'ü ise 10 ila 19 arasında farklı işveren için çalışmaktadır.

20 ila 29 arasında işverenle çalışan tarım araçlarının oranı ise yüzde 11,9'dur (Tablo 16). Daha fazla işveren ile çalışan araçların daha büyük işçi gruplarıyla çalıştığını tahmin etmek zor değildir. Aynı anda birden fazla ekip çalıştıran tarım araçları varken, sadece kendi ailesi ve başka birkaç aile ile çalışan ve daha küçük bir ekiple iş arayan tarım araçları da mevcuttur. Bunların ya daha az sayıda işverene çalıştığı ya da zaten sürekli bağlı oldukları işverenler olduğu söylenebilir.

Tablo 16. Tarım Araçlarının Bir Yıl İçerisinde Çalıştığı İşveren Sayısı

Tarım araçlarının çalıştıkları işveren sayısı	Yüzde	Sayı
1-9	47,4	45
10-19	26,2	25
20-29	11,6	11
30-39	2,1	2
40-49	1,1	1
50-59	5,2	5
60-69	1,1	1
70-79	2,1	2
80 ve üzeri	3,2	3
Toplam	100	95

Araçların genellikle belirli işverenlerle çalıştıkları ve bazen de bir-iki köyün işini üstlendikleri bilinmektedir. O nedenle aynı işverene ya da işverenlere çalışmak daha yaygın bir pratik olarak görülmektedir. Aynı işveren için çalışan tarım araçlarının oranı yüzde 63'tür. Alan araştırması sırasında ziyaret edilen bir çadır alanında konaklayan 30-35 Suriyeli göçmen aileden oluşan grup, bir tarım aracı tarafından bu alana getirildiklerini ve tek bir ağanın işleri için çalıştıklarını söylemiştir. Yine Adana'da görüşülen bir tarım aracı sadece bir-iki köyün işçi talebini karşıladığını, Adana'da işler azalınca işçilerinin bir kısmını Ankara'ya gönderdiğini ifade etmiştir.

İşverenlerin araçlardan işgücünün bileşenleri üzerine de talepleri olmaktadır. Bu talebin çocuk işçiliğine etkisini anlamak amacıyla tarım araçlarına işverenlerin istekte bulundukları asgari yaş sınırının ne olduğu sorulmuştur. Tarım araçlarının yüzde 25'i kendilerine bu konuda bir sınır getirilmediğini belirtmiştir. Yüzde 20'si ise işverenlerin kendilerine 18 yaş sınırı koyduğunu söylerken, yüzde 18'i 15 yaş sınırını belirtmiştir. Yüzde 14,7'si ise 14 yaş sınırının altını çizmiştir. Çocukların çalıştırılabileceği minimum yaştan 10 olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, tarımsal üretimde çocuk işçiliği yaygın

olarak kabul görmekte ve tarımsal üretimin farklı aktörleri tarafından desteklenmektedir (Tablo 17). Tarımsal üretimde tarım araçlarının belirleyiciliği işverenden gelen işçi taleplerine nasıl cevap verdiği ve bu talebin ne tür işçi ekipleri ile karşılandığı noktasında önem kazanmaktadır.

Tablo 17. İşverenlerin Tarım Araçlarının Çalıştıracağı İşçiler İçin Kabul Ettikleri Asgari Yaş

Tarım araçlarının çalıştıracağı işçiler için işverenlerin kabul ettikleri asgari yaş	Yüzde	Sayı
Yaş sınırı yok	25,3	24
10	1,1	1
12	1,1	1
13	2,1	2
14	14,7	14
15	17,8	17
16	8,4	8
17	5,2	5
18	20,0	19
20	3,2	3
25	1,1	1
Toplam	100	95

Çoğu zaman işverenler işlerinin ne tür işçi ekipleri ile yapıldığıyla pek ilgilenmemekte; işlerinin zamanında, istenen biçimde ve nitelikte gerçekleştirilmesi ile alakadar olmaktadır. Bu açıdan tarım araçlarının işgücü talebine nasıl ve ne tür işçi ekipleri ile cevap verdiği çoğu zaman tarım araçlarının belirleyiciliğiyle oluşturulmakta, bu ekiplerde ise her zaman çocuklar önemli bir yer tutmaktadır.

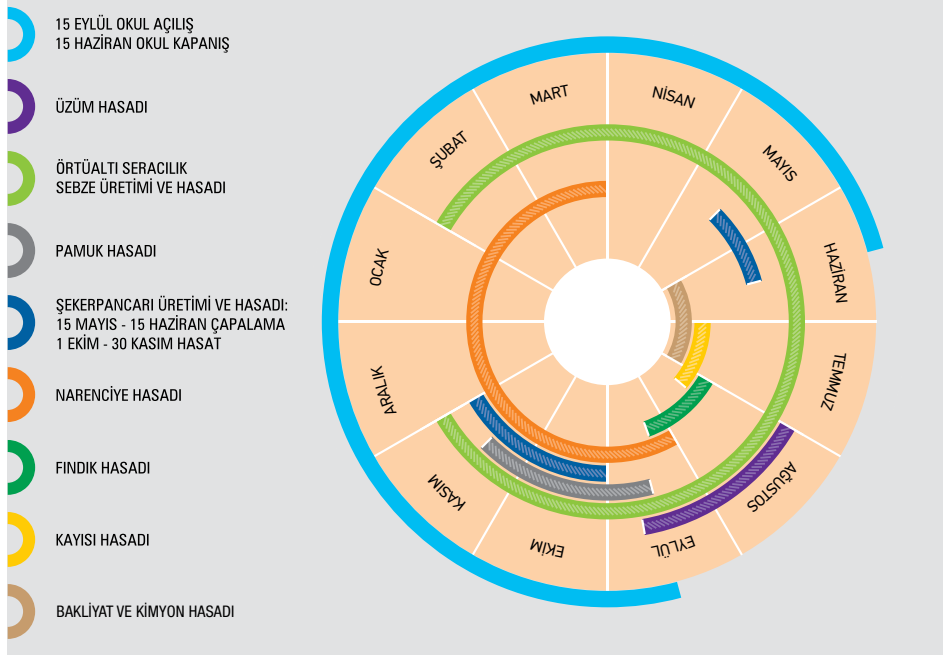
İşverenlerin işgücü talebinin oluşumunda önemli olan bir diğer etken ise ürettikleri ürünlerin üretim süreçleri ve en fazla işgücü talebinin olduğu hasat zamanlarıdır. Üretim faaliyetlerinin makine ile yapılıyor olması işgücü talebini azaltırken, Adana Ova'sında ürünlerin büyük çoğunluğu hâlâ emek yoğun üretim teknikleri ile üretilmektedir. Bu nedenle Ova'da üretilen ürünlere ve ürünlerin işgücü talebi yaratan farklı aşamalarına bakmak gereklidir.

Adana Ovası'nda Üretilen Ürünler ve İşçilik Süreçleri

Adana Ovası bereketli toprakları ile bilinen ve Türkiye'nin en büyük tarımsal üretim alanlarından biridir. Yılın bütün aylarına yayılan tarımsal üretim büyük bir işgücü talebi de yaratmaktadır. İşte bu büyük işgücü ihtiyacını karşılamada tarım araçları kritik bir rol üstlenmektedir. Bu işgücü talebinin hangi ürünler ve bu ürünlerin hangi aşamaları için gerekli olduğu, bu bölümde kısaca ele alınacaktır. Adana Ovası'nda işgücü talebinin çok olduğu tarımsal ürünlerin başında kavun-karpuz, narenciye, pamuk, sebze, soğan, susam ve yer fıstığı yetiştiriciliği gelmektedir.

E. Emre Yaşkeçeli, Adana-2017

Kavun-karpuz

Kavun ve karpuzun ekim aşamasında alçak tüneller olarak adlandırılan basit bir sera sistemi oluşturmak için tünel çubuklarının oluşturulması ve naylonların bu çubukların üstüne gerilmesi için işçilik gerekmektedir. Daha sonra çapalama için dikimden 8-10 gün sonra kaymak tabakası kırılır ve yabancı otlar için hafif bir çapa yapılır. Kavun ve karpuz ekim hazırlığında özellikle tünel çubuklarının, fidenin tarlaya dağıtılması kısmında çocuk emeği kullanılmaktadır. Kavun ve karpuz yetiştiriciliğinin en yoğun işgücü talebi ise hasat zamanıdır. Erken ekilen kavun ve karpuzların hasadı mayıs ayı ortasında başlar ve haziran ortası gibi tamamlanır: Hem toplama hem de yükleme de işçilik oldukça yoğundur.

Narenciye

Narenciyede budama ve sulama işleri için işgücü gerekse bile asıl işgücü talebi hasat zamanlarında ortaya çıkmaktadır. Ağustos ve nisan ayları arasında yapılan uzun hasat zamanı, narenciye tarım işçiliğinin en yoğun yaşandığı ürünlerin başında gelmesine neden olur. Çocuk emeğinin en yaygın olarak kullanıldığı ürünlerden biri de narenciye hasadıdır. Tarım araçları genel olarak ürüne göre değişmekle birlikte, bir gün içinde limon ve mandalina hasadında bir kamyon, portakal ve altıntopta iki kamyon ürünü toplayacak, sonrasında ilk elemeyi yapıp kamyonu yükleyecek bir ekip oluşturularak, narenciye bahçelerine göndermektedir. Bu nedenle ödenen günlük yevmiye, yalnızca belirli miktardaki bir ürünün çıktısına bağlıdır. Bu ekiplerin içinde özellikle 14 yaş ve üstü çocukların yaygın olarak çalıştığı bilinmektedir.

Pamuk

Çukurova Bölgesi'nde pamuk ekimi mart ayı sonu ile nisan ayı içinde yapılır. Ekimden sonra görülen yabancı otların elle veya kazayağı ile çapalanarak yok edilmesi gerekir. Çapalama sayısı tarladaki yabancı ot durumuna göre değişir. Hasat zamanı ise ağustos sonlarında başlayıp kasım başına dek devam eder. Pamuk hasadı Çukurova'da çok büyük oranda makinelerle, makinenin giremediği küçük ölçekli veya taşlı tarlalarda genellikle elle toplanarak yapılır. Fakat son yıllarda pamuk üretiminin azalması ve makineli hasada geçilmesi pamuk üretiminin işgücü talebini bu bölgede önemli ölçüde azaltmıştır.

Sebze

Kavun ve karpuz benzer şekilde, ocak ayında alçak tünel çubukları ve naylon gerilerek basit sera sistemi oluşturulur. Fide dikimi için işçilik ocak ayı sonuna kadar devam eder ve şubat ayının ilk haftası fideler tünele dikilmiş olur. Bu aşamada fidelerin dağıtımı, tünel çubuklarının dikimi ve dağıtımı kısmında çocuk emeği kullanılmaktadır. Fideler dikildikten iki hafta sonra birinci çapa yapılır. Naylon örtme üzerinde yetiştirilen sebzelerde çapa genellikle işçiler tarafından yapılır. İlaçlama işçiliği hasadın sonlandırılmasına kadar devam eder.

Farklı sebzeler için farklı zamanlar olsa bile, erkenci yetiştirilen sebzelerin hasat dönemi mayıs ayının ilk haftası başlar. Domateste bu hasat temmuz ayının ilk haftası sonlanır. Patlıcan ve biber için bu hasat tarihleri kasım ayına kadar devam eder. Sebze hasadı için de yine tarım araçları ekipler oluşturarak işçileri tarlalarda çalıştırmaktadır. Örneğin, kırmızı biber hasadı için oluşan ekiplerin günlük kişi başı bir yevmiye karşılığında 11 çuval kırmızı biber hasadı yapmaları beklenmektedir. Bu işçilerin içinde çocuklar da bulunmaktadır. Çok küçük yaşta çocuklar, tarlalarda işçilere su dağıtma işi gibi işler de yapmaktadır. 'Sucu' olan bu çocuklar, sıcak Adana havasında, bütün gün tarlada ailelerin ya da akrabalarının yanında kalmaktadır.

Yer fıstığı

Yer fıstığı yine bölgede yaygın olarak yetiştirilen ürünlerden biridir. Fıstık ekimi nisan başı ile mayıs ortasında yapılır. Genellikle tarlalarda ikinci ürün olarak yetiştirilen fıstık, buğday hasadını takiben yapılır, bu nedenle haziran sonuna kadar ekim işinin bitirilmesi gerekmektedir. Çapalama ve ot kontrolü ise mayıs ve haziran ayında yaklaşık olarak bir ay kadar sürer. Çapalama emek yoğun bir süreçtir. Hasat zamanı ise ekim zamanına göre değişse bile, daha çok eylül ve ekim aylarında yapılır. Hasat genellikle makinelerle yapılmaktadır. Fakat makinenin hasat edemediği, tarlada geriye kalan ürünleri kendi hesabına toplayan yoksul aileler bulunmaktadır ve içlerinde çocuk emeği yaygın olarak kullanılmaktadır.

Adana Ovası'nda yetişen ürünlerin çeşitliliği ve birçok ürünün yetiştirilme sürecinde ihtiyaç olan yoğun işçilik yaygın bir işgücü talebi yaratmaktadır. Bu talep zaman zaman Adana'da yerleşik yaşayan işçilerden karşılanırken zaman zaman da Ova'da, çadırlarda yaşayan işçi grupları tarafından karşılanmaktadır. Bu işçilerin bir kısmı Şanlıurfa'dan gelen işçilerdir. Son yıllarda sayıları hızla artan Suriyeli göçmen işçiler, Ova'daki tarımsal üretim işlerine talip olmaktadır. Önceki bölümlerde vurgulandığı üzere, işçi ailelerin temel stratejisi ne kadar çok aile üyesi üretim sürecine dâhil edilirse, kazancın o kadar yükseleceği üzerine kurulmuştur. İşte bu noktada çocuklar, aileler ve tarımsal üretimin diğer paydaşları için önemli unsurlar olmaktadır.

Adana Ovası'nda tarım araçları ile yapılan ve tarım araçlarının işgücü arz ve talebini yönetme kapasitesinin incelendiği bu bölümde görüldüğü üzere, tarım araçları hem ücretli tarım işgücünün oluşturulmasında hem de işgücüne olan talebe yanıt vermede önemli kurumsal aktörlerdir. Bu aktör aynı zamanda çocukların nereden, ne zaman ve nasıl çalışacağını da belirlemektedir.

3.3

Tarım Aracıları ve Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği

Tarım aracıları ve tarımsal üretimde çocuk işçiliği ilişkisinin sorgulandığı bu raporun önceki bölümlerinde tarım aracılarının demografik, hanehalkı özellikleri ele alınmış, takiben tarım aracılarının tarımsal işgücü talep ve arzını nasıl şekillendirdiği incelenmiştir. Bu bölüm ise tarım aracılarının çocuk işçiliğine ilişkin görüşlerini sorgulamakta, çocuk işçiliği algısına odaklanmaktadır. Çocuk işçiliği çeşitli ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerle açıklanmıştır.

Yoksulluğun yanı sıra, çocukları tarımda ücretli işçiliğe iten nedenlerin başında kırsal ailelerde kuşaklar boyunca tekrarlanan kültürel değerler olduğu savunulmuştur. Çocuk işçilerin çocuklarının da işçi olduğu görülmekle beraber, çocuk işçiliği aynı zamanda yoksulluğun bir sonraki kuşaklara devredildiğinin de önemli bir kanıtıdır. Bu nedenle çocuk işçiliğinin nedenleri sadece ekonomik göstergeler değil ama aynı zamanda tutum, algı ve değerler sistemi ile de yakından ilgilidir. Bu açıdan, tarım aracılarının çocuk işçiliğine ilişkin tutum ve algıları tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin boyutlarını belirleyen önemli bir değişkendir. Bunun önemi ise, tarım aracılarının tarımsal üretimin en önemli kurumsal pratiklerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Raporun bu bölümünde tarım aracılarının bakış açısından çocuk algısı, çocukların çalışma nedenleri ve eğitim ile çocuk işçiliği ilişkisi gibi konular ele alınmaktadır.

Çocuk Algısı: ‘Çocuğun Yaşı Yok’

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin diğer çalışma biçimlerine göre bazı özgüllükleri bulunmaktadır ve bu özgüllükler bu çalışma biçimini kendine münhasır bir hale getirmektedir. Bunlardan biri bu araştırma boyunca incelenen ve tarımsal üretimde işgücü piyasasının düzenlenmesine katkı yapan tarım aracılarıdır. Mevsimlik tarımsal üretim işlerinin bir diğer özgüllüğü ise bu işin ekipler halinde yapılması ve genel olarak mümkünse bütün aile emeğinin bu işe katılmasıdır. Aile içerisindeki çocuklar büyüdükçe ailenin ekonomik faaliyetlerine giderek artan bir katkı sağlamakta, bu katkı sayesinde hem grubun bir üyesi olduklarına ilişkin sosyalizasyon yaşanmakta ve de yapılan işin incelikleri öğrenilmekte hem de ailenin yaşam mücadelesine destek verilmektedir. Bu durum ise çocuk işçiliğini kaçınılmaz olarak mevsimlik tarımsal üretiminin bir parçası haline getirmektedir. Tarımsal üretimin farklı tarafları için çocukların çalışması tarımsal üretimin kendi doğallığı içinde var olan bir durum, bir gerçeklik olarak algılanmaktadır.

İşte bu doğallık içinde yapılan tarımsal üretimde ücretli çalışmanın farklı tarafları olan işveren, işçi ve tarım aracıları için çocuğun kim olduğu ve çocuk işçiliğinin yaş sınırının ne olduğu ile yasal olarak kabul edilen çocuk yaşı ve çocuk işçiliği arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan aileler, onları farklı işlere yönlendiren tarım

E. Emre Yaşkeçeli, Adana-2017

aracıları ve işverenler için çocuğun kim olduğu, yaşla ifade edilen bir gerçeklik değildir. Çocuk farklı yaşlarda bir birey olabilir. Bu nedenle “Çocuk işçi çalıştırıyor musunuz?” sorusuna genellikle “yok, bizde çocuk işçi olmaz” yanıtı verilmektedir. Oysa bu topluluk için birey 11-12 yaşını geçince artık çocuk olmaktan çıkan, ücretli tarımsal üretimin asıl çalışanlarından biri olmaya doğru evrilen bir bireydir. 14-15 yaşında çocuklar ise bu işleri asıl yapacak kişiler olarak görülmektedir. Bu nedenle çocuk işçi çalıştırmadığını söyleyenler, 11-12 yaşın altında kişi çalıştırmadığını kastetmektedir.

Tarım araçları da çocuklara ilişkin algının yeniden üretilmesinde ve tarımsal üretimde çocuk emeğinin yaygın kullanılmasına önemli katkılar yapmaktadır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket çalışmasında “çocuk kimdir?” sorusuna tarım araçlarının büyük çoğunluğundan (yüzde 62) 15 yaşından sonra bireylerin çocuk olmadığı şeklinde yanıt gelmiştir. 18 yaşına kadar bireyi çocuk kabul edenler ise sadece yüzde 20 gibi bir orana karşılık gelmektedir (Tablo 18).

Tablo 18. Tarım Aracılarının Çocuk Tanımı

Size göre çocuk kimdir?	Yüzde	Sayı
6 yaşına kadar	0,7	1
7 yaşına kadar	0,7	1
8 yaşına kadar	1,4	2
10 yaşına kadar	5,0	7
11 yaşına kadar	2,1	3
12 yaşına kadar	5,0	7
13 yaşına kadar	5,0	7
14 yaşına kadar	11,3	16
15 yaşına kadar	31,9	45
16 yaşına kadar	6,4	9
17 yaşına kadar	2,8	4
18 yaşına kadar	19,9	28
20 yaşına kadar	5,0	7
Diğer	2,8	4
Toplam	100	141

“Sizce bir birey kaç yaşına kadar çocuktur?” sorusunun diğer seçeneğine verilen yanıtlar, aslında araştırma yapılan topluluğun çocuk algısının yaş kriteri üzerinde değil de; bireyin fiziki gelişimi ve görünümü üzerine kurulduğunun göstergesidir. Çocukluğun, algı ve çocukların yapabilirlik düzeyi ile ölçüldüğü, aslında ‘çocuğun yaşı yok’ diyerek dile getirilmiştir. Çocuk akli işe ermeye başladığında ve iş yapabilir hale geldiğinde aslında çocukluktan çıktığı düşünülmektedir. Çocukluktan çıkış eli iş tutmak, akli işe ermekle tanımlandığından, çocuk olma hali ise oyun oynamak, akli ermemekle tanımlanmıştır. “Beyni olmadıktan sonra çocuktur”, “oyun oynayan”, “aklı gelmemiş kişiler”in çocuk olduğuna ilişkin vurgular sık sık dile getirilmiştir.

Çocukluğun yaş ile bağlantısı koptuğunda işçilik, ‘aklı işe eren’ kişilerin işi olmaktadır. O nedenle çocuk işçiliği ile yaş arasındaki bağın kırıldığı durumlarda kimin çalışmaya uygun olduğu ise ‘yapabilirlik’, ‘yeterince büyümüş’, ‘becerebilen’ kişi olarak tanımlanabilmektedir. Aslında yaştan pek önemi olmasa bile tarım araçlarına “Size göre çocuk kaç yaşından itibaren çalışmalıdır?” sorusu sorulduğunda yüzde 28,4 oranında 15 yaşında cevabı gelirken, yüzde 28,4 oranında 18 yaş denilmiştir. 14 yaş ve altı çocukların çalışabileceğini düşünen tarım araçlarının oranı ise 14,8’dir (Tablo 19).

Tablo 19. Tarım Aracılarına Göre Çocukların Çalışma Yaşı

Size göre çocuk kaç yaşından itibaren çalışmalı?	Yüzde	Sayı
10 yaş	1,4	2
11 yaş	0,7	1
12 yaş	7,1	10
13 yaş	2,1	3
14 yaş	3,5	5
15 yaş	28,4	40
16 yaş	16,3	23
17 yaş	7,1	10
18 yaş	28,4	40
19 yaş	0,7	1
20 yaş	4,3	6
Toplam	100	141

Çocuk algısı hem çocuğun kim olduğu hem de çocuk işçiliğini yakından etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Görülmektedir ki, çocukluk yaş ile değil; yapabilirlik, fiziki görünüm ve beceri ile tanımlanmakta, bu nedenle 12-13 yaşın üzerinde bireyler artık çocuk olarak görülmemektedir. Bu algıdan dolayıdır ki, çocuk işçiliği tarım sektöründe önemli bir toplumsal sorun olarak varlığını devam ettirmektedir. Geleneksel olarak kendi topraklarında tarım yapan ailenin emeği içinde yaşanan çocuk işçiliği, zaman içinde ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişimler nedeniyle mevsimlik gezici tarım işçisine dönüşen birçok aile çalışmak için göç ettikleri yerlerde yine çocuklarını çalıştırmaya devam etmektedir. Hatta bu aileler için çocukların çalışması nakit gelirle doğrudan ilişkilendirilmekte, çocuk işçiliği bir yevmiye bir yevmiye olarak ifade edilmektedir. Bütün bu nedenlerle, mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliği yaygın olarak gerçekleşmekte, tarım araçları da çocukları aileleri ile birlikte belli işlere, belli ücretler karşılığında yönlendirmektedir.

Karnımızı ancak
doyuruyoruz,
elimde olsa
çalıştırmam.

Çocuklar Neden İşçi Olur?: “Ben Kendim de Çocukken Çalıştım”

Türkiye’de tarım sektörü çocuk işçiliğinin en yaygın olduğu sektörlerin başında gelmektedir. Suriye’den gelen göçmenlerin sayısında son yıllarda yaşanan artış, Türkiye’de çocuk işçiliği sorununu daha da akut hale getirme potansiyeli taşıırken, tarım, göçmen çocuk işçiliğinin de yaygın yaşandığı sektörlerden biri olarak yerini korumaya aday görünmektedir. Tarım sektörünün neden çocuk işçiliğinin yaygın yaşandığı bir sektör olduğu sosyal, ekonomik ve kültürel nedenlerle açıklana gelmiştir. Raporun bu bölümünde tarım araçlarının tarımsal üretimde çocuk işçiliğini nasıl açıkladığına ilişkin bulgular üzerinde durulmaktadır.

Çocukların işçi olmasının temel nedeni, aile bütçesine katkı yapmak, ekonomik ihtiyaçlar ve yoksullukla açıklansa bile, tarım araçlarına “*çocuklar neden işçi oluyor*” diye sorulduğunda çocukların çalışma nedenleri farklı şekillerde açıklanmaktadır. Tarım araçlarının çocukların neden çalıştığına ilişkin verdiği cevapların iki ana ekseninde olduğu görülmektedir. Bunlardan biri ekonomik zorunluluklar, diğeri ise, çocukların eğitim hayatlarına devam edemedikleri için çalışmaya başladıklarına ilişkin gerekçelendirmedir.

Yoksul hanelerin geçim stratejilerinin başında, aile içinde çalışabilecek kişilerin mümkün olduğu kadar gelir getiren çeşitli faaliyetlere yönlendirilmesidir. Kırsal kökenli ailelerde bu stratejiye fazla çocuk sahibi olmak ve çocuklar büyüdüğünde ailenin tarımsal üretim faaliyetlerine el veren işçilere dönüşmesi katkı vermektedir. Tarımsal üretimde çalışan hanelerde yaşayan kişilerin sayısı fazla olduğu için, ne kadar fazla kişi gelir getiren bir işte çalışırsa, aileyi geçindirmek ve yoksullukla baş etmek böylece mümkün olmaktadır. Tarım araçları tarım işçiliği yapan hanelerin kalabalık oluşunu ve geçim stratejisini “*çocuk çalışmazsa geçim olmaz*” diyerek açıklamaktadırlar. “*Karnımızı ancak doyuruyoruz, elimde olsa çalıştırmam*” ifadesi ile de aslında istenenin çocukları işe göndermek olmadığı, fakat bunun bir zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır. Yine benzer şekilde, “*oraya keyfimizden gitmiyoruz, mecbur çalışıyorlar, aç kalmamak için*” veya “*şerefimizle çalışıyoruz, kimseye muhtaç olmayalım diye*” veya “*aile nüfusu fazla, ister istemez okuldan vazgeçip çalıştırıyoruz*” ifadeleri sıkça duyulmaktadır.

Diğeryandan geniş ailelerde ailenin bir üyesinin gelir getirmeye başlaması, ilk kuşak anne ve babanın çalışma hayatından yavaş yavaş çekilmeye başlaması anlamına da gelmektedir. Çocuklar ailenin geçimini sağlamaya başladığında, baba çoğunlukla çalışmayı bırakmaktadır. Bir çadırdaki karşılaşılan bir ailenin iki oğlu tarlada çalışmaya başlayınca anne ve baba tarım işçiliğinden çekildiklerini, işin kendi yaşlarında insanlar için çok zor olduğunu belirtmiştir. Aslında birçok durumda, tarla/bahçe işlerinin 12-13 yaşını geçmiş çocuklar için daha uygun olduğuna ilişkin yaygın bir kanı mevcuttur. Babalar ya da anneler uzun yıllar tarlada çalışmaktan dolayı hızlıca yıpranarak çeşitli hastalıklar nedeniyle çalışmamaktadır. Bu nedenlerle çocuklar gelir getirmeye başladığında anne ve babalar tarım işinden ayrılma eğilimindedir.

Tarım araçlarının gözünde çocuk işçiliği, eğitim hayatları başarısız bir şekilde kesilen çocukların bir işle meşgul olma ve oylanma stratejisi olarak da görülmektedir. 'Boş mu kalsınlar, elleri bir iş görsün' diyen bir aracı, işçiliği çoğunlukla eğitime devam edemeyen çocukları gözetim altında tutmak ve dış dünyadan korumanın bir yöntemi olarak da kabul etmektedir. 'Çalışmasa ne olacak ki; ya hırsız olur ya da aç kalır' düşüncesiyle çalışmanın çocukları disipline etme, işe alıştıırma, meslek öğrenme gibi bir etkisi olduğu, aynı zamanda kötü alışkanlıklardan, kötü çevrelerden uzaklaştıırmanın, yani çocukları gözetim altında tutmanın bir yöntemi haline geldiği düşünülmektedir. Bu durumda, çocukların okulda elde edemediği beceriler tarlalarda işçilik yaparak, tarımsal üretimin uysal ve çalışkan işçilerine dönüşerek bir nevi eğitim sürecine dönüştürmektedir.

Bazı aileler için, kendileri çalışırken çocuklarını bırakacak başka yerin bulunmaması ve bütün ailenin tarlada çalışıyor olması sebebiyle, çocukların işe götürülmesinin çocukları çalışmaya alıştırdığı vurgulanmıştır. Aileler çalıştığı yerlere çocuklarını da yanlarında götürerek aynı zamanda çocuk bakımını da yerine getirmektedir. Çocuk bakımı sorunları ve çocuk işçiliği arasında da önemli bir ilişki olduğunun göz önüne alınması gerekmektedir. Bir tarım aracısı durumu şöyle ifade etmektedir: *"Çalışmaya giderken evde bırakamıyoruz, mecbur yanımızdalar ve çalışıyorlar."* Hem çocukların gözetim altında tutulması hem de bakım hizmetlerinin olmaması çocuk işçiliğinin nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuk işçiliğinin kültürel olarak bir kuşaktan diğer kuşağa devredildiği ve bu kültürel davranış kalıbının ekonomik nedenleri olsa bile, görüşme yapılan tarım araçlarının çok önemli bir kısmı çocukken para kazandığı bir işte çalıştığını beyan etmiştir. Görüşme yapılan tarım araçlarının yüzde 80'i çocukken para kazanılan bir işte çalışmıştır ve çocuk yaşlarında bir iş yapmayan tarım araçlarının oranı ise sadece yüzde 19'dur (Grafik 7). Kendileri de çocuk işçi olan tarım araçlarının zaman içinde çocuk çalıştırmaya başlaması ise sözü edilen kültürel davranış kalıplarının tekrarıdır.

Grafik 7. Tarım Araçlarının Çocukken Çalışma Durumları

Çocukken çalıştığını beyan eden tarım araçlarının çalışmaya başlama yaşı ortalama olarak 12'dir. Çalışmaya başlama yaşı olarak 6-9 yaş arasını belirten tarım araçlarının oranı yüzde 12,8 iken, 10-13 yaş arasında çalışanların oranı yüzde 36,9'dur. 14-17 yaş arası

çalışmaya başlayanların oranı ise yüzde 31,2'dir (Tablo 20). Tarım araçlarının kendileri geçmişte birer çocuk işçi olarak kariyerlerine başlamışlardır. Çok yüksek sayıda tarım aracı 13 yaşın altında çalışma hayatına başladıklarını ifade etmiştir. Kendisi çocuk işçi olan kişilerin çocuk işçiliğini olumlu bulma ve devam ettirme potansiyeli, muhtemelen daha yüksek olacaktır.

Tablo 20. Tarım Araçlarının Çalışmaya Başlama Yaşı

Tarım araçlarının çalışmaya başladıkları yaş	Yüzde	Sayı
6-9 yaş arasında	12.8	18
10-13 yaş arasında	36.9	52
14-17 yaş arasında	31.2	44
Toplam	80.9	114
Çocukken çalışmayan tarım araçları	19.1	27

Tarım araçları “neden çalışmak zorunda kaldınız?” sorusuna, çok yüksek oranda “ailenin ekonomik durumu nedeniyle” çocuk yaşta çalışmaya başladıkları cevabını vermiştir. Kendi parasını kazanmak, meslek/iş öğrenmek ve okulu terk ettiği için çocuk işçi olduğunu belirtenlerin toplam oranı ise sadece yüzde 14 civarında kalmaktadır. Ailelerin ekonomik koşulları çocuk işçiliğinin temel belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik motivasyonun çocuk işçiliğinin asıl belirleyicisi olması, çocuk işçiliğinin yaygın olduğu aile, topluluk ve grupların çocuk işçiliğine ilişkin kültürel olarak adlandırılan davranış kalıplarının ekonomik kökenleri konusunda fikir vermektedir (Tablo 21).

Tablo 21. Tarım Araçlarının Çocukken Çalışma Nedenleri

Tarım araçlarının çocukken çalışma nedenleri	Yüzde	Sayı
Ailemin ekonomik durumu iyi değildi	85.1	97
Kendi paramı kazanmak için	4.4	5
Okulu terk ettiğim için	6.1	7
İş/meslek öğrenmek için	3.5	4
Aynı yaş grubundan herkes işçiydi	0.9	1
Toplam	100	114

Tarım araçlarının çalıştırdığı işçi gruplarında bulunan çocukların çalışma nedenleri konusunda ise yine kendilerinin nasıl bir zamanlar ekonomik zorluklar nedeniyle işçilik yapmaya başlamışlarsa, bu çocukların da ailelerinin gelirlerine katkı yapmak için çalıştıklarını belirtmişlerdir. Yüzde 91 oranında aracı, çocuk işçiliğinin nedenini

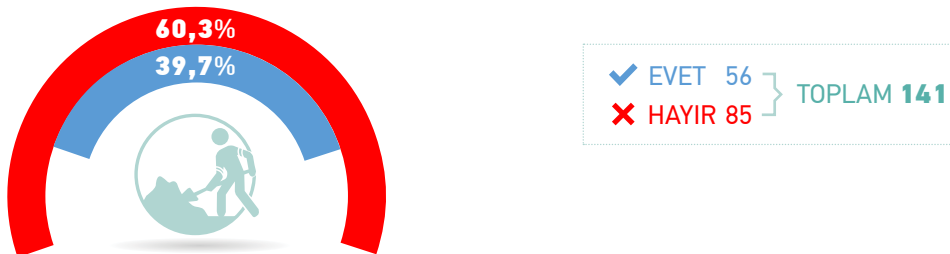
aile bütçesine katkı olarak görmektedir. Bu meslek öğrenmek, okul terk ya da eğitim masraflarını karşılayamamak gibi sıralanan bütün nedenlerin önüne geçmektedir. Araştırmada elde edilen veriler, çocuk işçiliğinin kültürel olmaktan çok yoksul ailelerin hayatta kalma mücadelesinin bir parçası olduğu için bir kuşaktan diğer kuşağa devredildiğini göstermektedir (Tablo 22).

Tablo 22. Tarım Aracılarının İşgücü Havuzunda Bulunan Çocukların Çalışma Nedenleri

Tarım araçlarının çalıştırdığı çocukların çalışma nedenleri	Yüzde	Sayı
Aile bütçesine katkı için	91,5	129
Meslek öğrenmek için	1,4	2
Okulu terk ettiği için	2,2	3
Eğitim masraflarını karşılamak için	1,4	2
Ailesi çalıştığı sırada yalnız kalmamak için	2,8	4
Kendileri çalışmak istiyor	0,7	1
Toplam	100	141

Çocuk işçiliğinin yaygın olduğu tarımsal üretimde tarım araçlarının kendi çocuklarının çalışıp çalışmadığı sorulduğunda, yüzde 39,7'si kendi çocuklarının da çalıştığını beyan etmiştir (Grafik 8). Çocuklarının çalıştığını belirten araçların yüzde 37,5'i Adana, yüzde 62,5'i ise Şanlıurfa'da bulunmaktadır. Yüzde 83,9'unun ailesinde tarım işçiliği yapan hanehalkı üyeleri bulunmaktadır. Tarım araçlarının aile üyelerini işgücü olarak kullandıkları ve çocuk işçiliğinin tarım araçlarının aile ve akrabalarında da yaygın olduğundan, tarım araçlarının çocuk işçileri 'normal' yetişkin işçi olarak gördüklerini göstermektedir. Kendi çocuklarının da çalıştığını söyleyen tarım araçlarının yüzde 33,9'u, 11 ila 15 yıldır aracılık işiyle uğraşmaktadır. Hanehalkı büyüklüklerine bakıldığında ise yüzde 46,4 ile 5-8 kişi arası ilk sırada gelmektedir. Yaş dağılımı incelendiğinde, Yüzde 41,1'inin 40-49 yaş, yüzde 50'sinin ise 50-59 yaş arasında olduğu görülmüştür.

Grafik 8. Tarım Aracılarının Kendi Çocuklarının Çalışma Durumu

Eğitim ve Çocuk İşçiliği

Mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan ailelerin eğitim düzeylerinin çok düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Kendileri eski tarım işçisi olan tarım araçlarının da eğitim seviyelerinin düşük olduğu daha önceki bölümlerde ele alınmıştı. Okul terkleri çocuklar ve gençler arasında çok yaygın bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem aileler hem de çocukların yoksulluk döngüsünü kırabilmesinin en önemli yollarından biri olan eğitim devam ettirilememekte ve çocuklar okullarını bırakıp mevsimlik tarım işçileri haline gelmektedir. Tarım araçlarına çocukların eğitime devam edememe nedenleri sorulduğunda ekonomik nedenler başta gelmektedir (Tablo 23). Tarım araçlarına göre çocukların eğitimden uzak kalmasının en önemli nedeni, eğitimin masraflı oluşu ve ailelerin bu masrafları karşılayacak ekonomik gelirlerinin olmamasıdır.

Tablo 23. Çalışan Çocukların Eğitime Devam Edememesinin Nedenleri

Çalışan Çocukların Eğitime Devam Edememesinin Nedenleri	Yüzde	Sayı
Çocukların çalışması	7,1	10
Gezici işçilikten dolayı okul probleminin olması	14,9	21
Çocuklar için uygun okul koşullarının olmaması	7,1	10
Ailenin ilgisizliği	2,1	3
Ekonomik nedenler, eğitim masrafları	66,0	93
Çocukların okumak istememesi	1,4	2
Ailelerin eğitimde gelecek görmemesi	1,4	2
Toplam	100	141

Tarım araçlarına kendilerine yöneltilen yargı sorularından ‘çalışan çocukların okul başarıları düşük olur’ ifadesine yüzde 90 üzerinde evet yanıtı gelmiştir. Bu çocuk işçiliği ve çocukların okula devamı arasındaki doğrudan ilişkiyi göstermektedir. Tarım işçiliği için göç eden ailelerde yaşayan çocukların okul başarıları ciddi oranda düşüktür ve okul terkleri yüksek oranda yaşanmaktadır. Aynı şekilde ‘çocuklar okula gitmek yerine küçük yaşlarda çalışmaya başlayarak beceri kazanır’ ifadesine de yüzde 75 oranında hayır yanıtı alınmıştır. Yani araçların düşün dünyasında okul ve çocuk işçiliği arasında doğrudan bir ilişki vardır ve araçlar var olan koşullarda bu ikisinin beraber gidemeyeceğini bilmektedir. Son olarak ‘çocuklar küçük yaşlardan itibaren çalışarak iyi bir geleceğe sahip olabilirler’ ifadesinin yüzde 70 üzerinde hayır olarak yanıtlandığını da düşünürsek, gelecek tasvirlerinin çalışmak değil, eğitim ile olduğu sonucu çıkartılabilir.

“Okula Devam Etmeye Utandım”

Alan araştırması sırasında ziyaret ettiğimiz çadır tarım aracısı ve ailesine aitti. Genç tarım aracısının iki küçük çocuğu ve genç eşiyle hep birlikte konuşurken, aracılığı ağabeyinden devir aldığını, abisinin yorulup aracılık işini bıraktığını söylüyor. Sohbet devam ederken tarım aracılığını bırakan ağabey de sohbete dâhil olmak için çadıra geliyor. Düşen ücretler, Suriyeliler, azalan işler gibi konular konuşulurken, abinin genç oğlu içeri giriyor. “Bakın” diyor, “ben bunu kaç kere zorladım, okuldan kaydını aldı, ben gittim yeniden kayıt yaptırdım. Fakat yine de okulda tutamadım”. Genç oğlana neden okumak istemediğini sorduğumuzda, cevap “babam yedi kişiye bakmak için çalışırken, ben okula gitmeye utandım” oluyor.

Bu cevap bize, tarım işçiliği yapan ailelerde okula devam eden çocukların kendilerini tüketici, işe yaramaz olarak gördüklerini, belki aile içinde konumlarının bu şekilde resmedildiğini göstermektedir. Bu algının, eğitim yoluyla profesyonel mesleklere ulaşabilen rol modellerin olmadığı bir ortamda belki de yaygın olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Çalışan çocuğun üretken, aileye katkı yapan pozitif imajının karşısında, tüketen okul çocuğunun negatif imgesi durmaktadır.

Öte yandan araçlar, eğitime devam etmeyen çocukların, çalıştırılarak disiplin altında tutulduğunu düşünmektedirler. *“Okumadı. Mesleği yok, serseri olacağına çalışsın”* veya *“okulda başarısız olduğu için çalışıyor”* ya da *“kendi istekleriyle çalışıyorlar, okulu bıraktılar”* gibi ifadeler, eğitim hayatına devam edemeyen çocukların bunun tek sorumlusu olarak görüldüğü, eğitimde başarısız olan çocukların ise çalışma ile cezalandırıldıkları yargısını ortaya çıkarmaktadır. Hem eğitim ve çalışma arasındaki ilişkiyi sorgulayan yargı ifadeleri hem de çocukların eğitime devam etmemesinin sonuçlarına yönelik ifadeler, aslında eğitimde başarısızlığın temel nedeninin çocuğun kendisi değil; tarım araçlarının algı dünyasında da çalışma, yaşam ve sosyal ortamın etkisi olduğu görülmektedir.

Çocukların okulda bulunmayıp tarlalarda çalışıyor olması, tarım işçilerinin çaresizliklerinin çocuklarının hayatlarında yeniden tekrarlanması gerçeğini kabul etmelerinden kaynaklanmaktadır. *“Yapacak başka işleri olmadığı için çalışıyorlar”* ifadesinde kendini bulan bu kader algısı, *“yoksulun çocuğu yoksul olur, başka alternatifleri olmadığı için işçi oluyorlar”* ise gerçeğin başka şekillerde ifade edilmesidir. Bu açıdan bakıldığında, çocukların okuldan uzak kalmaları, eğitimlerine devam edememeleri tarımsal üretimde çalışan çocukların en önemli sorunudur. Bu sorun beraberinde iyi bir gelecek fırsatının elden kaçmasına, çocukların sosyal ve kültürel olarak kendilerini yetiştirememelerine neden olmaktadır. Kimi araçlara göre ailenin de eğitim seviyesinin düşük olması çocuğun sosyal ve kültürel gelişimini daha da çok etkilemekte, eğitim eksikliği ile birlikte yoksulluk sarmalı kuşaklar boyu devam etmektedir.

Burada vurgulanması gereken bir diğer durum ise çocukların eğitimi ailelerin işçiliği nedeniyle sık sık kesintiye uğramakta, göç edilen yerde eğitime erişme imkânları ya sınırlı ya da hiç olmadığından çocuklar okula gidememektedir. Tarım işçiliği çocukların eğitim hayatını ciddi şekilde sekteye uğratmakta, ailelerin göçü nedeniyle çocuklar ya okula geç başlamakta ya da erken bırakmakta; çocuklar normal bir eğitim sürecini tamamlayamamaktadır. Çalışmaya başlayan çocuklar ise yavaş yavaş eğitimden kopmakta, tarlada ya da bahçede bir yetişkin gibi çalışmak okula gitmekten daha cazip hale gelmektedir. Ayrıca ailelerin hâlâ kız çocuklarının eğitimine erkeklerin eğitimi kadar önem vermedikleri ve kız çocuklarının önemli bir kısmının lise eğitimine hiç ulaşamadığı alan araştırması sırasında gözlenmiştir.

Bir Gün Bir Gündür, Bir Yevmiye Bir Yevmiyedir!..

Çocuk işçiliğinin nasıl ve neden ortaya çıktığına dair hem tarım aracıları hem de işverenler, çocuk işçiliğinin tarım işçisi ailelerin daha fazla gelir elde etmek için kullandıkları bir yöntem olduğu, bu nedenle önlenmesinin zor olduğuna işaret etmişlerdir. Tarım aracıları işverenlerin çocuk istemediğini ama ailelerin çalışmaya gelirken mutlaka bir-iki çocuk da getirdiğini, buna engel olamadıklarını, çocuklar çalıştırılmazsa yetişkinlerin de çalışmayacağı tehdidi ile karşılaştıklarını ifade etmişlerdir.

“İşveren diyor, çocuk olmasın. İşe giderken, aile araya 3 ya da 4 çocuk koyuyor. Biz bunları istemiyoruz deyince, biz de çalışmayız, çadırları söker gideriz diyorlar. Aile düşünüyor, bir gün bir gündür. Çocuk bir gün çalışırsa bir yevmiye eder.

Çocukların çalışmasının ailelere getirdiği maddi kazanımın yanında daha önce de tartışıldığı gibi çocukların kontrolü için de bir yol olarak görülüyor. Bir işveren durumu şöyle anlatıyor:

“Aslında biz çocuk gelsin istemiyoruz. Fakat bedenlen gelişmiş çocuklar işe gelmezse kötü yollara bulaşıyor. Aileler bütün gün gözleri önünde olsun, dursun istiyor. Aileler çocuk gelsin istiyor, bir yevmiye bir yevmiye hesabı yapıyor. Biz de bakıyoruz, çocuk işe yarıyor, kalsın diyoruz.

İşverenler ayrıca işçilerin kimlerden oluştuğu konusunda kendilerinin pek bir bilgisi olmadığını, işçi havuzlarını oluşturmakta kendilerinin çalıştığı tarım aracılarının tam yetkili olduğunu, o nedenle bu konuda asıl sorumluluğun aile ve tarım aracılarında bulunduğunu vurgulamışlardır.

Tarım aracıları sık sık çocukların küçük yaşlarda tarlalara götürülmeye başladığını fakat çocukların çalışmadıklarını, sadece işçilere su getirmek gibi basit işleri üstlendiklerini belirtmiştir. Çocuklar tarlalarda çalışmıyor olarak değerlendirilmiş, fakat özellikle işlerin birim alan, birim miktar (götürü, kabala) üzerinden ücretlendirildiği durumlarda çok küçük yaşta çocukların aile emeğinin bir parçası olarak üretime katıldığı dile getirilmiş ve gözlenmiştir. Bunun için en sık tekrarlanan örnek ise kuru soğan, pamuk hasadı olmuştur. Aileler bir çuval kuru soğan hasadı karşılığı aldığı ücreti arttırmak için ailenin

tüm fertlerini çalışma sürecine dahil etmektedir. Pamuk hasadında da benzer şekilde bir kilogram pamuk toplaması karşılığı ücret alındığından, aile fertleri gün içinde ne kadar çok pamuk toplarsa o kadar gelir elde edecektir. Bu nedenle aileler 6 yaşa kadar çocukları çalıştırma eğilimindedir. “Çocuklar hep hafif işler yapıyor” denilerek geçiştirilse bile çocuklar tarlalarda yoğun olarak çalışmaktadırlar.

Aileler çocuk emeğini sadece yevmiye olarak değil; aynı zaman da bazı durumlarda kendi kazanacakları gelirin de bir parçası olarak görmektedir. Örneğin, çocuk işçiliği kuru soğan hasadında olduğu gibi birim miktar, birim alan (kabala, götürü) üzerinden ücretlendirilen ürünlerin üretiminde de çok yaygındır. Ailedeki herkes, tarlada belli bir miktar ürün veya belirli büyüklükteki arazide olan ürünü toplamak için çalışmaktadır. Topraktan sökülen kuru soğanların kuru saplarının kesilmesi ailedeki çocukların işi olarak görülmektedir. Bu nedenle kuru soğan işinde çalışanların neredeyse yüzde 30-35'inin çocuklar olduğu ve çocukların yaşının 5-6'ya kadar düştüğü ifade edilmektedir. Çocukların bu tür kabala/götürü usulü çalışması hem aileler hem de işverenler tarafından bedava emek olarak görülmekte, bir yetişkin işçinin tam günlük ücret kazanabilmesi aslında ailedeki çocukların bu işe kanalize edilmesi ile mümkün olmaktadır. Örneğin kuru soğan işinde çalışan bir ailede 12 yaşın altında 5 çocuk, 19 yaşında bir kız çocuğu, anne ve babadan oluşan 8 kişilik bir işçi ekibi olabilmektedir. Bu durumda üç kişilik yetişkinin soğan işinden tam yevmiyeye yakın ücret alabilmesi -ki bu kişi başı günlük 11 çuval kuru soğan çıktısına bağlanmıştır- 5 çocuğun da soğan üretiminde aileye katkı sağlaması ile mümkün olabilmektedir. Ayrıca götürü/kabala şeklinde belirlenen ücretlendirmede aile birim miktar alan veya birim miktar ürün üzerinden anlaşma yaptığından, işin niteliği, gerçekleştiği durumlarda kimin, hangi yaşta çalıştığı işvereni, tarım aracısını ilgilendirmemektedir. Esas olan işin öngörülen nitelikte yapılmasıdır. Bu nedenle aileler sabahın erken saatinden geç saatlere kadar iş yapabilecek bütün aile üyeleriyle çalışarak, o gün için azami geliri elde etme peşindedir. Bu nedenle aile üyelerinden kim ne yapabiliyorsa çalışma sürecine katılmaktadır. Küçük yaşlardaki çocuklar boş kova taşımakta, çuvalların doldurulmasına yardım etmekte, çuvaları bağlamakta, küçük çocuklara bakmakta ve su dağıtımını yapmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin durumunu etkileyen bir diğer gelişme, Suriyeli işçilerin tarımsal üretimde yaygınlaşmasıdır, ki bu durumun çocuk işçiliğinin artmasına neden olduğu düşünülmektedir. Suriyeli göçmenlerin gelmesiyle birlikte ücretler düştüğünden, Adana Ovası’nda tarımsal üretimin canlandığı, daha fazla arazide tarımsal üretime başlandığı belirtilmiştir. Suriyeli göçmenler arasında çocuk işçiliğinin daha yaygın olduğu, Suriyelilerin gelişinin çocuk işçiliğini arttırdığı, yevmiyelerin kişi başına yapıldığı durumlarda çocuk- yetişkin çok fark etmediği, tarım araçları tarafından sık sık dile getirilmiştir. Suriyeli ailelerin göç sonrası ayakta kalabilmek, geçimlerini sağlayabilmek amaçlı daha fazla çocuğu çalışmaya yönlendirdiği, tarla/ bahçe sahibi ve tarım araçlarının da işçi talebinin yoğun olduğu dönemlerde buna göz yumdukları aşıkardır.

3.4

Tarım Aracılarının Çocukların Çalışma ve Yaşam Koşullarının Düzenlenmesindeki Rolü

Tarım araçlarının tarımsal üretimde üstlendikleri tek rol işçi ve işverenleri buluşturmak değildir. Hem işin organizasyonunda hem de işçilerin yaşam koşullarının ve işe ulaştırılmasının sağlanmasında da rolleri bulunmaktadır. İşçilerin iş sırasındaki performansının kontrolü, ücretlerinin ödenmesi, barınma yerlerinin ayarlanması ve hatta güvenliğinin sağlanması, yerleşimin temel altyapısının temini ve işçilerin çalışacakları illere, tarla/bahçeye ulaşımı gibi birçok konuda tarım araçları düzenleyen, koordine eden ve girişimde bulunan önemli aktördür. Elbette araçların üstlendiği bu rol çocuk işçilerin sadece işe katılımını değil çalışma ve yaşam koşullarını da yakından etkilemektedir. Uzun çalışma saatleri, kısa dinlenme molaları, hızlı iş temposu, ücretlerin zamanında ödenmemesi, kalacak yerlerin insan sağlığına uygun yerler olmaması gibi etmenler çocukların yaşam kalitesini çok yakından ilgilendirmektedir. Raporun bu bölümünde tarım araçlarının bu konularda üstlendiği roller ele alınacaktır. Tarım araçlarının bu rolleri çocukların çalışma ve yaşam koşullarının belirlenmesinde çok önemli bir yere sahiptir.

Emek Süreçlerinin Kontrolü: Ücretler, Komisyonlar ve Ücret Kartları

Tarımsal üretimde tarım araçlarının en önemli rollerinden biri çalışma karşılığında ödenen ücretlerin işçiye ulaştırılmasını sağlamaktadır. Tarım araçları işçiye ödenen ücretin seviyesini belirlemede tek etkili aktör olmasa bile, işçilerin ücretlerine ulaşmaları ve ücretler üzerinden kesilen komisyon ve diğer giderler gibi kesintiler üzerine tam bir hâkimiyete sahiptir. İşçilerin ücretleri farklı ürün ve coğrafyada farklı şekilde belirlenmektedir. Bazı illerde kurulan komisyonlar aracılığı ile ücretler belirlenirken, bazı illerde ise tarım araçlarının işverenle yaptığı pazarlık sonucu belirlenmektedir. Bazen ücretler, bir köyde muhtarın öncülüğünde toplanan, o köyün ileri gelenlerinin belirlediği bir miktar da olabilmektedir. Adana ilinde ücretler Çukurova Tarım Araçları Derneği ile işveren temsilcileri olan çiftçiler birliği, ziraat odası ve ihracatçılar birliği temsilcilerinin ortak kararıyla belirlenmektedir. Adana Ovası'nın bazı yörelerinde ise mahalle muhtarlarının ortaklaşa aldığı kararlar ücretler için geçerli olmaktadır. Farklı tarımsal üretim işleri için farklı ücretler de bulunmaktadır. Örneğin budama, sulama gibi daha az işgücü gerektiren fakat daha vasıflı işçilerin istihdam edildiği işlerde, işçiler daha çok yerel halktan olmakta ve ücret seviyelerini işçilerin kendisi belirlemektedir. Hasat gibi daha vasıfsız ve çok sayıda işçinin gerekli olduğu durumlarda ise ücret düzeyleri daha düşük seviyede tutulmaktadır. Ancak ücret tiplerine göre veya üretim sürecinin gerektirdiği farklı ücretler için asgari düzeyin ne olacağına dair tanımlanmış bir çerçeve söz konusu değildir.

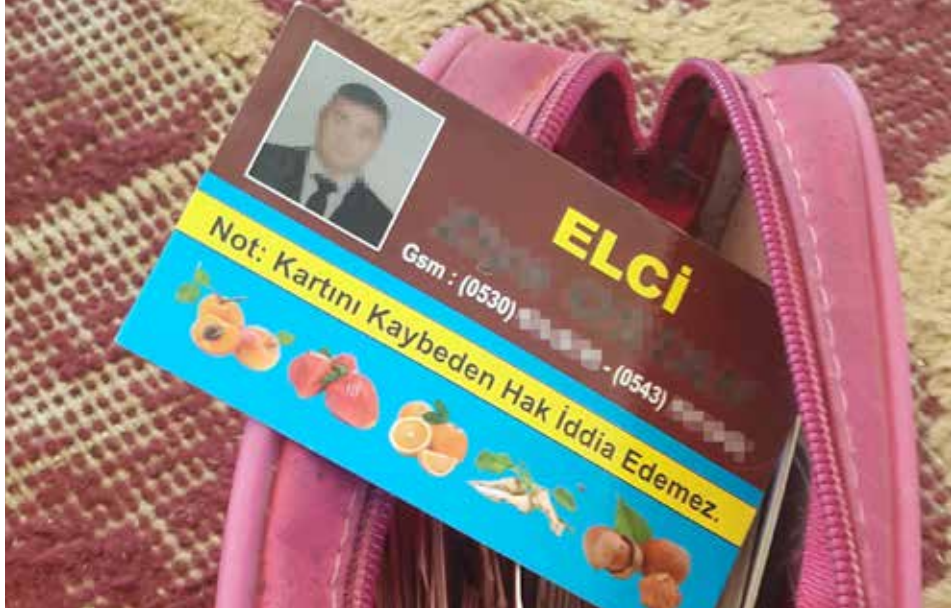
Tarım araçları ile yapılan yüz yüze görüşmelerde işçiye ödenen ücretlerin belirlenmesinde hangi etmenlerin etkili olduğuna ilişkin soruda, ücretleri belirleyen en önemli etken için 'yapılacak iş', 'çalışılacak bölge', 'işveren ve çalışılan ürün' yanıtı alınmıştır. Ücret seviyesini hiç etkilemeyen konular sorusuna cevaben ise, cinsiyet, yaş, tecrübe ve işçinin yabancı olması sıralanmıştır. Bu unsurların ücret seviyesi üzerinde etkisinin az olduğu söylenmesine rağmen, Suriyeli işçiler her zaman diğer işçi gruplarından daha düşük ücret almaktadırlar. Çalışacak işçinin niteliğinden ve özelliklerinden ziyade, ürünün yapısı ve çalışılan bölgenin ücretleri belirlemede etkili olduğu görülmektedir. Bireysel iş ilişkilerinden ve kişinin özelliklerinden çok, ekiplerin bir işi yapma kabiliyeti ücretlendirilmektedir (Tablo 24). Ekibin işe uygunluğu ve kompozisyonu ise daha önce de ele alındığı gibi, tarım araçları tarafından belirlenmektedir.

Tablo 24. Ücretlerin Belirlenmesinde Etkili Olan Değişkenler (Yüzde)

Ücretlerin belirlenmesinde etkili olan değişkenler	Evet	Hayır
Yaş	6.4	93.6
Cinsiyet	2.8	97.2
Tecrübe/deneyim	9.9	90.1
Çalışılan ürün	24.8	75.2
Yapılacak iş	40.4	59.6
İşçinin yabancı olup olmaması	18.4	81.6
Etnik köken	1.4	98.6
Çalışılacak yöre/bölge	34.8	65.2
İşveren	31.9	68.1

Çalışma ilişkilerinin ve ücretlerin bireysel bazda değil bir ekip çalışmasına bağlandığı durumlarda, tarım aracı işçi ile işveren arasında bir köprü konumundadır. Araçlar aynı zaman da ücretlerin işçiye nasıl ulaşacağını belirleme gücüne sahiptir ve bu gücü çoğu zaman işçileri elde tutmanın bir yolu olarak kullanabilmekteledir. Ücretler işveren tarafından işçinin kendisine değil, doğrudan tarım aracısına ödenmektedir ve tarım araçları ücretleri alırken kendi komisyonlarını düşükten sonra kalanı işçiye öderler. Bu komisyonun yüzde 10'a karşılık gelmediği belirtilmiş olsa bile, tarım aracısının işçiye, işverenden aldığı ücretin ne kadarını ödediği konusunda kesin veriler bulunmamaktadır. Araçların ücretler üzerinden aldığı komisyon, bir aracı ne kadar çok işçi çalıştırırsa o kadar fazla gelir elde edeceği anlamına gelmektedir. Öte yandan işçi sayısı arttıkça, aracının farklı ekipleri yönetmek için kendisini temsil eden çavuşlara ihtiyacı olmaktadır. Çavuşlar bir nevi her ekibin usta başı olarak hareket etmekte hem işçilerin işe ulaşımı hem de iş sırasında performansından sorumlu olmaktadır. Küçük ölçekli, tek başına çalışan bir tarım aracısının kontrol edebileceği işçi grubu ise en fazla 45-50 kişi olmaktadır.

Adana Ovası'nda ücretlerin üründen ürüne, yöreden yöreye değişmesiyle birlikte genellikle kişi başına günlük yevmiye şeklinde ödenmektedir. 2017 yılında işçilere ödenen günlük ücret 56 TL'dir ve bunun 6 TL'si aracılara komisyon olarak ödenmekte olup, günlük ücret net 50 TL olarak gerçekleşmiştir. Tarım aracıları işçi ekiplerini kurmak için zaman zaman ailelere avans verebilmektedir. Aracılar, her çalışılan gün için ailede bulunan işçi sayısına göre çalışılan günleri kendi defterlerine not ederken, aynı zamanda işçilere ücret kartı denilen, üzerinde kartın bir günlük ücret karşılığı olduğunu yazan, tarım aracısının kendisi tarafından tasarlanan, bastırılan ve üzerinde aracının ismi, telefon numarası ve imzasının bulunduğu bir kart verilmektedir.

Tarım aracı tarafından tamamlanan günlük çalışma için verilen yevmiye kartı

Tarım aracı işçilerin ücretlerini belli aralıklarla ödemektedir. Ödemelerin önemli bir kısmının iş bittikten epey bir zaman sonra yapılması yaygın bir pratiktir. İşçiler ücretlerini çoğunlukla, çalıştıkları işverenin ürünü, satıp parasını aldıktan sonra tarım aracısından almaktadırlar. Örneğin eylül ayında karnabahar dikiminde çalışan işçiler, toprak sahibi ocak ayında karnabaharları satıp parasını aldıktan sonra, toprak sahibinin tarım aracısına işçi ücretlerini ödemesiyle, ücretlerini dört ay sonra alabilmektedir.

Üzerinde herhangi bir ücret yazmasa bile bu kartlar bir günlük yevmiye karşılığı nakit geliri ifade eder. Kartların çoğunda 'kart kaybedilirse ödeme yapılmayacağı' ibaresi yer almaktadır. Bu kartlar kaybedilmemiş olsa bile tarım işçileri, ücretlerinin zamanında ödenmediğini ve önemli maddi sıkıntılar çektiklerini belirtmiştir. Bazı işçilerin ise çalıştıkları günlerin ücretlerini hiç alamadıkları ve tarım aracıları ya da toprak sahipleri tarafından kandırıldıkları sık sık aktarılmıştır. Öte yandan, tarla veya bahçe sahibinden işçi ücretlerini alamayan tarım aracılara da rastlanmıştır.

Bu kartlar tarım işçileri için bir nevi nakit işlevini de görmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçileri genellikle şehir merkezinden uzak yerlerde konakladıkları için, ailelerin temel ihtiyacı olan erzaklar genellikle tarım araçları veya onların anlaşmalı olduğu gezici veya sabit esnaf tarafından sağlanmaktadır. İşçi aileler yaptıkları alışverişin bedelini tarım araçlarına veya aracının anlaşmalı olduğu esnafa bu kartlarla ödeyebilmektedir. Araştırma esnasında Adana Ovası'nda tarım işçilerinin yoğunluklu yaşadığı bir mahallede bir tarım aracısının küçük bir market açtığı, bulgur, makarna, un, şeker ve çay gibi temel tüketim malzemeleri ile spor ayakkabısı, giysi gibi temel giyim malzemelerini işçilere ücret kartları karşılığında sattığı görülmüştür. Bu kartlar zaman zaman, tarım aracısının birlikte çalıştığı yiyecek toptancısı ya da çadır yerleşim alanına gelen 'mobil marketler' tarafından da kabul edilmekte ve bir nevi nakit para işlevi görmektedir.

İşçi ücretlerinin iş bittikten sonra ödenmesi pratiği, araçlar için işgücünün iş sırasında ekipten ayrılmasını engellemenin bir yolu olarak görülebilir. İşçilerin ücretlerini günlük olarak almaları durumunda, bir sonraki gün işe gelmeme riski taşıyacağından, ücret ödemelerinin ötelenmesi, işgücünün bir sonraki gün de aynı tarım aracı için, tarlada çalışmasını sağlamanın araçlarından biridir. Ayrıca ücretlerin uzun bir dönem sonunda toplu olarak ödenmesi işçilerin tarım araçlarıyla daha uzun bir ilişki kurmasının da bir gereği olmaktadır. Alan araştırması sırasında görüşülen ailelerden biri araçların ücretlerini ağustos ve ocak aylarında toplam iki kısım olarak ödediğini belirtmiştir.

Çalışılan günlerin ücret ödemesi aile reisine yapılmaktadır. Aile içinde çoğunlukla kadınların ve çocukların çalışıyor olduğu durumlarda, tarım araçları ücret ödemelerini evin erkek reisine yapmaktadır. Adana'ya Şanlıurfa'dan gelen tarım işçilerinin yaşadığı bir çadır alanında 40-45 yaşlarında Suriyeli bir erkek kendisinin çalışmak için çok hasta ve yaşlı olduğunu söyledikten sonra, iki oğlu ve kızının tarlalarda çalıştığını ama ödemelerinin kendisinin takip ettiğini ifade etmiştir. Yine Suriyeli bir aile ile yapılan görüşmede, aile reisi olarak tanıtılan erkeğin tarla işinde çalışmadığı, ama ailenin çalışan bireylerinin ücretlerinin ailenin babasına ödendiği söylenmiştir. Erkek tarım araçları özellikle kadın ve çocuk işçilerinin ücretlerini hanenin erkeğine ödeyerek, ataerkil hegemonyayı yeniden tesis etmektedir. Kadın ve çocukların emekleri ise erkek egemenliğinin devamlılığı için araçsallaştırılmış olmaktadır. Bu şekilde, hanenin yetişkin erkeklerinin çalışmadıkları ve hanenin geçiminin kadınlar ve çocuklar üzerinden yürütüldüğü durumlarda bile, bir haneden kaç kişi ve kimlerin çalışacağı erkeklerin bir araya geldiği ortamlarda kararlaştırılmaktadır. Bir hanede çalışan bireylerin ücretleri o hanenin erkek reisine ödendiğinden, erkeklerin hanenin geçimini sağlamadıkları ortamlarda bile ataerkilliğin temel dinamikleri korunarak devam ettirilmektedir. İş ayarlamaları ve ücret ödemeleri üzerinden erkekler arasında kurulan bu güç birliği, 'maskülen aura'²⁴ adenilebilecek bir

²⁴ Maskülen aura tanımı mevsimlik tarım işçisi hanelerdeki kadın ve çocuklar üzerindeki ataerkil kontrolü açıklamak için kullanılmaktadır. Kadınlar, ailelerinin temel gelir getirici aktörleri iken, güç blokları ve erkekler arasında kurulan ilişkiler nedeniyle kadının emeği görünmez ya da göz ardı edilmektedir. Sonuç olarak kadınlar erkeklere bağımlı halde olmanın yanı sıra kendi varoluşlarını da hissetmemekte, bu bağımlılık ilişkisini içselleştirmektedirler.

GÖTÜRÜ (KABALA) ÜCRETLENDİRME: BİRİM ALAN-BİRİM MİKTAR ÜZERİNDEN ÜCRETLENDİRME

Tarımsal üretimde götürü (kabala) ücretlendirme tipleri işin belli arazi büyüklüğü ya da miktar ürün çıktısı üzerinden yapılan ücretlendirmedir. Tarımsal üretimde ücretli çalışma genellikle günlük yevmiye olarak bir günlük çalışma (belirli bir saatte başlayıp belirli bir saatte biten) karşılığı olarak ödenirken, tarımsal üretimin bazı ürün ve süreçleri örneğin şeker pancarı, bakliyat, haşhaş gibi çapalama, ot alma, seyreltme, sulama, hasat ve yükleme, merada ot biçme gibi işlemler ya da kuru fasulye, nohut, mercimek, kimyon, haşhaş gibi ürünlerin yalnızca hasadında birim alan, pamuk, kuru soğan, kırmızı biber gibi ürünlerin hasadından kg, çuval gibi miktar üzerinden ücretlendirme yöntemi tercih edilmektedir. Bu durumda işçiler çalıştıkları gün üzerinden değil, işledikleri, hasat ettikleri arazi büyüklüğüne ya da topladıkları ürün miktarına göre ücret almaktadır. Örneğin Eskişehir ilinde haşlama mısırın hasadı için genellikle 27 kişiden oluşan bir ekibin 17-18 tonluk bir kamyon kasasını doldurması karşılığında aldığı toplam bir ücret bulunmaktadır ve bu ücret 27'ye bölünmektedir. Kuru soğan üretiminde söküm, kesim, temizleme ve paketleme karşılığı çuval başına alınan bir ücret bulunmaktadır. Benzer şekilde narenciye hasadında da genellikle 27 kişilik bir ekibin narenciye hasadı, sınıflaması, kasalaması ve yükleme dâhil bir kamyon karşılığı aldığı ücret söz konusudur. Şeker pancarı, haşhaş, sebze yetiştiriciliğinde çapalama, ot alma çalışması, nohut, mercimek, kuru fasulye gibi bakliyat hasadında, kimyon, haşhaş gibi ürünlerde birim alanın hasadına karşılık bir ücret alınmaktadır. Pamukta ise toplanan pamuğun ağırlığına göre ücretlendirme söz konusudur. Bu çalışmalarda esas olan şey tarla/bahçe sahiplerinin belirlediği nitelikte işin yapılması olup, kimlerin, kaç kişinin çalıştığı onlar için önemli değildir. Bu şekilde yapılan ücretlendirmeye götürü/kabala denilmektedir.

Bu tipteki ücretlendirmede tarım araçlarının rolü ise kabala usule göre aldığı işi kendi bünyesinde çalışan işçilere, genellikle ailelere dağıtmak veya işin niteliğine göre oluşturduğu işçi

ekibini burada çalıştırmaktır. Yevmiye usulü çalışan sistemden farklı olarak kabalada tarım aracısı işi tek tek işçilere vermekten ziyade genellikle ailelere vermektedir. Ailelere verilen bu iş için aileler günün erken saatinde işe başlamakta, akşam karanlık basıncaya kadar çalışmaktadır. Aileler, narenciye, haşlama mısır, kuru soğan hasadında, pamuk toplamada olduğu gibi kısa sürede çok miktarda hasat yaparak ya işi erken bitirmek ya da daha çok gelir elde etmek için daha fazla hasat yapmayı tercih etmektedir. Bu tür ücretlendirmede ailede çalışabilecek yaşlı, hamile, çocuklar olmak üzere bütün kişiler çalışma sürecine dâhil edilmeye çalışılmaktadır. Burada amaç bir gün içinde en fazla miktarda iş yaparak günlük toplam geliri artırmaktır.

Kabala sistemin çocuk işçiliğine olan etkisi ise iki boyutta ortaya çıkmaktadır; çoğunlukla çocuğun tarımsal üretimde yapabileceği işlere mümkün olan en küçük yaştan itibaren aktif olarak katılımı sağlanmakta, bazı ürünlerde çocuklar 5-6 yaşından itibaren çalışma sürecine katılmaktadır. Örneğin soğan hasadında boş kovaları taşımak, dolum esnasında çuvaları tutmak ve çuvaları bağlamak, çalışan aile üyelerine su dağıtmak, yemek hazırlığı yapmak gibi. Bir diğer iş ise aile üyelerinin hemen hemen tamamı üretim sürecine katıldığından, hamileler dâhil, çadırdaki bırakılamayan ve çalışamayacak kadar küçük olan bütün aile üyeleri çalışma sürecine katıldığı için, tarlaya/bahçeye getirilen küçük çocuklara bakmak, onlarla meşgul olmak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kabala ücretlendirmede esas olan şey, ailenin bütün bireylerinin her türlü çalışma sürecine katılımı sağlanarak bir gün içinde mümkün olan en uzun süre çalışmak, aile üyelerinin tamamının çalışma sürecine dâhil olmasıyla bir günde hem alan hem de miktar itibarıyla çıktı sağlayarak en yüksek ücreti elde etmektir. Bu durum kişilerin daha hızlı çalışmasını, daha az dinlenmesini gerektirmektedir. Tarla/bahçe sahibi olarak işverenin bu süreçte yaptığı tek şey yalnızca işin öngörülen nitelikte yapılıp yapılmadığını kontrol etmek, olmadığı takdirde tarım aracısını veya işi yapan kişileri uyarmaktır. Kabala ücret sisteminde tarım aracısı ve işveren çocuk çalışmasına karışmamaktadır.

durum yaratarak, kadınlar ve çocuklar üzerinde kurulan ataerkil kontrolün devamını tesis etmektedir. Kadınların ve çocukların tamamen dışlandığı bu ilişki ağları sayesinde, kadınların ve çocukların hem emeklerine el konulurken hem de onların emeklerinin erkek egemenliğin devamlılığı için araçsallaştırıldığı görülmektedir.

Tarım araçları işçilerin ücretlerinin belirlenmesinde etkili olmasa bile; ücretlerin işçilere ödenmesi ve hatta ücretlerden elde edilen gelirlerin nasıl harcanacağı gibi konularda etkin bir role sahiptirler. Araçların işçilerin ücretlerini nakit olarak çok geç ödemeleri nedeniyle işçilerin yaşadığı ekonomik sıkıntıyı azaltmak için verdikleri 'ücret kartları' ile işçilerin satın alma gücü sağlanmaktadır. Ne var ki sıkıntının hafiflemesine yardımcı olsalar bile, temel tüketim maddeleri piyasa fiyatlarından daha yüksek fiyatlara satarak, kendileri için ikinci bir gelir kaynağı yaratmaları işçiler tarafından dile getirilmiştir. İşçilerin ve elbette kadın ve çocukların emeği bir yandan işverenler tarafından sömürülürken, bir diğer yandan da tarım araçları tarafından hem gelirlerine el konularak hem de emekleri farklı süreçlerde kontrol altında tutularak sömürülmektedir.

Çalışma Koşullarından Kaynaklı Sağlık ve Güvenlik Riskleri

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin çalışma saatleri çalışılan ürüne göre değişiklik göstermekle beraber, çalışma saatlerinin uzunluğu ve çetin çalışma koşulları nedeniyle tarım işçiliği tehlikeli bir iş olarak sınıflandırılmıştır. İşçiler için sabahın erken saatinde başlayan iş, genelde akşam güneş batana kadar devam eder ve günlük olarak küçük molarların olduğu neredeyse 12 saatlik bir çalışma sürecidir. Uzun çalışma saatleri zor olduğu kadar, çoğu zaman sıcak, soğuk, nem, yağmur ve rüzgâr gibi koşullar işçilerin çalışma koşullarını ağırlaştıran etkenler arasındadır. Bunların yanı sıra çalışma sırasında kullanılan aletlerin (kesici makas gibi) çocuklar ve birçok yetişkin için uygun olmaması ve kullanırken gerekli koruyucu ekipmanların kullanılmaması, çalışanların sağlık ve güvenliği için riskler taşımaktadır. Ayrıca bitkilerin yetiştirilmesinde kullanılan kimyasallar da işçiler için çeşitli riskler içermektedir. İşte bu nedenle 18 yaş altı bireylerin mevsimlik gezici tarım işçisi olarak tarımsal üretimde yer alması ILO'nun 182 sayılı sözleşmesi kapsamında, acilen önlenmesi gereken çalışma biçimidir. Ne var ki, birçok farklı araştırma ve bu raporun da tespit ettiği üzere; çocuklar tarım işçiliğine 11-12 gibi çok küçük yaşlarda başlamaktadır.

Çalışma saatlerinin uzun oluşu ve ürünlerin, özellikle hasat zamanlarının, belli bir zaman dilimine sıkışıyor olması, yapılan işin hızını arttıran etkenlerin başında gelmektedir. Mevsimlik tarımsal üretimde çalışma süreleri ürünün hasat zamanları ile sınırlıdır ve hasadın ne kadar sürdüğü ürün bazında değişmektedir. Hasat süresi ise işçilerin çalışma saatlerini yakından etkilemektedir. Örneğin bazı ürünlerin, mevsimi geldiğinde, 25-30 gün gibi bir zaman diliminde hasat edilmesi gerekirken, hasat ya da çapalama, sulama gibi işlemlerin belirli süre içinde bitirilmesi gerekmektedir. İşin zamanında bitirilmesi ve her bir işçiden gün içinde beklenen ürün çıktısının belli olması, çalışma hızını arttırarak

olumsuz çalışma koşulların daha da ağırlaştırmaktadır. Örneğin Adana Ovası'nda 45 derece sıcaklıkta bütün gün güneş altında biber toplanması; güneş çarpması, aşırı yorgunluk ve yapılan iş sırasında kullanılan aletlerin dikkatli kullanılmaması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Bu etkiler çocuklar için çok daha ağır sonuçlara sebebiyet vermektedir.

Narenciye toplama süresince kullanılan kesici aletler, portakal ve domates dolu ağır kasaların taşınması, bütün gün eğilerek ya da ayakta çalışmak ve bitkilerden gelen toz ve polenlere maruz kalmak işçiler ve çocuklar için birçok hastalık riskini barındırmaktadır. Örneğin çapa yapılırken bütün gün belden aşağı eğilerek çalışmak, işçilerin bel fıtığı, boyun fıtığı ve omurga bozuklukları gibi hastalıkları yaygın yaşamasına neden olmaktadır. Kesici aletlerin kullanılması ise el ve ayaklarda kesilmelere yol açarak, işçilerin belli süreler işten uzaklaşması ile sonuçlanan gelir kayıplarına neden olmaktadır. Ergonomik riskler gelişimini tamamlamamış çocuklar için daha da kalıcı sağlık ve gelişim sorunlarına neden olabilir ve ileride hayatlarını zorlaştıracak kalıcı sağlık ve fiziksel sorunlar yaratabilir risklerdendir.

Çocuklar ayrıca tarımsal üretimde kullanılan kimyasal ilaçlar dolayısıyla çeşitli risklere maruz kalmaktadır. Çocuklar tarımsal ilaçlama işinde yoğun olarak çalışmaları bile bitkilerin üzerinde ve tarlada kalıntı halinde bulunan kimyasallarla çok erken yaşlarda temas etmektedir. Diğer taraftan tarımsal ilaçlama kutuları/kovaları çoğu zaman çadır yerlerinde içme veya kullanma suyunu taşıma, bulaşık deterjanını barındırma gibi farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmakta ya da çocuklar için oyuncak haline gelebilmektedir. Bütün bunlar çocukların yaşam kalitesini etkileyen etmenlerdir. Ayrıca bu kimyasal kalıntılar özellikle hamile kadınlara ve dolayısıyla doğmamış çocuklara bulaşma riski vardır ve hamile kadınların düşük yapması ile sonuçlanabilir.

İşçilerin çalışılacak ile ya da ilçeye ve tarlalara taşınması sırasında yaşanan kazalar, mevsimlik gezici tarım işçilerinin, ulusal basın yoluyla, sık sık gündeme gelmelerinin nedenlerinden biridir. Yıllardır sürekli yaşanmakta olan kazalar işçileri gazete haberlerinin gündemine taşımaktadır. Ulaşım için kullanılması uygun olmayan, çok eski ya da traktör gibi tarımsal üretim amaçlı araçlarla yapılan ulaşım sık sık kazalara neden olmaktadır. İşçi taşımaya uygun olmayan araçların aşırı kalabalık işçilerle doldurulması ya da insan taşımaya elverişli uygun olmayan araçlarla işçi taşınması ölüm ile sonuçlanan kazalara yol açmaktadır. Çocuklar da tarlalara bu risk içeren ulaşım şekliyle taşındığından, benzer yaşamsal risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Çalışma koşullarından kaynaklanan bu tehlikelerin yanı sıra, işçilerin dinlenme molalarını altında geçirebileceği bir ağaç gölgesi ya da tente, çardak gibi bir yerin olmaması, zaten bütün gün aşırı sıcakta çalışan işçilerin, mola zamanlarını da yeterince insani bir ortamda geçirmemelerine sebep olmaktadır. Kilometrelerce araziye yayılmış tarlalarda çalışan işçilerin tuvalet ve lavabo ihtiyacını karşılayamadığı da sık sık dile getirilen sorunların başında gelmektedir. Doğru düzgün dinlenme ortamı ve lavabonun olmayışı, işçilerin en temel ihtiyaçlarının dahi karşılanmadığı anlamına gelmektedir. İhtiyaçların karşılanması,

* www.haberturk.com/gundem/haber/1255500-adanada-tarim-iscilerini-tasiyan-midibus-devrildi

** www.cnnturk.com/turkiye/sicaklar-tarim-iscisini-bayiltti

ise yerel otoriteler ve tarla sahipleri ile tarım araçlarının gündeminde olmamakla birlikte, bunlar temin edilirse çadır yerleşimlerinin kalıcı veya taşınabilir/prefabrik evlere dönüştürülerek işçilerin o yörede kalıcılaşacağı fikrinden dolayı kabul edilmemektedir.

Uzun çalışma saatleri ve kötü çalışma koşulları yetişkinler için bile zorlu bir çalışma ortamı sunarken, çocukların bu koşullarda çalışıyor olmaları çocukların hem fiziki hem de ruhsal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Bu koşullarda çalışan çocukların sağlıklı gelişimleri sektöre uğrarken, çalışma sırasında yukarıda da değinilen çeşitli iş sağlığı ve işçi güvenliği tehlike ve riskleri ile karşılaşmaktadırlar.

Kalkınma Bakanlığı Arşivi, Adana-2016

Barınma Koşulları

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşadığı çadır alanlarda barınma alt yapısının oluşturulması konusunda tarım araçları önemli bir rol üstlenmektedir. Öncelikle işçilerin nerede ve nasıl barınacakları konusunda temel karar alıcılardan biri de tarım aracısıdır. Bazen muhtarlarla bazen kaymakamlıkla anlaşarak işçilerin yerleşebileceği bir çadır alan bulma konusunda tarım aracısı önemliyken; bu yerleşim yerine elektrik, su, tuvalet, banyo gibi temel hizmetlerin sağlanmasını da genellikle tarım araçları üstlenmektedir. Barınma ve çevre koşulları çocuklar için çeşitli risk ve tehlikeler içermektedir.

Çadır yerleşimlerinin çoğunlukla mahalle ve kent merkezinden uzak mekânlara kurulmaları tarım işçileri ve aileleri için izole bir yaşam ortamı anlamına gelmektedir. Zaten geçici oldukları düşünülen bu işçilerin normal yaşam ortamından yalıtılmış mekânlarda yaşaması mevsimlik gezici tarım işçiliğinin genel karakterleri arasında yer almaktadır. Tarım işçilerinin gözden ırak yerlerde barınması sosyal dışlanma ve işçilerin yerleşik halkla olan ilişkisini asgari düzeyde tutma çabasının bir parçası olarak da okunabilir. İşçiler ve aileler bu yerlere sadece iş için gelmektedirler. İşleri bittiğinde geldikleri yere geri dönmeleri yerel halk ve işveren tarafından da beklenmektedir. Bu izolasyon ve dışlanmışlık özellikle birbirine yabancı kültürlerin karşılaşmak zorunda olduğu ortamlarda daha da çarpıcı bir biçimde yaşanmaktadır. İşçilerin kendilerini 'istenmeyen' ve 'öteki' hissetmelerine sebep olmaktadır. Sosyal dışlanmanın en bariz örneklerinden biri olan mekânsal yalıtma, mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşamlarının ve çalışma koşullarının önemli bir ögesidir. Bütün bu ötekileştirme, ayırma ve dışlanma çocuklar üzerinde derin sosyal, kültürel ve psikolojik etkiler bırakmaktadır.

İşçilerin ve ailelerin yaşadığı çadır yerleşimleri, genellikle gözden ırak yerlerde, dere ve kanal kenarlarına kurulu olduğundan çocuklar ve yetişkinler için sağlıklı ve tehlikeli koşullar içermektedir. Ayrıca sıcak, soğuk, rüzgâr, yağmur gibi iklim koşullarına maruz kaldığı gibi, aşırı nem, toz, böcek, akrep sokması ve yılan ısırması gibi tehlikeler de mevcuttur. Çocukların temiz olmayan dere ve kanal sularında oynaması ve hatta düşüp boğulması gibi riskler, yaşam ortamlarının insani barınma koşulları içermediğini ortaya çıkarmaktadır. Alan araştırması sırasında ziyaret edilen bir çadır alanı anayolun kenarına, eski bir benzin istasyonuna kurulmuştur ve yolun iki yanında da çadırlar bulunmaktadır. Tarım aracısı, çocuklar oynarken ve yoldan karşıdan karşıya geçerken sık sık kazalar yaşandığını belirtmiştir. Bütün çabasına rağmen yolun kenarına koruyucu bir çit yaptırmaya kimseyi ikna edemediğini, ne ailelerin ne de yetkililerin bunu önemsemediğini belirtmiştir. Yaşam ortamlarının güvenliği, çocuklar için temiz ve sağlıklı bir ortam sunulması hem yetişkinler hem de çocuklar için çok önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kalkınma Atölyesi Arşivi, Adana-2017

Çadır yerleşimlerinin çoğunlukla mahalle ve kent merkezinden uzak mekânlara kurulmaları tarım işçileri ve aileleri için izole bir yaşam ortamı anlamına gelmektedir.

Yaşam ortamlarına ilişkin bir diğer risk unsuru ise çadırlarda ısıtma ve soğutma için kullanılan elektriğin derme çatma kablolar ile çadırlara taşınıyor olmasıdır. Derme çatma kablolar yağmurda su alıp elektrik patlamalarına ve çarpmasına neden olabileceği gibi, çocukların yaşam alanlarındaki açık kablolar ise ölümcül kazalara neden olabilmektedir.

Çadır yerleşimlerinde içme ve kullanma amaçlı olarak sadece bir ya da iki çeşmenin bulunması, özellikle çocukların ve kadınların su taşımak için önemli miktarda zaman harcamalarına neden olurken, mutfak, tuvalet ve banyolarda hijyen sorunları yaratmaktadır. Kanalizasyon sisteminin olmaması, çok sayıda insanın bir ya da iki adet tuvalet ve banyoyu birlikte kullanıyor olması, tarım işçilerinin yaşam kalitelerini yakından etkileyen faktörlerdendir. Bütün gün sıcak, nemli ve tozlu ortamlarda çalışan işçilerin banyo imkânının olmadığı yerlerde kalmak zorunda olduğu durumlar da mevcuttur.

Yaşam ortamından kaynaklanan zorluklar, en çok kadınların ve kız çocukların yerine getirdiği ailelerin bakımına yönelik faaliyetler için harcanan zamanı arttıran bir etki yaratmaktadır. Su taşımak, yakacak odun toplamak, ateş yakmak, elde çamaşır ve bulaşık yıkamak gibi faaliyetler daha çok kadınların ve kız çocuklarının omuzuna yüklenmektedir. Kadınlar tarla işlerinin yanı sıra yemek, bulaşık, çamaşır gibi günlük rutinleri ve çocuk bakım işlerini yüklenmektedir. Yaşam ortamlarının ve hizmetlerinin yetersizliği kadınların yeniden üretim faaliyetleri için daha uzun zaman harcamasına neden olmaktadır.

Sosyal olarak izole mekanlar olan çadır yerleşimleri, asgari yaşam koşullarını taşımadığı için hem yetişkinlerin hem de çocukların hayatlarını olumsuz yönde etkilemekte, özellikle de çocukların sağlıklı gelişimi için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Çocukların üretim ve yeniden üretim faaliyetleri için harcadığı zaman bu olumsuz yaşam koşulları nedeniyle artmakta, su taşıyan, ateş yakan, çamaşır yıkayan, yemek yapan ve çocuk bakan küçük çocuklar, bir nevi kendi çocukluklarını yaşamadan, yetişkin olmaya zorlanmaktadır.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin ulaşımı

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşadıkları illerden çalışacakları illere ulaşımı ve yine tarla ve bahçelere insan taşımaya uygun olmayan araçlarla taşınması, işçiler ve aileleri için ciddi bir risk içermektedir. Sık sık yaşanan kazalar, mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaralanma ve hatta ölümü ile sonuçlanabilmektedir. Ayrıca her yıl mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalıştığı illerde, valilikler işçilerin uygun koşullarda taşınması için kararlar almakta, bu kararların uygulanması için polis ve jandarmayı görevlendirmektedir. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin taşınmasına yönelik yasal ve idari düzenlemeler olmasına karşılık her yıl onlarca tarım işçisi trafik kazalarında ölmekte, yüzlerce yaralanmaktadır.

Karayolları Trafik Yönetmeliği* 'Kamyon, kamyonet ve römorklarla yolcu taşınabilmesi esasları' başlıklı 130. maddesinin 1.fıkrasında 'Kamyon, kamyonet, römork ve yarı römorklarla yolcu taşınması yasaktır' denildikten, yine Yönetmeliğin 131.maddesi 4.fıkrasında da, 'Tarım ürünlerinin toplanması, yüklenmesi veya boşaltılması amacıyla tarla veya işyerine götürülmek ve getirilmek üzere lastik tekerlekli traktörlerin römork veya yarı römorklarına, oturmaları şartıyla, taşıma sınırının beher tonu için en çok üç kişi bindirilebilir. Yük üzerinde insan taşınamaz' ibaresi bulunmaktadır. Yönetmelik ayrıca hangi durumlarda yolcu taşınabileceğini detaylı bir şekilde ele almıştır.

Ayrıca Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının, Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı'nda da işçilerin ulaşım konusuna değinilmiştir. Buna göre; mevsimlik tarım işçilerinin demiryolu taşınmasından yararlanması için tedbirlerin alınacağı belirtilmiş, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün göç trafiğini düzenlemesi öngörülmüştür. Bu kapsamda, Emniyet Genel Müdürlüğü'nce göç alan ve veren iller arasında ulaşım ile ilgili koordinasyon sağlanacaktır. İl/ilçe giriş ve çıkışlarında, özellikle gece saatlerinde trafik denetimleri arttırılacak, mevsimlik gezici tarım işçilerinin taşındığı otobüs ve minibüslerin yetki belgeleri ile zorunlu sigortalarının bulunup bulunmadığı, araçların trafiğe uygun olup olmadığı, taşıma (yük ve yolcu) kapasitesinin üzerine çıkılıp çıkmadığı, sürücülerin araç kullanma ve dinlenme sürelerine uyup uymadıkları, çıkış yaptıkları illerden başlamak üzere, güzergâh üzerinde titizlikle kontrol edilecek, eksiklikleri bulunan araçların hareketlerine izin verilmeyecektir.

Ulaşımında yol güvenliğini artırmak amacıyla, şehir içi nakillerde (tarladan konaklama mahalline) yük üzerinde yolcu taşınması engellenecek, işçilerin güvenli bir şekilde ulaşmaları sağlanacak ve daha güvenli olan yollardan gitmeleri sağlanacaktır. Köy yollarının yanı sıra arazi yollarının da güvenli bir ulaşım için bakımları yapılacaktır. Uygun olmayan yollara araçların girmemesi sağlanacaktır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma mahallerine gidiş ve dönüşlerinde, il/ilçe merkezlerinde geçici konaklamaları için ihtiyaç halinde kamuya ait alan ve tesislerden yararlanma imkânı sağlanacak, şehir içinde, otogar ve istasyonlarda, parklarda, vs. geliş güzel konaklama ve beklemelerine fırsat verilmeyecektir.**

* Karayolları Trafik Yönetmeliği, Resmi Gazete, Sayı: 23053, Tarih: 18.07.1997

www.tazminathukuku.com/gorus-bildirimleri/kamyonla-yolcu-tasima-kosullari.htm

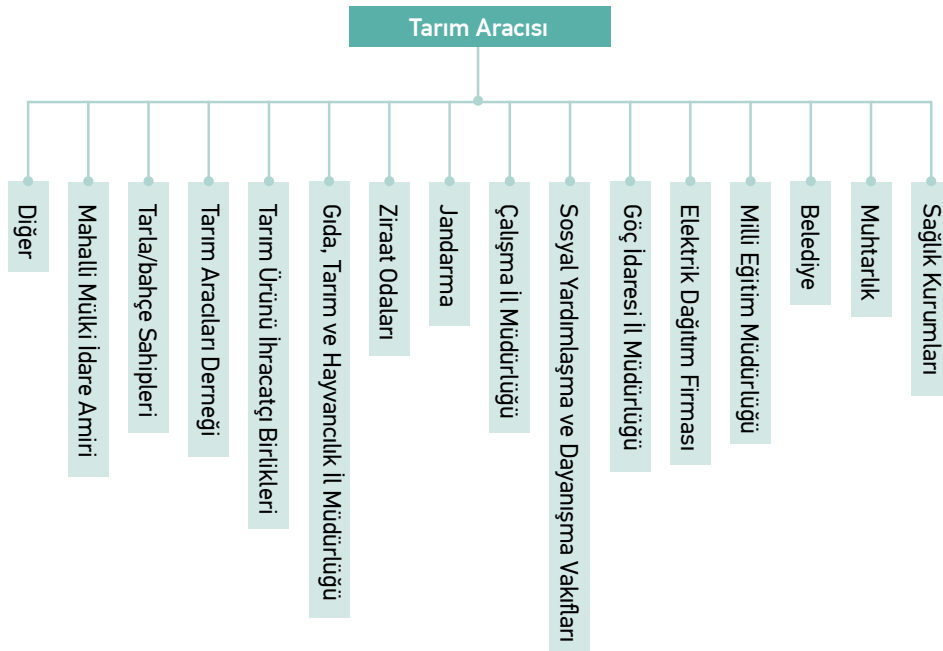
** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2010) Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf

3.5

Tarım Aracılarının Çocukların Çalışma ve Yaşam Koşullarının İyileştirilmesindeki Roller

Tarım araçlarının temel rolü işçilere iş bulmak, tarla ve bahçe sahiplerine de işçi temin etmektir. Bu temel rolünün yanında kendisine bağlı işçi gruplarının ihtiyaçlarını karşılamak, onlara temel hizmetler sunulmasını sağlamak için çeşitli girişimlerde de bulunmaktadır. Tarım aracı bu süreçte başta kamu kurumları olmak üzere, farklı kurum ve kişilerle ilişki içindedir.

Kendisine çalışma izni alma, işçi ücretlerini belirleme, işçilerin çalışma ve yaşam ortamlarını tespit etme, işçiler için çadır yerleşim alanlarının temini ve işçilerin temel ihtiyaçlarını karşılama konularında, kamu kurumlarıyla, sivil toplum kuruluşlarıyla, meslek örgütleri ve özellikle tarla, bahçe sahipleri ve -iş ilişkisinin bir gereği olarak- ihracat firmalarıyla tarımsal üretimin sürdürülmesi amacı ile iletişimi söz konusudur. Bütün bu iletişim ve ilişkiler, tarım araçlarının tarımsal üretimin devamlılığında ne kadar kritik bir rolü olduğunu bir kez daha göstermektedir. Raporun bu bölümünde tarım araçlarının ücretli tarımsal üretimin devamlılığı için, işçiler ve işverenler dışındaki kişi ve kuruluşlarla kurdukları ilişkilerin boyutları ele alınacaktır.

Kamu Kurumları ile İlişkiler

Mahalli Mülki İdare Amiri (Valilik, Kaymakamlık): Tarım aracıları Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri'nden tarım aracılığı izin belgesi almak durumundadır. Tarım aracılarının izinsiz çalışıp çalışmadığını denetleme yetkisine mülki idari amirleri sahiptir. Mülki idari amirleri bu denetimi jandarma, polis veya kamu kurumlarında çalışan personel aracılığıyla yaptırabilmektedir. Ayrıca mevsimlik gezici tarım işçilerinin konaklama ve çalışma şartları konusunda sağlanan imkanlar ve her türlü iletişim genellikle tarım aracıları üzerinden kurulmaktadır. Kamu kurumları tarafından tahsis edilen çadır yerleşimlerdeki denetim ve bu yerleşimlerdeki işleyiş, genellikle tarım aracıları üzerinden yapılmaktadır. İşçilerin yaşadığı toplu çadır yerleşimlerinin tuvalet, banyo, sosyal tesis, çocuk oyun alanları, eğitim tesisi gibi ihtiyaçları için tarım aracıları kolaylaştırıcı rol üstlenmektedir. Kamu kurumları çocukların çalışmasının önlenmesi konusunda yaptıkları çalışmaları da genellikle tarım aracıları vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Örneğin, fındık hasadında çalışan çocukların en az 16 yaş ve üstünde olması gerektiği konusunda eğitimler, uyarılar genellikle tarım aracılarına yapılmaktadır. Ayrıca sağlık, acil durum, hijyen, işçi sağlığı ve işçi güvenliği, haklar gibi konularda eğitimler tarım aracılarına verilmektedir.

Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü: Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın il düzeyinde iş ve işlemlerini yürüten yerel düzeydeki kurumudur. Aynı zamanda Çalışma Genel Müdürlüğü ve Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü'nün de il kurumudur. Tarım aracıları 2010 yılında yenilenen Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'nde belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek için Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü'ne bir dilekçe ile başvuru yaparak ve başvurduğu yılda kurum tarafından belirlenmiş olan masrafı ödeyerek Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracısı Belgesi almak durumundadır.

Bu belge üç yıl süreyle geçerli olup, belgenin her yıl onaylatılması, üç yıllık süre sonunda da belgenin yenilenmesi gerekmektedir. Kurum her tarım aracısı için bir Aracı Sicili tutar, bunu sisteme kaydeder. Tarım aracıları, yaptıkları çalışmalara ilişkin olarak yılda bir kez kuruma rapor vermek zorundadır. Bu raporun içeriği ve biçimi ile verileceği tarih, kurum tarafından belirlenmektedir. Tarım aracıları Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'ne göre çalışmalarını yapmakta ve Türkiye İş Kurumu ve mahalli mülki idare amirleri tarafından denetlenmektedir. Ancak il müdürlüklerinin iş yükü yoğunluğu, personel yetersizliği gibi gerekçelerle tarım aracılarının kayıt altına alınması, mülki idare amirlerinin ise polis veya jandarma veya kamu personeli aracılığıyla kayıtsız çalışan tarım aracılarının denetlenmesi çalışmaları yeterince yapılamamaktadır.

Milli Eğitim İl/İlçe Müdürlüğü: Tarım aracıları, iş temin ettiği ailelerin çocuklarının okula kayıt ve eğitime devamları için bazen milli eğitim müdürlüklerine başvuru yapmaktadır; çocukların çadır yerleşimlerinden okullara taşınmalarını sağlamakta, taşıma merkezi okullarda eğitim tam gün ise öğle yemeği temini talep etmektedir. Milli eğitim il/ilçe müdürlükleri de zorunlu eğitim çağında olup, okul dışındaki çocukların eğitime kazandırılması için çadır yerleşimlerine ziyaretler yapmakta, okul dışı çocukları tespit etmek amacıyla tarım aracısıyla iletişime geçmektedir.²⁵

Sağlık kurumları: Tarım aracılarının sağlık kurumlarıyla doğrudan bir ilişkisi olmamakla birlikte; iş temin ettiği işçilerin sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak, çadır yerleşimlerinde çevre sağlığı, temel sağlık hizmetleri ile çocuklara koruyucu sağlık hizmetlerinin sağlanması organizasyonunu kolaylaştırmakta, sağlık ekiplerine destek vermektedir. Kontrolü altında bulunan işçi gruplarının özellikle acil sağlık sorunlarının çözümünde ilk harekete geçen kişi genellikle tarım aracısı olmaktadır.

Göç İdaresi İl Müdürlüğü: Suriyeli göçmenlerin tarım işçiliğine katılmalarıyla birlikte tarım aracılarının işçi grupları içinde Suriyeli göçmenler de yoğunluklu olarak yer almaya başlamıştır. Hatta güney illerinde Suriyeli göçmen işçilerin sayısı Türkiye'deki işçilerin sayısından daha fazladır.²⁶ Suriyeli göçmen mevsimlik tarım işçilerine yönelik insani yardım, bilgilendirme süreçlerinde tarım aracıları kendisine bağlı Suriyeli göçmen işçiler için kolaylık sağlamakta, organizasyon sürecine destek vermektedir. Özellikle henüz geçici kimlik belgesi çıkartmayan Suriyeli göçmenler için İl Göç İdaresi Müdürlüğü ile de iletişime girmektedir. Göçmenleri bilgilendirme, kayıt olmalarını sağlama ve insani yardımların organizasyonu süreçlerinde de rol almaktadırlar.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları: İl veya ilçe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları, afet zamanı veya başka zamanlarda mevsimlik gezici tarım işçilerine çeşitli sosyal yardımlar veya nakit yardımı yapmaktadır. Bu yardımların başvurusunda, organizasyonunda tarım aracıları önemli bir role sahiptir. Benzer şekilde sel, yangın gibi durumlarda tarım aracıları Afet ve Acil Durum Yönetimi (AFAD), İl Müdürlüğü ve Kızılay'a başvuru yapıp, işçiler için çadır ve diğer ihtiyaçları temin etmektedir.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl/İlçe Müdürlüğü: Müdürlüklerin tarım aracıları ile doğrudan bir ilişkisi ve iletişimi olmamakla birlikte, bazı illerde ÇSGB koordinasyonunda uygulanan Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi (METİP), Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl/İlçe Müdürlükleri tarafından koordine edilmekte ve izlenmektedir. Bu nedenle müdürlükler bünyesinde görevlendirilen kişiler tarım aracıları ile iletişime geçip, özellikle çadır yerleşimleri

²⁵ UNICEF News Note 19.01.2017 www.unicef.org/media/media_94417.html
Eğitim Reformu Girişimi-ERG (2017) Eğitim İzleme Raporu (Education Monitoring Report) 2016-2017
www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR2016-17_12.10.17.web-1.pdf

²⁶ Kalkınma Atölyesi (2014) (2016a-b) (2018), Lordoğlu-Aslan (2016), UNHCR (2016), Şahankaya (2018)

altyapı çalışmalarında koordinasyonun kolaylaştırılması ve tuvalet, banyo ve içme suyunun etkin kullanılmasına yönelik işbirliği yapmaktadır.

Jandarma-Polis: Kimlik Bildirme Kanunu'na göre tarımsal üretim işlerinde çalışmak amacıyla mevsimlik olarak göçenlerin, göç ettiği yerler kırsal alan ise, jandarma karakoluna, polis sorumluluğundaki yerleşimlerde ise, polis karakoluna, tarım aracıları veya yerleştikleri mahalle/köy muhtarı aracılığıyla bütün aile üyelerinin kimliklerini bildirmek durumundadır. Tarım aracıları bu kapsamda jandarma veya polisle temas kurmaktadır. Jandarma ve polis ise genellikle tarım aracılarının Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü'nden çalışma izni alıp almadığını sorgulamamakta, herhangi bir denetim yapmamaktadır. Ayrıca çadır yerleşim yerinde herhangi bir adli durum ortaya çıktığında, jandarma veya polis sürece tarım aracılarını da dâhil ederek görevlerini yapmaktadırlar.

Meslek Örgütleri ile İlişkiler

Ziraat Odaları: Ziraat odaları tarım işçilerinin işvereni konumunda olan tarla ve/veya bahçe sahiplerinin örgütlendiği bir meslek kurumudur. Genellikle işçi ücretlerinin belirlenmesinde söz sahibi veya bazı il ve ilçelerde en belirleyici konumdadır. Örneğin Adana ilinde tarım aracıları kurdukları dernek ile ziraat odalarının da taraf olduğu komisyonla işçilik ücreti pazarlığı yapmaktadır. Diğer illerde ücretlerin belirlenmesi sürecinde komisyona katılım sağlamaktadırlar. Bunun dışında tarım aracıları ve dolayısıyla tarım işçileriyle ilişkileri oldukça zayıftır.

Sivil Toplum Kuruluşları

Tarım Aracıları Derneği: Tarım aracılarının kendileri tarafından kurulan, işçi ücretleri ile işçi ücretlerinden kendi alacakları payı belirlemek, tarım aracılarının kayıtlı çalışmalarını sağlamak, işçilerin tarla veya bahçelere güvenli ulaşımını sağlamak amacıyla örgütlendikleri sivil toplum kuruluşlarıdır. Adana ilinde iki, Adıyaman ilinde bir tarım aracıları derneği bulunmaktadır. Ancak bu derneklerin kurumsal kapasiteleri oldukça zayıf olup, amaçlarını gerçekleştirme konusunda etkileri yetersizdir. Ayrıca tarım aracılarının çok küçük bir kısmı bu derneklere üye olmaktadır (bakınız Bölüm 3.1). Derneklerin herhangi bir yaptırımı olmadığından, yalnızca ücretlerin belirlenmesinde Adana ilinde bir taraf olarak dikkate alınmaktadır. Tarım aracılarının sivil toplum kuruluşuyla bunun dışındaki ilişkilerinde Ramazan ayında iftar yemeği dağıtımı, gıda ve diğer sosyal yardımların dağıtımında kolaylaştırıcı rolü bulunmaktadır. Tarım aracıları ayrıca alanda mevsimlik tarım işçileri veya çocuklar konusunda araştırma yapan, vaka analizi takibi ya da sağlık çalışmalarında bulunan sivil toplum kuruluşlarına yardımcı olmaktadır.

Yerel Yönetimle İlişkiler

Muhtarlık: Mevsimlik gezici tarım işçilerinin geçici olarak konaklayacakları çadır yerleşimlerinin belirlenmesinde, bu yerleşimlere elektrik, su, çöp toplama ve depolama, yerleşimin güvenliğini sağlama, yakacak temini gibi kolaylıkların sağlanmasında tarım araçları genellikle mahalle veya köy muhtarlarıyla birlikte hareket etmekte, bu taleplerini muhtarlara bildirmektedir. Muhtarların bu talepleri ne kadar yerine getirebildiği konusunda herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ayrıca tarım araçları, işçilerin kimlik bildirimlerini çoğu zaman muhtarlıklar üzerinden jandarmaya veya polise yapmaktadır. Çadır yerleşimlerinde su, elektrik gibi altyapı ihtiyaçlarının karşılanması için muhtarlıkların desteği talep edilmektedir. Çadır yerleşiminde herhangi bir sorun olması durumunda öncelikli olarak muhtarlar sürece dâhil olmaktadır. Bazı yörelerde tarımsal üretim ücretlerini yöre muhtarları belirlemektedir. Muhtarlar belirledikleri bu ücretleri tarım araçlarına bildirmekte ve ücret uygulaması araçlar üzerinden işçilere iletilmektedir.

Belediyeler: Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşadıkları yerleşimlere su temini, çöp toplama, ilaçlama, çadır yerleşimi güvenliği gibi hizmetlerin sunulmasında tarım araçları zaman zaman belediyelerle iletişime geçmekte ve bu hizmetlerin kendilerine sunulması için girişimde bulunmaktadır. Özellikle büyükşehir statüsünde olan illerde bu hizmetlerin ya büyükşehir belediyesi ya da ilçe belediyeleri tarafından sağlanması beklenmektedir. Ancak alan çalışmaları bu hizmetlerin düzenli, sürekli ve yeterli düzeyde sağlanmadığını göstermektedir. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin vefatı durumunda ise cenazenin vefat eden kişinin memleketine taşınması için, belediyeden cenaze nakil aracı temin etme ve taziye çadırı kurma işini genellikle tarım aracı belediyelerle iletişime geçerek sağlamaya çalışmaktadır. Belediyelerin mevsimlik gezici tarım işçilerine yönelik sosyal yardım dağıtımı, Ramazan iftarları veya çocuklara yönelik eğitsel ve kültürel faaliyetlerinin organize edilmesinde tarım araçları başat rol oynamaktadır.

Firmalar

Elektrik dağıtım firması: Çadır yerleşimlerine elektrik temin etmek için tarım araçları elektrik dağıtım şirketleriyle doğrudan veya kaymakamlık, muhtarlık aracılığıyla iletişime geçmektedir. Tarım aracıları genellikle kendi adlarına elektrik aboneliği alarak çadır yerleşimine elektrik temin etmektedir. Temin edilen elektrik faturası genellikle, çadır sayısına bölünerek veya çadırlarda kullanılan elektrikli aletlere göre fiyatlandırılarak, tarım araçları tarafından toplanmakta, ilgili firmaya ödenmektedir. Çadır yerleşimlerin bulunduğu yere elektrik tesisatı çekilmesi bazı durumlarda mümkünken, elektriksiz çadır yerleşimleri de bulunmaktadır. Bazı durumlarda ise, işçilerin çalıştığı tarla/bahçe sahiplerinin çiftliğinde bulunan elektriği çadır yerlerine taşıdıkları ve fatura bedellerinin işçi ücretlerinden kesildiği belirtilmiştir.

Tarım ürünü ihracatçı birlikleri: Özellikle Adana ve Mersin illerinde işçi ücretlerinin belirlenmesinde tarım ürünü ihracatı yapan firmalar ve onların örgütü olan ihracat birlikleri, çiftçi birliği ve ziraat odaları önemli etkiye sahiptir. Aynı zamanda ihracatçı firmalarının bir kısmı tarım işçilerine tarım araçları üzerinden tarlada veya ağaç üzerinde satın aldıkları ürünlerin hasadını yaptırdıklarından zaman zaman işveren konumunda da bulunabilmektedir. Tarım araçları da bu firma ve onların örgütleriyle işçi ücretleri konusunda pazarlık yapmaktadır.

SONUÇ

Bir Yevmiye, Bir Yevmiyedir: Tarım Aracıları ve Türkiye’de Tarımsal Üretimde Çocuk İşçiliği Raporu mevsimlik tarımsal üretimde tarım araçlarının rolüne odaklanarak, tarım araçlarının tarımsal üretimde çocuk işçiliği ile ilişkisini irdelemiştir. Aynı zamanda tarım araçlarının mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin ortaya çıkmasında, devam ettirilmesinde ve yaygınlaşmasına etkisi tarımsal üretimde gerçekleştirdikleri roller incelenerek ele alınmıştır. Tarım araçları ücretli tarım işçiliğinin örgütlenmesinde çok merkezi bir konuma sahiptir. İşçilerle işverenleri buluşturan aracı konumlarının yanı sıra, işçilerin tarımsal üretim yapılan yere yakın mekânlarda konaklamaları, yiyecek ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması ve çalışacakları yerlere ulaşmaları gibi tarımsal üretimin gerçekleşmesi için hayati olan birçok faaliyeti de yerine getirmektedirler. Mobilize ettikleri işgücünün sayısı tam olarak bilinmemekle beraber, kayıtdışı olarak mevsimlik tarımsal üretime katılan işçilerin ve onların ailelerinin sayılarının bir milyona yakın olduğu tahmin edilmektedir.

Türkiye’de uzun yıllardır tarımsal üretimin ücretli yapıldığı alanlarda tarım aracılığı yaygın bir kurumsal pratik olarak hayatını devam ettirmektedir. Aracılık hizmetleri özü itibarı ile mevsimlik işgücüne ihtiyacı olan tarla/bahçe sahipleri ve tarımsal üretimde iş arayan işçilerin buluşturulması faaliyetidir. Aracılar, geniş bir insan topluluğunun hareketliliğini sağlarken aynı zamanda hem işçiler hem de işverenler için bir nevi güvence işlevini de üstlenmektedirler. Tarım aracısı olabilmenin ön koşullarından biri geniş bir işçi havuzuna ulaşabiliyor olmaktır. Akrabalık, aşiret, komşuluk ve hemşerilik ilişkileri üzerinden kurulan mevsimlik gezici tarım işçiliği, büyük ekiplerin organize olup beraber hareket etmesi sonucu oluşmaktadır. Bir çalışma yerinden diğerine beraber hareket eden ekip hem beraber çalışmakta hem de genellikle çadır alanlarında ya da kendilerine ayrılan yerlerde beraber yaşamaktadırlar. Bu nedenle tarım aracısı bu grubun bir nevi lideri olarak görülebilir. Bu da yüksek bir sosyal sermaye ve kalabalık bir işçi grubunu organize edebilme yetkinliği ve etkinliğini gerektirmektedir. Tarım işçilerini ekipler halinde organize eden tarım araçlarının işlevi sadece çalışma ilişkileri ile sınırlı kalmamakta, çalışma günü sonrasında ihtiyaçların karşılanması, yeni ekip üyelerinin bulunması ve eğitilmesini sağlamak da tarım aracısına düşmektedir.

Tarım araçlarının çok önemli bir kısmının aracılık belgesi olmadan faaliyette bulunmaktadır. Belgesi olanların çok az bir kısmının ise belgelerini zamanında onaylattığı veya yenilediği görülmüş, dolayısıyla tarım araçlarının kayıtdışı çalıştığı tespit edilmiştir. Araçların demografik özelliklerinde ise, kendilerinin de çocuk işçiliğinin yaygın olduğu kırsal bölgelerde yetişmiş, geniş ailelerde yaşayan ve düşük eğitilmiş kişiler olduğu görülmektedir. Bu özelliklere sahip tarım araçları ve tarımsal üretimde çocuk işçiliği arasındaki temel bağlantının aslında tarım araçlarının kendilerinin çocuk işçi olarak çalışmış olmasından kaynaklandığı öne sürülebilir.

Araştırma bulguları tarım araçlarının kurdukları işgücü havuzlarının öncelikle kadınlar, çocuklar ve Suriyeli göçmenlerden oluştuğunu göstermektedir. Yetişkin işçi havuzunun yaklaşık yüzde 37’si kadın işçilerden oluşurken, yetişkin erkek işçiler ise yüzde 34 ile

kadın işçilerin gerisinde kalmaktadır. Tarım araçlarının işçi grubunun üçte biri 17 yaş ve altında çocuk işçilerden oluşmaktadır. Bu yaş grubunda da kızların ve oğlan çocukların tarım araçlarının işgücü havuzunda birbirine eşit oranlara sahip olduğu görülmektedir. En kötü biçimlerdeki işlerden olan mevsimlik gezici tarım işçiliği için asgari yaş 18'dir. Adana örneği tarım araçlarının işçilerinin yaklaşık yüzde 30'unun 18 yaş altı çocuklardan oluştuğunu göstermiştir. Kadın ve çocuk işçilerin yanı sıra tarım araçlarının işgücü havuzunun önemli işçi bileşenlerinden bir diğeri ise Suriyeli göçmen işçilerdir. Son yıllarda Adana'da mevsimlik gezici tarım işçiliğinin temel dinamiklerinden biri Suriyeli göçmen işçiler olmuştur. Suriyeli işçilerin sayısı hızla artmakta, yerli mevsimlik tarım işçilerinin önemli bir kısmı Adana'da tarımsal üretimden çıkmış durumdadır.

Tarım araçlarının çocuk algısı ve çocuk işçiliğine ilişkin görüşleri, tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin yaygınlığını yakından etkilemektedir. *"Çocuğun yaşı yok"* denilerek ifade edilen tutum, çocukların işten anladıkları zaman tarlalarda çalışabilecekleri konumda görüldükleri anlamına gelmektedir. Çocuk algısı hem çocuğun kim olduğu hem de çocuk işçiliğini yakından etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel olarak çocuğun çalışmasının ailenin yaşam mücadelesinin bir parçası olduğu topluluklarda, özellikle kendi topraklarında tarım yapan ailenin emeği içerisinde yaşanan çocuk işçiliği zaman içinde ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişimler nedeniyle, mevsimlik tarımsal üretimde çalışmak için göç edilen yerlerde de devam etmektedir. Mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliği yaygın olarak gerçekleşmekte, tarım araçları çocukları aileleri ile birlikte belli işlere, belli ücretler karşılığında yönlendirmektedir.

Bu algı ve tutumun sonucu olarak yaygın bir şekilde ortaya çıkan çocuk işçiliğinin nedenini tarım araçları daha çok, ailelerin çocuklardan gelecek gelire muhtaçlığı veya ekonomik nedenlerle açıklamaktadır. Çocuk işçiliğinin nasıl ve neden ortaya çıktığı konusunda hem tarım araçları hem de işverenler, tarım işçisi ailelerin daha fazla gelir elde etmek için kullandıkları bir yöntem olduğu, bu nedenle önlenmesinin zorlaştığına işaret etmektedir. Tarım araçları işverenlerin çocuk istemediklerini ama ailenin çalışmaya gelirken mutlaka bir iki çocuk da getirdiklerini ve buna engel olamadıklarını, çocuklar çalıştırılmazsa yetişkinlerin de çalışmayacağı tehdidi ile karşılaştıklarını ifade etmiştir. Aileler ve tarım araçları için çocuklar 'bir gün bir gündür, bir yevmiye bir yevmiyedir' anlayışı içinde değerlendirilmektedir.

Çocuk işçiliği aynı zamanda, eğitime devam edemeyen çocukların çalıştırılarak disiplin altına alınması yolu olarak da işaret edilmiştir. *"Okumadı."* *"Mesleği yok, serseri olacağına çalışsın"* veya *"okulda başarısız olduğu için çalışıyor"* ya da *"kendi istekleriyle çalışıyorlar, okulu bıraktılar"* gibi ifadeler, eğitim hayatına devam edemeyen çocukların bunun tek sorumlusu olarak görüldüğü, eğitimde başarısız olan çocukların ise çalışma ile disiplin altına alındığı görülmektedir. Aslında eğitimde başarısızlığın temel nedeninin çocuğun kendisi değil, tarım araçlarının algı dünyasında da çalışma, yaşam ve sosyal ortamın etkisi olduğu ifade edilmesine rağmen, 'okumayan çocuk çalışmalıdır' algısı yaygın bir şekilde vurgulanmaktadır.

Tarım araçlarının tarımsal üretimde üstlendikleri tek rol işçi ve işverenleri buluşturmak değildir. Hem işin organizasyonunda hem de işçilerin yaşam koşullarının ve işe ulaştırılmasının sağlanmasında önemli görevleri yerine getiren araçlar, çocuk işçiliğinin boyutları üzerinde belirleyici durumdadırlar. Özellikle ücretler üzerindeki kontrolleri, ailelerin tarım aracı ile kurduğu ilişkiyi yakından etkilemektedir. İşçilerin iş sırasındaki performansının kontrolü, ücretlerinin ödenmesi, barınma yerlerinin ayarlanması ve işe ve çalışılacak il veya ilçelere taşınmanın yapılması gibi birçok konuda tarım araçları düzenleyici bir rol üstlenmektedir. Elbette araçların üstlendiği bu rol çocukların sadece işe katılımını değil, çalışma ve yaşam koşullarını da yakından etkilemektedir. Uzun çalışma saatleri, kısa dinlenme molaları, hızlı iş temposu, ücretlerin zamanında ödenmemesi, kalacak yerlerin insan sağlığına uygun yerler olmaması gibi faktörler çocukların yaşam kalitesini yakından ilgilendiren konulardır.

Politika Önerileri

Bu rapor, tarımsal üretimde tarım araçlarının çocuk işçiliğini etkileme kapasitesinin boyutlarını ortaya koymakta ve aynı zamanda etkin yönlendirildiğinde ve düzenlendiğinde tarım aracılığının çocuk işçiliğini önlemek için kullanılabilecek bir kurumsal pratik olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, rapor tarım araçlarının mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğini nasıl etkiledikleri ve tarım aracılığının tarımsal üretimde yaygın olarak kullanılan kurumsal bir pratik olarak çocuk işçiliğinin engellenmesinde önemli bir araç olabileceğini tartışmıştır. Anket verileri, yapılan derinlemesine görüşmeler ve gözlemler, tarım araçlarının büyük çoğunluğunun İŞKUR'dan alınan aracı belgesi olmadan faaliyet gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır. Sertifikaya sahip olanlar arasından da çok azı belgesini zamanında yenilettiğinden neredeyse tüm tarım araçları belgesi olmadan çalışmaktadır. Bu maksatla rapor, tarım araçlarının kayıt altına alınması ve sertifikasyonu ile bir meslek olarak geliştirilmesi için meslek standartlarının belirlenmesinin mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğinin engellenmesine katkı verebileceğini göstermektedir.

Araştırmanın temel politika önerisi Türkiye'ye özgü bir model olarak tarım araçlarının bir meslek olarak kabul edilmesidir. Bu modele ilişkin detaylar araştırma raporunun eki olarak **Tarım Aracı Meslek Standardı** başlıklı taslak kitapçıkta sunulmaktadır. Bu modelin amacı, tarım araçlarının mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliğini azaltma ve önlemede özgün sorumluluklarının ve yetkilerinin olmasını sağlamaktır. Tarım aracılığının bir meslek olarak kabul edilmesi tarım araçlarını çocuk işçiliği ile mücadelede sorumlu ve yetki sahibi bir taraf haline getirirken ayrıca mevsimlik tarım işçisi ailelerin çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirilmesi ile işçi sağlığı ve güvenliğinden de sorumlu tutmaktadır.

Özetle bu araştırma tarım araçlarının kapasitelerinin desteklenmesi için aşağıdaki politika önerilerini sunmaktadır;

1 Tarım Aracılığı Mesleğinin Tanınması

- a Tarım aracılığı meslek standartlarının belirlenmesi
- b Tarım araçlarının kayıt altına alınması ve sertifikasyonu
- c Tarım araçlarının denetimi
- d Tarım araçlarının örgütlenmesi
- e Tarım araçlarının kapasitelerinin geliştirilmesi

2 Çocuklar İçin Hizmet Temini

- a Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi
- b Tarımsal üretimde çalışma koşullarının iyileştirilmesi
- c Çocuk korumanın sağlanması

3 Kanıt Temelli Sosyal Politika Yapımı

Ulusal düzeyde ayrıştırılmış veri toplama, izleme-değerlendirme, raporlama

1 Tarım Aracılığı Mesleğinin Tanınması

a Tarım aracılığı meslek standartlarının belirlenmesi

Türkiye İş Kurumu Meslekler Sözlüğünde uluslararası standartlara tarım aracılığına mesleğine yer verilmesine rağmen, mesleki standartları henüz oluşturulmamıştır. Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlükleri, Tarım Aracılığı Yönetmeliğinde belirtilen şartları yerine getiren herkese Tarım Aracısı İzin Belgesi vermektedir. Bu belgenin verildiği kişinin herhangi bir yeterlilik sahibi olma veya eğitim alma gibi koşulları yerine getirmesi gerekmemektedir. Standartlarının belirlenmemesi dolayısıyla bu mesleği icra etmek amacıyla özel bir niteliğe veya koşula ihtiyaç duyulmamaktadır. Raporun vurguladığı üzere tarım araçları kayıtdışı olarak çalışmaktadır, örgütlenme seviyeleri oldukça düşüktür ve kamu makamları tarafından yapılan denetimler çok zayıftır. Bu kayıtdışılık, tarımsal üretimde çocuk işçiliğini yakından etkilemektedir. Bu nedenle, tarım aracılığına dair mesleki standartların belirlenmesi ve araçların kayıt altına alınması, Türkiye'de tarım aracılığına belirli mesleki kriterleri getirmeyi amaçlamaktadır.

b Tarım araçlarının kayıt altına alınması ve sertifikasyonu

Türkiye'de tarım aracılığı hizmetlerini yürütmek için araçların *Tarım Aracısı İzin Belgesi* almaları gerekmektedir. Kayıt, tarım araçlarına ortak işveren statüsü vererek böylece tarımsal aracılık mekanizmalarının kayıt altına alınmasını, belgelendirilmesini, izlenmesi ve denetlenmesini, insan ve işçi haklarının yerine getirilmesi ve ihlallerin belirlenmesini, ve mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk işçiliğinin önlenmesi için müdahalelerde bulunulmasını sağlayacaktır. Benzer uygulamalar göstermektedir ki

tarım araçlarının kayıt altına alınması, tarımsal üretimde emek sürecinin iyileştirilmesi, sömürü ve çocuk işçiliği ile mücadele edilmesi için en önemli araçlardan biridir.

Bu nedenle, mevcut kayıt sistemini güçlendirmek ve tarım araçlarının kayıt ve ruhsatlandırma sistemini işletmek önemlidir. Kayıt ve belgelendirme süreci ile araçların gerekli bilgi ve becerilere sahip olmalarını, koşulları karşılamalarını ve işçilere karşı sorumluluklarını yerine getirmelerini ve izlemeyi sağlamak mümkün olacaktır. Ayrıca, tarım araçlarının kayıt altına alınması, tarım işçilerinin de kayıtlı olmasını ve formalleşmesini kolaylaştıracak önemli bir modeldir.

c Tarım araçlarının denetimi

İzleme, denetim ve yaptırımların yetersiz uygulanması nedeniyle çoğu tarım aracı kayıt yaptırmamakta ve tarım araçlarının büyük çoğunluğu geçerli izin belgeleri olmaksızın çalışmaktadır. Yasal çerçevenin mevcudiyeti ve kayıt sistemi, kaydı olmayan ve özellikle işçi haklarını ihlal eden, çocuk işçiliğine izin veren veya asgari şartları sağlamayan tarım araçlarına dava açmayı, araçları cezalandırmayı ve tarla/bahçe sahibi işverenleri uyarmayı sağlar. İşçi haklarının ihlalini ve çocuk işçiliğinin varlığını tespiti etkili denetimler ve izleme ile mümkündür. İzleme, raporlama ve denetleme ile mevsimlik tarım işçilerinin ve çocukların yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmek ve kök nedenleri ve çözümleri ele almak için politika müdahaleleri oluşturmak mümkün olacaktır. Denetimlerin kapsamı, tarım araçlarının kayıtlılık durumunu, işçilerinin listelerini, işverenlerle yapılan sözleşmeleri ve işçi konaklama alanlarındaki sağlık ve güvenlik tehlikeleri ile risklerini kontrol etmelidir. İŞKUR ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın bu denetimleri yürütmesini sağlamak, örneğin mevsimlik gezici tarım işçilerinin koşullarına dair düzenli kontroller sırasında tarım araçlarının izin belgelerini sormak çok önemlidir. Araçlar tarafından istihdam edilen işçilerin kimliklerini kontrol etmek, çocuk işçiliğiyle mücadelede önemli bir yöntem olacaktır. Tüm uygunluk denetimleri sistematik olarak yapılmalı ve raporlar hesap verebilirlik ve farkındalık için kamuoyu ile paylaşılmalıdır. Dahası, uygunluk mekanizması/teftişi sadece kamu denetimlerine bağlı olmakla kalmayıp istismar vakalarını tespit etmeyi ve çocuk emeği konusunda farkındalık yaratmayı sağlayacak denetim ve kontrol sistemi genişletilmelidir. Kayıtdışı araçların ve tarım işçilerinin çalışmasını önlenmek için, teşviklerin, yaptırımların ve başlangıç mekanizmalarının kapsamlı ve etkili bir şekilde geliştirilmesi önemlidir. Örneğin, çiftçilerin kayıtdışı araçlarla sözleşme imzalamaları, para cezaları ile önlenmeli, tam tersi durumunda da vergi indirimleri gibi yöntemlerle ödüllendirilmelidir.

d Tarım araçlarının örgütlenmesi

Türkiye'de hemen hemen her mesleğin farklı ilgi gruplarının ve meslek kuruluşlarının örgütlenmesini sağlayan dernekler, odalar ve sendikalar bulunmaktadır. 1982 Anayasasında, *"mesleğin şerefini savunmak, ilgili kurumlarda genel hak ve menfaatlerini savunmak, meslek ile ilgili her türlü mevzuatı yayınlamak ve mesleki ilkelerin uygulanmasını sağlamak için meslek dernekleri ve odaları kurulduğu"* belirtilmektedir. Bir dernek veya odaya üyelik,

tarım aracılarının çalışma koşulları, ücret seviyeleri ve mevsimlik tarım işçiliğine dair diğer koşullar belirlenirken, pazarlık gücü olan bir paydaş olmasını sağlayacaktır. Derneklere üye olarak tarım aracıları mesleki çalışma ahlakını üstlenip tarımsal üretimde kayıtdışı faaliyetlerin önlenmesinde ve işçilerin sosyal güvenlik kapsamına girebilmeleri için kayıt altına alınmasında güç sahibi olarak hareket edebilirler. Tarım aracıları meslek mensubu olarak kabul edilirlse, kendi tüccar ve zanaatkâr odalarını kurabilirler ve böylelikle tarım aracılarının kayıt altına alınması için eğitim, belgelendirme ve gözetim hizmeti verme şansına sahip olurlar. Bu, aracıları tarımsal üretimde emek sürecini iyileştirmeden ve sömürü ve çocuk işçiliği ile mücadele etmeden sorumlu kılmak için başka bir araç olacaktır. Ayrıca, tarım aracılarının faaliyetlerini izlemeyi, işlerini yapmak için kapasitelerini artırmayı ve mesleki gelişimlerini desteklemeyi sağlayarak standartlara ve insan haklarına uyumu temin edecektir.

Bu, tarım aracılarının örgütlenmesinin yasadan yetki alan ve üyeliği zorunlu kılan bir meslek kuruluşu olarak yapılandırılarak ve teşvik ederek mümkün olacaktır. Dernek veya meslek kuruluşlarına üye olmak ve üyeliğe katılmak, tarım aracılarının İş Bulma Kurumu'na kayıtları için bir ön şart olmalıdır. Raporun eki olan **Tarım Aracılığı Meslek Kriterleri: Türkiye İçin Bir Model Arayışı** kitapçığında detayları verildiği üzere tarım aracılarının meslek kriterlerinin belirlenmesi, tarım aracılığının bir meslek olarak kabul edilmesi ve mesleki bir kuruluş altında aracılarn örgütlenmesi mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk işçiliği ile mücadele ve işçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesine önemli katkı verecektir.

e Tarım aracılarının kapasitelerinin geliştirilmesi

Rapor, tarım aracılarının işlerini yaparken çocuk işçiliği konusunda yetersiz bilgi ve düşük düzeyde farkındalıklarını, çocuk işçiliğine yönelik sorgulamayan tutumlarını, çocuk işçiliğini önlemek veya çocukların yaşam koşullarını iyileştirmek için çabalarının yetersizliğini göstermiştir. Tarım aracılarının eğitim seviyesi oldukça düşüktür. İlkokuldan sonra eğitime devam eden tarım aracılarının sayısı son derece azdır. Yani, tarım aracılarının kaydı ve ruhsatlandırılması süreci boyunca çocuk işçiliği, işçi hakları, işçi sağlığı ve iş güvenliği konularında eğitim almaları bir ihtiyaçtır. Tarım aracılarna, İş Hukuku, çalışma hakları, çalışma saatleri ve koşulları, asgari çalışma yaşı, işçi sağlığı ve iş güvenliği gibi yasal düzenlemeler ve mevsimlik ve çocuk işçiler için uygun yaşam koşullarının sağlanması ve önleyici tedbirlerin alınması gibi konularda uygulamalı eğitimler verilmelidir. Belgelendirme çalışmaları kamu kurumları ve tarım aracılarının profesyonel kuruluşları tarafından ortaklaşa uygulanmalıdır. Eğitim programları, mesleği uygulamak için gereken özel niteliklere veya koşullara odaklanmalı ve böylece tarım aracılarının kapasitelerini geliştirmelidir. Eğitimler tarım aracılarının standartları uygulayabilmek için kapasitelerini geliştirmelidir. Tarım aracılığı için eğitim programı zorunlu, periyodik ve kapsayıcı olmalıdır. Tarım aracılarının değişen ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, aracılarn çalışırken karşılaştıkları sorunlar ile başa çıkabilme kapasitelerini geliştirirken, tarımsal üretimde çalışmanın kayıt altına alınmasını ve korunmasını sağlamak için aracılarn desteklemelidir. Eğitim, tarım aracılığı izin belgesi veren ve tarım aracılarn tarafından

talep edilebilecek hizmetleri sunan kamu kurumlarının eğitimcilerine de verilebilir. Aracılık sertifikasının yenilenmesi sürecinde tazeleme eğitimleri de düzenlenmeli ve bu eğitimler zorunlu tutulmalıdır.

2 Çocuklar için hizmet temini

a Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi

Mevsimlik gezici tarım işçileri genellikle çadır alanlarında barınmaktadır. Bu rapor, çadır yerleşimlerdeki yaşam koşullarının, burada yaşayanların sağlık ve güvenliği için uygun olmadığını göstermektedir. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin ve çocuklarının yaşam ortamlarını iyileştirmek, onlar için uygun alanlar yaratmak ve bu alanları kullanan ailelerin ve çocukların yaşam kalitesini yükseltmek için çaba gösterilmelidir. Özellikle çocukları etkileyen riskler ortadan kaldırılmalı, çocuk haklarının temini için önleyici ve koruyucu önlemler alınmalıdır. Bu nedenle, işverenler (tarla ve bahçe sahipleri) ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının işçiler için uygun yaşam koşullarını sağlamasını talep eden tarım araçlarının kapasitelerini ve farkındalıklarını arttırmak önemlidir. Tarım araçları yerel makamlardan, belediyelerden ve üretici kuruluşlarından elektrik, su, temizlik ve yaşam alanlarının güvenliğini talep edebilmektedir.

b Tarımsal üretimde çalışma koşullarının iyileştirilmesi

Rapor, tarımsal üretimdeki çalışma koşullarının uzun çalışma saatlerini, kötü çalışma standartlarını ve asgari ücretin altındaki ücret düzeyini içerdiğini vurgulamaktadır. Bunlara ek olarak, işçiler çoğunlukla sıcak, nem, soğuk, rüzgar ve toz gibi koşullara ve açık alanlardaki diğer birçok riske maruz kalmakta ve temel işçi sağlığı ve iş güvenliği ekipmanı veya önlemi olmaksızın çalışmaktadır. Tarım araçları çalışma koşullarının iyileştirilmesinde, çalışma saatlerinin yasal sınırlarla uyumlu hale getirilmesinde, ücret oranlarının geçinmeye yetecek ücret seviyelerine yükseltilmesinde ve güvenli çalışma ortamlarının sağlanmasında ve mevsimlik gezici tarım işlerinde çocuk işçiliğinin önlenmesinde önemli bir role sahiptir. Tarım aracılığı mesleğinin tanınması ve düzenleyici standartların uygulanması ile, araçlar uygun çalışma koşullarını sağlamayan işverenlerle çalışmayı reddedebilir ve mevcut koşulların iyileştirmesini ve yasalara uyulmasını işverenlerden talep edebilir. Ayrıca, tarım araçlarının işveren (tarla ve bahçe sahipleri) ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından alınacak işçi sağlığı ve iş güvenliği önlemleri konusunda kapasitelerinin artırılması da önemlidir.

c Çocuk korumanın sağlanması

UNICEF ve çocuk koruma alanında çalışan diğer aktörler, küçük ölçekli, konuya özel projelerden, önleme konusuna odaklanan sistem yaklaşımına yüzünü dönmektedir.²⁷ Bu nedenle, sistem yaklaşımında, mevsimlik gezici tarım işlerinde çocuk işçiliği ve çocuk işçiliği risklerinin ele alınması bütüncül bir yanıt gerektirmektedir. İşçi ailelerin ve çocuklarının temel hizmetlere (eğitim, sağlık, sosyal koruma) erişimi raporda tartışıldığı üzere çeşitli sebeplerden ötürü çoğunlukla eksik veya yetersizdir. Bu temel hakları erişim ayrıca çocuk işçiliğinin ve çocuk işçiliği riskinin azaltılması anlamına gelmektedir. Tüm önerilere ek olarak, tarım araçları, bu çocukların eğitimi, sağlığı ve korunmasına yönelik iyileştirmelerde önemli işlevler üstlenebilir. Yukarıda da tartışıldığı üzere tarım araçları kamu ve yerel makamların bu hizmetleri sağlanmasını talep etmede sorumluluğu ve pazarlık gücü bulunmaktadır.

3 Kanıt temelli politika yapımı

Ulusal düzeyde ayrıştırılmış veri toplama, izleme-değerlendirme ve raporlama

Türkiye'deki en son çocuk işgücü istatistikleri 2012'ye dayanıyor olduğundan, Türkiye'de çocuk işçiliğine ilişkin büyük bir bilgi boşluğu bulunmaktadır. Mevcut istatistikler sadece eskimiş değil, aynı zamanda Türkiye'de çocuk emeği üzerinde büyük etkisi olan Suriyeli akını sürecini de kapsamamaktadır. Böylece, çocuk emeğinin değişen doğasını ve eğilimleri kavramayı güçleşmektedir. Güvenilir ve güncel istatistiklerin olmaması, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasında tüm programatik ve savunuculuk çabalarını etkilemektedir. Bunun yanı sıra, ulusal ölçekte temsiliyeti bulunan veriler Suriyeli topluluklardaki çocuk işçiliğinin boyutunu anlayabilmek için Suriyeli göçmenleri de içerek şekilde toplanmalıdır. Çocuk işçiliği ve Suriyelilere dair veriler dışında tahminlerin üretilmesi, politika değişikliklerine yönelik planların yapılması ve uygulanan müdahalelerin etkilerinin değerlendirilmesi için sektör bazlı istatistiklerin ve verilerin toplanmasına yönelik çaba sarf edilmelidir.

Tarım araçları ve tarım işgücü hakkında sistematik veri toplama ihtiyacı da bulunmaktadır. Türkiye İş Kurumu, tarım araçları ve mevsimlik tarım işçilerine ilişkin verilerin toplanmasında sorumlu kurum olmalıdır. Veri toplama tarım araçlarının belgelendirilmesi ve kayıt altına alınması ile bağlantılı olmalıdır. İŞKUR kayıt sistemini kullanarak mevsimlik tarım işçilerinin ve tarım araçlarının yıllık rotasını takip edebilmelidir. Böylelikle, kurumlar tarım işçilerinin çocuklarının durumunu, çocukların eğitimini ve sağlığını izleyebilirler.

²⁷ UNICEF 2008 Çocuk Koruma Stratejisi, çocuk korumanın amacını "çocukların yaşama, gelişme ve esenlik haklarının sağlanması için gerekli olan çocuklara yönelik şiddet, sömürü ve istismarın önlenmesi ve bunlara müdahale edilmesi" olarak tanımlamaktadır. Esenliğe dair çıktıların sadece sağlık, eğitim ve maddi refahı değil, aynı zamanda zararlı uygulamalara, şiddete ve tacize maruz kalmaya yol açabilecek ilişki ve riskleri de içermektedir.

Kaynakça

- Akdemir, K. A. (2014) Geçici İş İlişkisi Uygulamasının Yurtdışı Örnekleri ve Türkiye'deki Uygulanabilirliği, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Autor, D. H. (2009) Studies of Labor Market Intermediation, University of Chicago Press.
- Bakır, Y. E. (2008) Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorununda Toplumsal Bilinç Düzeyinin Ölçülmesi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Kariyer Danışmanlığı Ana Bilim Dalı, Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi.
- Barrientos, S. (2011) Labour chains: analysing the role of labour contractors in global production networks, The University of Manchester, Brooks World Poverty Institute. www.capturingthegains.org/pdf/bwpi-wp-15311.pdf
- BBC Türkçe (21.09.2016) Türkiye'deki Suriyeli Çocuk İşçiler. www.youtube.com/watch?v=UApRX49f2Y
- BBC Türkçe (06.10.2015) Suriyeli mülteciler dosyası: Eğitimde kayıp nesil riski. www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151006_suriye_selin
- Belli, B. (16.09.2014) Syrian child workers 'left behind in life', aljazeera.com [online]. www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/06/syrianchildworkersleftbehindlife20146228011456956.html
- Bonet R.; Cappelli, P.; Hamori, M. (2013) Labor Market Intermediaries and the New Paradigm for Human Resources, Academy of Management Annals, No.7/1, pg.341-392.
- Bureau of International Labor Affairs (2015) Turkey: Child Labor and Forced Labor Report. www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/turkey
- Candan, E. ve Özalp Günel, S. (2015) Türkiye'de Tarımda Kadın Emeği, TÜRKTOB Dergisi, No.16, sayfa 10-12. www.turktob.org.tr/dergi/dergi16/files/mobile/index.html#11
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2010) Mevsimlik Gezisi Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Stratejisi ve Eylem Planı. www.mevsimliktarimiscileri.com/files/dosya/1_5_635195205048992081.pdf
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı - Çalışma Genel Müdürlüğü (2017) Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023.
- Çetinkaya, Ö. (2008) Farm Labour Intermediaries in Seasonal Agricultural Work in Adana, Çukurova, Middle Eastern Technical University, Unpublished MA Thesis.

- Del Carpio, X. V. ve Wagner, M. (2015) The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Labor Market, World Bank Group, Social Protection and Labor Global Practice Group, Policy Research Working Paper 7402, sayfa 11.
- Cupolo, D. (15.12.2016) The never-ending harvest: Syrian refugees exploited on Turkish farms, Adana, IRIN News. www.irinnews.org/photo-feature/2016/12/15/never-ending-harvest-syrian-refugees-exploited-turkish-farms
- DİSK (2015), Türkiye’de Çocuk İşçiliği Gerçeği Raporu. www.disk.org.tr/2015/04/disk-ar-turkiyede-cocuk-isciligi-gercegi-raporu-2015/
- Eğitim Reformu Girişimi-ERG (2017) Eğitim İzleme Raporu 2016-2017. www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR2016-17_12.10.17.web-1.pdf
- Gülçubuk, B. (2015) Tarımdaki Kadınları: Tohum’un Yaşatıcısı ve Çoğaltıcısı, TÜRKTOB Dergisi, No.16, sayfa 6-9.
- Görücü, İ. ve Demirbaş, M. (2013) Türkiye’de Tarım Aracılığı: Uygulama, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Hikmet Yurdu Düşünce - Yorum Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:6, C.6, No.12.
- Harrington, J. W. (2006) Labor Market Intermediation, Commodity Chains, and Knowledge Transfer, University of Washington.
- Harunoğulları, M. (2016) Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği, Göç Dergisi, C.3, No.1, sayfa 29-63.
- Hayata Destek Derneği (2014) Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Araştırma Raporu.
- ILO (2015) World Report on Child Labour 2015: Paving the way to decent work for young people, Geneva.
- ILO (2017) Marking progress against child labour - Global estimates and trends 2012-2016, Geneva. www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf
- ILO (2001) Tarımda İş Güvenliğine ve Sağlığına İlişkin 184 Sayılı Sözleşme, Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Konferansı, Geneva.
- ILO Çocuk İşçiliği. www.ilo.org/ankara/areas-of-work/child-labour/lang--tr/index.htm
- IOM (2009) Göç Terimleri Sözlüğü, IOM, Geneva.
- IPEC (2013) Küresel Tahminler ve Eğilimler 2000-2012 Raporu.

- IPEC (2011) Children in Hazardous Work: What We Know, What We Need to Know, Geneva. www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_155428.pdf
- Kalkınma Atölyesi (2014) Fındık Hasadının Oyuncuları: Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması.
- Kalkınma Atölyesi (2016) Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine: Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2016a) Bereketli Topraklar Zehir Gibi Yaşamlar: Suriyeli Göçmen Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri Adana Ovası Mevcut Durum Araştırma Raporu.
- Kalkınma Atölyesi (2018) Adana Ovası'nda Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri ve Çocuklara Hizmet Modeline Yönelik Mevcut Durum Analizi Raporu.
- Kılış, İ. (1994) Tarımda Ücretli Çalışanların Çalışma Sorunları: Tarım İş Yasası Eksikliği, Kamu-İş. www.kamu-is.org.tr/pdf/334.pdf
- Kulak, E. (2011) Tarımsal Üretim Süreçlerindeki Değişimin Kırsal Alanda Kadın İstihdamına Etkileri: 1980 Sonrası Gelişmeler, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.
- Kulaksız, Y. (2014) Yoksulluk Bağlamında Çocuk İşgücü, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, No. 2/3, sayfa 91-111.
- Kusadokoro, M.; Maru, T. and Gültekin, U. (2016) Networks and Intermediaries in Seasonal Agricultural Labor Markets in Turkey, International Journal of Food and Agricultural Economics, Vol. 4, No. 2, sayfa 51-67.
- Letsch, C. (02.09.2014) Syrian refugees trigger child labour boom in Turkey, The Guardian. www.theguardian.com/law/2014/sep/02/syriarefugeeschildlabourturkey
- Lordoğlu, K. ve Aslan, M. (2016) Beş Sınır Kenti ve İşgücü Piyasalarında Değişim: 2011-2014, Çalışma ve Toplum Dergisi, No.2, sayfa 789-808.
- Martin, P. L. (2016) Migrant Workers in Commercial Agriculture, ILO, Geneva. www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_538710.pdf
- Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA) (2012) Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti, Friedrich Ebert Stiftung.
- Mura, E. (2016) Dynamics of Intermediation in the Agricultural Labour Market: Women Workers in Adapazarı, Turkey, Unpublished PhD Thesis, Middle East Technical University.

- Resmi Gazete, Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 06.04.2004/25425.
- Resmî Gazete, Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 21.02.2013, Sayı: 28566.
- Selek Öz, C. (2015) Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği ve Sorunları, TÜRKTOB Dergisi, No.16, sayfa 13-15.
- SETA (09.03.2016) Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi Paneli.
www.setav.org/etkinlikler/turkiyedeki-suriyeli-cocuklarin-egitimi/
- Şahankaya Adar, Aslı (2018) Türkiye'de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü Mü?, Çalışma ve Toplum, No. 56.
- Şeker, M. (1987) Güneydoğu Anadolu Projesi Sosyal ve Ekonomik Sorunlar, V Yayınları.
- Şeker, M.; Varçın, R. ve Türegün, A. (1987) İnsan Hakları Bağlamında Çukurova'daki Gezici Tarım İşçileri, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Dergisi, No.9/2, sayfa 169-192.
- TBMM (2015) Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu No: 716. www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss.716.pdf
- TÜİK (2012) Çocuk İşgücü İstatistikleri 2012, Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2013) Hanehalkı İşgücü Anketi, Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK ve ILO (2013) Çalışan Çocuklar 2012, Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK (2016) İstatistiklerle Aile, Türkiye İstatistik Kurumu.
www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24646
- UNHCR (2016) Evaluation of UNHCR's Emergency Response to the Influx of Syrian Refugees into Turkey, January 2014-June 2015 Executive Summary.
www.unhcr.org/events/conferences/5965c43b7/towards-global-compact-refugeesthematic-discussion-1-selected
- UNICEF (2016) Türkiye'de 'Kayıp Bir Kuşak' Oluşmasını Önlemek.
www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/10.2016_Children%20of%20Syria_revised_TR_final.pdf
- UNICEF News Note 19.01.2017 www.unicef.org/media/media_94417.html

- United States Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs (2015) Findings on the First Forms of Child Labor. www.dol.gov/sites/default/files/documents/ilab/reports/childlabor/findings/2015TDA.pdf
- Uran, H. (1939) Adana Ziraat Amelesi, Vakıf Cep Kitapları, No. 12.
- Semerci, P. ve Erdoğan, E. (2017) Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum-Adana'da Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun iyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Vaupel, S. And Martin, P. (1986) Farm Labor Contractors. California Agriculture. www.ucanr.edu/repositoryfiles/ca4003p12-62924.pdf.
- Yalçın, S. (2016) Syrian Child Workers in Turkey, Turkish Policy Quarterly, C.15, No.3.
- Yayla, Y. (2017) Küresel Dünya'da ve Türkiye'de Çocuk İşçiliği: Uluslararası ve Ulusal Yasal Düzenlemeler ve Ampirik Göstergeler, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, No.128, sayfa 413-436.
- Yılmaz, Ç. (06.01.2015) İzmir'in Suriyeli çocuk işçileri, Kanal 35, Haber 35. www.youtube.com/watch?v=wskv3uOAC0g

Kavramlar ve Tanımlar

- **Aracılık belgesi:** Tarımda iş ve işçi bulma aracılığı yapmak üzere Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü tarafından verilen belgedir.
- **Bahçe:** Mevsimlik tarım işçilerinin tarımsal üretim çalışmalarını gerçekleştirdikleri çok yıllık bitkisel üretim yapılan alandır.
- **Çadır:** Mevsimlik tarım işçilerinin konakladıkları naylon, branda, bez veya başka materyallerden imal edilen, ihtiyaca göre kurulup sökülen yaşam ortamıdır.
- **Çadır Yerleşimi:** Çadır yerleşimi (veya çadır alanı, konaklama yeri, yaşam alanı) mevsimlik tarım işçiliği yapan hanelerin yaşadığı, ağırlıklı olarak bez, naylon, plastik malzemelerden imal edilmiş çadırlardan oluşan, hanelerin toplu veya dağınık şekilde ve ovanın içinde, sulama veya drenaj kanalı kenarında, ana veya tali yol kenarındaki yerleşimleri ya da alanlarıdır.
- **Çavuş:** Tarla veya bahçelerde istihdam ettiği işçilerin çalışma esnasında çalışmalarını kontrol eden ve tarım aracısının yardımcısı konumunda bulunan kişidir.
- **Çocuk:** Çocuk Haklarına Dair Sözleşme *“on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır”* diyerek çocuğu tanımlamaktadır.
- **Çocuk işçiliği:** Uluslararası Çalışma Örgütü’ne (ILO) göre çocuk işçiliği, *“çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını eksiltken, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar verici işlerde istihdam edilmesi”* olarak ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), çocuk işçiliğini *“çocuğun yaşına ve işin türüne bağlı olarak, minimum çalışma saatini aşan ve çocuğa zararlı olan iş”* olarak tanımlamıştır. Ulusal mevzuatta ise çocuk işçiliğinin tanımı, 4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesine dayanılarak çıkarılan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 4. maddesinde yapılmıştır. Bu maddeye göre; *“çocuk işçi, 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi, genç işçi de 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi”* olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, aynı maddede hafif işin tanımı yapılmış olup, çocuk ve genç işçilerin, okula devam edenlerin okula devamları ile okuldaki başarılarına engel olmayacak, meslek seçimi için yapılacak hazırlıklara ya da yetkili makamlar tarafından yeterliliği kabul edilen mesleki eğitime katılmasına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabileceği hükme bağlanmıştır. (Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2017-2023).
- **En kötü biçimdeki çocuk işçiliği:** ILO’nun 182 sayılı sözleşmesine göre Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından tanımlanan mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çalışan çocuklardır.

- **Hanehalkı:** Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) hanehalkını aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya aynı konutun bir bölümünde yaşayan, temel ihtiyaçlarını birlikte karşılayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine iştirak eden bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluk olarak tanımlamaktadır. Araştırma kapsamında ise benzer bir şekilde hanehalkı birlikte hareket eden, aynı çatı altında kalan ve gelir/gideri ortaklaşarak bölüşen, ‘aynı kazandan yemek yiyen’, yeri geldiğinde akrabalık bağlarından da bağımsız bir arada yaşayan kişiler olarak kabul edilmiştir.
- **İşçi ücreti:** Tarım üretim sürecine katılan işçilerin yaptıkları iş karşılığında işverenden aldıkları ücrettir.
- **İşletme/Kurum:** Tarım aracısı ile iş yapan özel veya kamu kurumu, kuruluşu veya firmadır.
- **İşveren:** Tarım aracısına, dolayısıyla tarım işçilerine işveren tarla ve/veya bahçe sahipleridir. Ayrıca tarla veya bahçeleri kiralayarak, ürünü satın alarak tarım aracısına, dolayısıyla tarım işçilerine işveren firmalar, tüccarlardır.
- **Geçici Koruma Statüsü:** Geçici Koruma Yönetmeliği (2014, Madde 3-f) geçici korumayı ‘Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma’ olarak tanımlamaktadır.²⁸
- **Göçmen:** Göç, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların çalışmak, yaşamak veya yerleşmek amacıyla yer değiştirdiği, bir bölgeden başka bir bölgeye yapılan nüfus hareketidir. Bu harekete, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir. Uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştiren kişiyi tanımlamak için göçmen ifadesi kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlar (IOM 2009:22).
- **Göçmen işçi:** Vatandaşı olmadığı bir devlette ücretli bir faaliyetle iştigal edecek olan, iştigal eden veya iştigal etmiş olan kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır (Bütün Göçmen İşçi ve Aile Fertlerinin Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, 2(1) Maddesi, 1990). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1949 İstihdam Amacıyla Göç Hakkında 97 Sayılı Sözleşmesi (1949) ile Göçmen İşçiler Hakkında 143 Sayılı Sözleşmesinin (1975) 11. maddelerinde göçmen işçi, kendi adına olmayıp başkası tarafından çalıştırılmak amacıyla bir ülkeden diğerine göç eden veya göç etmiş bir kimseyle göçmen işçi olarak bir ülkeye kabul edilen kimse olarak tanımlanmaktadır.

²⁸ Geçici Koruma Yönetmeliği. www.goc.gov.tr/files/files/03052014_6883.pdf

*İlgili ulusal (Türkiye) mevzuata göre, ülkelerindeki savaş nedeniyle Türkiye'ye sığınan Suriyeliler resmi statüsü açısından geçici koruma altındaki kişilerdir. 22/10/2014 tarihli ve 29153 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönetmeliğiyle, 28/04/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyetinde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyetinden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınmıştır.²⁹

Türkiye Cumhuriyeti yıllarca göç sistemini ulus devlet inşasının önemli bir ayağı olarak ele almış ve uluslaşma projesinin önemli bir parçası olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türk kültürüne ve diline yakınlığı olan grupların Türkiye'ye göç etmesi teşvik edilmiştir. 1934 tarihli İskân Kanunu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'ye gelen etnik Türkleri 'göçmen' olarak kabul etmiştir. Bu kanun, göç konusunda temel yasal mevzuat olma özelliğini koruyarak Türkiye'ye kimlerin giriş yapabileceğini, yerleşebileceğini ve/veya göçmen statüsü almak için başvurabileceğini belirlemiştir. Buna ek olarak Türkiye 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ni ancak Avrupa'dan gelen sığınmacılara mültecilik statüsü vermek üzere coğrafi sınırlılıkla imzalamıştır. 1994 yılında yürürlüğe giren İltica Yönetmeliği, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi sınırlama, yani sadece Avrupa'dan gelen sığınmacıları kabul koşulu ile taraf olan Türkiye'nin bu sınırlamayı kaldırmadan, üçüncü ülkelerden gelen sığınmacılara geçici sığınma hakkı ile mülteci statüsü sağlayarak üçüncü ülkelere yerleşme hakkı vermiştir. Yeni kanun göçmenlerin ülkeye girişini, çıkışını ve ülkede kalışını düzenlemenin yanı sıra, Türkiye'den sığınma talep eden kişilere sağlanacak uluslararası korumanın kapsamını da belirlemektedir.

2011 yılında Suriye'den Türkiye'ye kitlesel akın ve Suriyelilerin açık sınır politikası ile ülke topraklarına kabulü, geri göndermeme ilkesi, temel ve acil ihtiyaçların karşılanması yasama çalışmalarını hızlandırmıştır. 28 Nisan 2011'den sonra Suriye'de gerçekleşen olaylardan dolayı Türkiye'ye gelen Suriye vatandaşlarının yanı sıra Suriye'den gelen vatansız kişi ve mültecilere Türkiye Hükümeti tarafından geçici koruma sağlanmıştır. 22 Ekim 2014 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 91'inci maddesi uyarınca geçici koruma hakkında bir yönetmelik yayınlamıştır. Geçici koruma yönetmeliğinin 19. Maddesi, geçici koruma kapsamındaki yabancıların kayıt yetkisini Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne vermektedir. Genel Müdürlük, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Nisan 2013'te kabul edilen ve Nisan 2014'te yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu himayesinde kurulan, İçişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren bir kurumdur.

Türkiye'de sığınma talebinde bulunan mültecilerin çoğu Avrupa dışındaki ülkeler olmakla birlikte, Türkiye'nin Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne katılım belgesi, Sözleşme'nin kapsamını sadece Avrupa'dan sığınmacıların başvurusu

²⁹ www.goc.gov.tr/files/files/gk_yon_getirdigi_yenilikler.pdf

ile sınırlamakta olup, Türkiye'nin Yerleşim Yasası ülkede yerleşim ve olası vatandaşlık durumuna uygunluğu için halen Türk asıllı olmak veya kültüre dayandırmaktadır. Türkiye'nin Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, ülkenin sığınma sisteminde önemli değişiklikler başlatmış olsa da, mevcut sığınmacıların çoğu, Türkiye'de yerleşim için mülteci olarak kabul edilmek yerine, başka bir ülkedeki yerleşim için 'geçici koruma' altında bulunmaktadır. Suriye'den gelen göçmen akını karşısında, Türk makamları yıllar içinde kişilerin haklarını ve korunmalarını genişletmişlerdir, ancak bu durum bu kişilere düzenli mülteci statüsü verilmesini engellemekte ve bunun yerine onları geçici korumadan faydalanmaları için sınıflandırılmaktadırlar.

Bu nedenle, yukarıda belirtilen düzenlemeler ve hükümler tüm mültecileri kapsamakla birlikte içerdiği hükümler hâlihazırda sadece Türkiye Hükümeti tarafından geçici koruma sağlanan tek grup olan Suriyeliler için uygulanmaktadır. (Hayata Destek Derneği, 2016; Eren, 2016; Topal, 2015; Ekşi, 2013).

Bu raporda resmi statü yerine çeşitli nedenlerle ülkelerini terk etmek, hayatlarını kurtarmak amacıyla bir ülkeden diğer bir ülkeye göç etmek zorunda kalanların gerçekleştirdikleri eylemi dikkate alarak 'göçmen' ifadesi kullanılmaktadır. Göçmen ifadesinin Suriyeliler için yasal bir karşılığı olmadığı bu raporu hazırlayanlar tarafından bilinmektedir.

- **Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi:** Sürekli ikamet ettiği yerleşimden (il, ilçe, köy, mahalle) ayrılarak bir başka yerleşim yerine seyahat ederek burada tarımsal üretim süreçlerine ekonomik gelir elde etmek amacıyla en az bir gün katılan, ancak sürekli bu işte çalışmayan (geçici) kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır. İşçi aileler bulunduğu yeri belli süreli için terk ederken, gittikleri yerde de belli süreli ikamet etmektedirler.
- **Mevsimlik Tarım İşçisi:** Tarımsal üretim süreçlerine ekonomik gelir elde etme amacıyla tarımsal üretime en az bir gün katılan, ancak sürekli bu işte çalışmayan kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır. Genellikle mahalli (bulunduğu il veya ile bağlı ilçe, köy, mahallede) olarak çalışmaktadır. Gündüz tarlada veya bahçede çalışmakta, akşam ise sürekli yaşadığı yere geri dönmektedir.
- **Mevsimlik Tarımsal Üretim:** Tarımsal üretim sürecinde toprak hazırlığından hasat sürecine kadar aylara ve/veya mevsimlere bağlı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Örneğin çapalama, sulama, budama, ilaçlama, yabancı ot temizliği, hasat gibi birçok faaliyeti içermektedir.
- **Mülteci:** Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) tüzüğündeki kriterlere uygun olan ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi veya Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'ne taraf olan bir ülkede bulunup bulunmaması veya bu hukuki belgeler uyarınca ev sahibi ülke tarafından mülteci olarak tanınıp tanınmaması fark etmeksizin Yüksek Komiserlik tarafından sağlanan Birleşmiş Milletler korumasından yararlanmaya hak kazanan kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır (IOM, 2009: 42).
- **Risk:** Tehlikeden kaynaklanacak kayıp, yaralanma ya da başka zararlı sonuç meydana gelme ihtimalidir.

- **Siğınmacı:** İlgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiyi tanımlamak için kullanılmıştır. Olumsuz bir karar çıkması sonucunda bu kişi ülkeyi terk etmek zorundadırlar ve eğer kendilerine insani ya da diğer gerekçeler nedeniyle ülkede kalma izni verilmemişse bu kişi ülkede düzensiz bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilir (IOM, 2009: 49).
- **Tarım Aracısı:** Tarım aracısı, tarım mevsiminin ya da hasat döneminin başladığı dönemlerde işgücüne ihtiyaç duyan tarım işverenine işgücü, iş arayan tarım işçisine de iş bulmada ücretli ya da ücretsiz olarak aracılık eden gerçek veya tüzel kişilerdir (Görücü ve Demirbaş 2013). Tarım aracısı genellikle elci veya dayıbaşı olarak da adlandırılmaktadır. Mevsimlik tarımsal üretim süreçlerinde işveren ile işçiyi bir araya getiren, bunun karşılığında ücret, komisyon alan, iş süresince işçilerin başta çalışma olmak üzere günlük yaşamsal koşullarının temini ve ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli roller üstlenen kimselerdir. Tarım aracıları, işin gerçekleştiği alanda (tarla, bahçe, arazi) işçilerin çalışmalarını takip, kontrol ve düzenleme görevini bazı durumlarda kendileri adına çalışan çavuşlarına bırakırlar. Tarım aracılarının resmi olarak çalışabilmesi için Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü'ne kayıt yaptırarak çalışma izni almaları gerekmektedir.
- **Tarımsal ilaçlama:** Tarımsal üretim esnasında ot mücadelesi, hastalıklarla mücadele veya hasada yönelik kullanılan her türlü kimyasallardır.
- **Tarımsal iş aletleri:** Tarımsal üretim için kullanılan her türlü araçtır.
- **Tarımsal üretim:** Tarımsal üretim terminolojik olarak bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık aktivitelerini kapsamaktadır. Ancak bu raporda tarımsal üretim çoğunlukla bitkisel üretime referans etmek için kullanılmıştır.
- **Tarla:** Mevsimlik tarım işçilerinin tarımsa üretim çalışmasını gerçekleştirdiği tek veya çok yıllık bitkisel üretim yapılan alandır.
- **Tehlike:** İşyerinde var olan ya da dışarıdan gelebilecek, çalışanı veya işyerini etkileyebilecek, zarar veya hasar verme potansiyelidir.
- **Uluslararası koruma:** 1951 Mülteci Sözleşmesi, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Protokolleri, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin (ICRC) inisiyatif hakkı, ILO sözleşmeleri ve insan hakları belgeleri gibi hukuki belgelerde öngörülen haklara devletlerin saygı göstermesini sağlamak için antlaşma yoluyla görevlendirilen bir örgütün sağladığı hukuki korumadır (IOM, 2009: 58).
- **Yolculuk:** Mevsimlik tarım işçilerinin sürekli veya geçici olarak yaşadıkları yerlerde mevsimlik tarım işlerini yapacakları yer ile yine sürekli veya geçici olarak yaşadıkları yerlerden çalışacakları tarla veya bahçeye yapılan taşınma sürecidir.

EKLER

Ek 1

TARIM ARACILARI ARAŞTIRMASI ANKETİ

Merhaba, benim adım..... Kalkınma Atölyesi'nden geliyorum. Kalkınma Atölyesi, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik kalkınma sürecine destek olmak üzere kurulmuş, kâr amacı gütmeyen bir kooperatiftir. Mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliği konusunda geliştirilecek kamu politikalarına yön vermek üzere, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu (UNICEF) ile birlikte kanıt üretme çalışması yürütüyoruz. Araştırmanın konusu çocuklar olsa da çocuklarla görüşme yapmayacağımız, yalnızca sizin gibi yetişkinlerle konuşacağımız konusunda sizi temin etmek isteriz.

Vereceğiniz tüm yanıtlar gizli tutulacak ve kimseyle paylaşılmayacaktır. Kişisel bilgilerinizle yanıtlarınız arasında da herhangi bir ilişkilendirme yapılmayacaktır. Bu çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayalıdır. İstedığınız zaman görüşmeyi bitirmekte serbestsiniz. Bu çalışmaya katılım karşılığında nakdi veya ayni herhangi bir ödeme yapılmayacaktır. Bununla birlikte, çalışmaya katılarak bilgilerinizi, deneyimlerinizi paylaşmanız, çocukların eksiksiz bir şekilde gelişimine engel olan çocuk işçiliğinin azaltılmasına yönelik gayretlerimizde bizlere yardımcı olabilir. Bu kapsamda, vereceğiniz yanıtlar Türkiye'de yaşayan çocuklara daha iyi bir yaşam sunulmasına, yoksulluk ve yoksunluğun azaltılmasına katkıda bulunmak için kullanılacaktır. Görüşme yaklaşık yarım saat sürecektir.

Görüşmeye katılmayı kabul ediyor musunuz?

- ☐ Katılımcı görüşmeye katılmayı kabul ediyor.
- ☐ Katılımcı görüşmeye katılmayı kabul etmiyor.

Görüşme sırasında veya sonrasında herhangi bir soru veya sorunuz olması halinde, Kalkınma Atölyesi'nin XX numaralı telefonu arayabilirsiniz.

ANKET NO :

GÖRÜŞMENİN YAPILDIĞI YER :

İL :

İLÇE :

KÖY/MAHALLE :

GÖRÜŞMEYİ YAPAN KİŞİ: :

TARİH: / / 2017

BÖLÜM 1: TARIM ARACISI DEMOGRAFİK BİLGİLERİ

Adınız Soyadınız :

Doğum Yeriniz: İl İlçe..... Köy/Mahalle.....

1. Sürekli Yaşadığınız Yer: (Anketör: ELCİYE ADRESE KAYITLI OLDUĞU İKAMETGÂH YERİ SORULACAK.)

İl İlçe..... Köy/Mahalle.....

2. Elcinin (tarım aracısının) nitelikleri

2.1 Yaş

2.2 Cinsiyet 1 (...) Erkek 2 (...) Kadın

2.3 Eğitim durumu (bitirdiği okula göre)

1 Okuma yazması yok	(...)
2 Okur yazar ama okula gitmemiş	(...)
3 İlkokul mezunu (5 yıllık)	(...)
4 İlkokul terk	(...)
5 İlköğretim mezunu (8 yıllık)	(...)
6 İlköğretim terk	(...)
7 Ortaokul mezunu (3 Yıllık)	(...)
8 Ortaokul terk	(...)
9 Lise mezunu (3-4 yıllık)	(...)
10 Lise terk	(...)
11 Yüksek okul mezunu (2 yıllık)	(...)
12 Yüksek okul terk	(...)
13 Üniversite mezunu (4-5 yıllık)	(...)
14 Üniversite terk	(...)
98 Diğer (Belirtiniz).....	(...)

2.4 Elcilik (tarım aracılığı) yaparken para kazandığınız başka bir işiniz veya mesleğiniz var mı?

(Anketör: AYNI ZAMANDA HEM ELCİLİK HEM DE BAŞKA BİR İŞ YAPIP YAPMADIĞI ÖĞRENİLMEK İSTENİYOR.)

1 (...) Evet (var ise ne iş yapıyor) 2 (...) Hayır

3. Hanenizde siz dahil kaç kişi aynı çatı/çadır altında yaşıyorsunuz? (Anketör: TOPLAM HANEHALKI SAYISI ÖĞRENİLMEK İSTENİYOR.)

3.1 Toplam hanehalkı büyüklüğü kişi (bütün hanehalkı üyeleri toplamı belirtilecek)

3.2 Hanehalkı çocuklarının (18 yaş altında) eğitim (Anketör: TABLOYA ÖNCE ÇOCUKLARIN YALNIZCA İSİMLE-
RİNİ SIRA İLE YAZIN. SONRA AYNI KİŞİ İÇİN YAŞ, CİNSİYET, EĞİTİM DURUMU VE YAKINLIK DERECESİNİ
SORUN)

3.2.1 Çocuğun adı (18 yaş altı)	3.2.2 Yaşı	3.2.3 Cinsi- yeti	3.2.4 Eğitim Durumu (bitirdiği) 1 Okul çağında değil 2 Okul öncesi eğitime gidiyor 3 İlkokul öğrencisi 4 Açık ilkokul öğrencisi 5 İlkokul terk (terk okula bir daha gitmeyen veya gitmeyecek anlamına geliyor) 6 ilkokul veya ilköğretim mezunu, okula gitmiyor 7 Ortaokul öğrencisi 8 Açık ortaokul öğrencisi 9 Ortaokul terk 10 Ortaokul mezunu 10 Lise öğrencisi 11 Açık lise öğrencisi 12 Lise terk 13 Lise mezunu 14 Üniversite öğrencisi (Açık öğretim dahil) 15 Üniversite mezunu 16 Üniversite terk 98 Diğer (belirtiniz)	3.2.5 Size yakınlığı 1 Oğlum 2 Kızım 3 Yeğenim 4 Kuzenim 5 Kardeşim 6 Akrabam 7 Komşumun çocuğu 8 Gelinim 9 Torunum 98 Diğer
1		K	E	
2		K	E	
3		K	E	
4		K	E	
5		K	E	
6		K	E	
7		K	E	
8		K	E	
9		K	E	
10		K	E	
11		K	E	
12		K	E	
13		K	E	
14		K	E	
15		K	E	

4. Hanenizde mevsimlik tarım işçiliği yapan var mı?

1 (...) Evet

2 (...) Hayır (Anketör: SORU 5'E GEÇİNİZ.)

4.1 Evetse, kimlerdir? (Anketör: ÖNCE KİŞİLERİN ADINI SIRA İLE YAZ. SONRA HER BİR KİŞİ İÇİN YAŞ, CİNSİYET VE YAKINLIĞINI SORUN).

4.1.1 Kişi	4.1.2 Yaş	4.1.3 Cinsiyet		4.1.4 Size yakınlığı
				1 Oğlum 2 Kızım 3 Yeğenim 4 Kuzenim 5 Kardeşim 6 Akrabam 7 Komşumun çocuğu 8 Eşim 9 Gelinim 10 Torunum 98 Diğer
1		K	E	
2		K	E	
3		K	E	
4		K	E	
5		K	E	
6		K	E	
7		K	E	
8		K	E	
9		K	E	
10		K	E	
11		K	E	
12		K	E	
13		K	E	
14		K	E	
15		K	E	
16		K	E	

BÖLÜM 2: TARIM ARACISI (ELCİ) MESLEKİ BİLGİLER

5. Kaç yıldır elcilik (tarım aracılığı) yapıyorsunuz? **(Anketör: EĞER MÜMKÜNSE TAM OLARAK HANGİ YIL ELCİLİĞE BAŞLADIĞINI NOT EDİNİZ.)**

.....

.....

.....

6. Elci olmaya nasıl karar verdiniz? **(Anketör: MÜMKÜN OLDUĞUNCA DETAY ALINIZ.)**

.....

.....

.....

7. Elcilik (tarım aracılığı) belgeniz var mı?

1 (....) Evet

- 7.1 Bu belgeyi ilk ne zaman aldınız? Yıl **(Anketör: 8. SORU İLE DEVAM EDİNİZ.)**

2 (....) Hayırsa, aşağıdaki nedenleri sor.

- 7.2 Neden belgeniz yok? **(Anketör: YALNIZCA BİR YANIT ALINACAK.)**

1 (....) İhtiyaç duymuyorum/Gerekli olduğunu düşünmüyorum

2 (....) Belgenin nasıl alınacağını bilmiyorum

3 (....) Belgenin nereden alınacağını bilmiyorum

4 (....) Vergi kapsamına gireceğim için almak istemiyorum

5 (....) Çok fazla bürokratik işlem var, uğraşmak istemedim

98 (....) Diğer (belirtiniz).....

(Anketör: DAHA SONRA SORU 12. SORUYA GEÇİNİZ.)

8. Elcilik belgenizi yeniliyor musunuz? **(Anketör: BELGE ÜÇ YILDA BİR YENİLEMEK ZORUNLU.)**

1 (....) Evet (10.1 En son yılında vize yaptırdım.)

(Anketör: SORU 10'A GEÇİNİZ.)

2 (....) Hayır (10.2 En son yılında vize yaptırdım.)

(Anketör: SORU 9'DAN DEVAM EDİNİZ.)

9. Neden elcilik (tarım aracılığı) belgenizi yenilemediniz? **(Anketör: YALNIZCA EN ÖNEMLİ BİR YANIT ALINACAK.)**

1	Yenileyecek zaman bulamıyorum	(...)
2	Yenileme ücreti çok yüksek	(...)
3	Yenilenmenin yapılacağı yeri bilmiyorum	(...)
4	Yenilenmesine gerek görmüyorum	(...)
5	Yenilenmesi gerektiğini bilmiyordum	(...)
6	Yenileme işlemleri çok karmaşık	(...)
7	Diğer (belirtiniz)	(...)

10. Elci olarak İş Kurumu İl Müdürlüğü'ne çalışma raporu veriyor musunuz?

- 1 (...) Evet **(Anketör: SORU 12'DEN DEVAM EDİNİZ.)**
- 2 (...) Hayır

11. Elci olarak İş Kurumu Müdürlüğüne çalışma raporunu neden vermiyorsunuz? **(Anketör: YALNIZCA EN ÖNEMLİ BİR YANIT ALINACAK.)**

1	Verilmesi gerektiğini bilmiyorum	(...)
2	Hazırlamasını bilmiyorum	(...)
3	Verilmesini gereksiz buluyorum	(...)
4	Vermekten çekiniyorum	(...)
5	Hazırlayacak imkanlarım	(...)
6	Hazırlayacak zamanım yok	(...)
7	Hazırlayacak bilgim yok	(...)
98	Diğer (belirtiniz).....	(...)

12. Elciler (tarım araçları) ve/veya mevsimlik tarım işçileri derneğine üye misiniz?

- 1 (...) Evet **(Anketör: 12.1'E GEÇİNİZ, SONRA 13. SORU İLE DEVAM EDİNİZ.)**

12.1 Derneğin adını belirtiniz?

- 2 (...) Hayır **(Anketör: SORU 12.2'E GEÇİNİZ.)**

12.2 Üye olmayı düşünür müsünüz?

- 1 (...) Evet
- 2 (...) Hayır

13. Herhangi bir sosyal güvenceniz var mı?

- 1 (....) SGK işçi (başkasının yanında çalışıyor)
- 2 (....) SGK kendi isteğine bağlı (isteğe bağlı tarım sigortası)
- 3 (....) Bağkur esnaf
- 4 (....) Bağkur tarım
- 5 (....) Özel sigorta
- 6 (....) Sosyal güvenlik kapsamında primleri devlet tarafından ödeniyor (Eski yeşilkart)
- 7 (....) Sosyal güvenlik kapsamında primlerini kendisi ödüyor
- 98 (....) Hiçbir sosyal güvencesi yok
- 99 (....) Diğer (Belirtiniz)

14. Elcilik yaparken herhangi bir eğitim aldınız mı?

- 1 (....) Evet aldım
- 2 (....) Hayır almadım **(Anketör: SORU 16'YA GEÇİNİZ.)**

15. Evetse, hangi eğitimleri aldınız?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

16. Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'ni biliyor musunuz?

- 1 (....) Evet biliyorum
- 2 (....) Hayır bilmiyorum **(Anketör: SORU 18'E GEÇİNİZ.)**

17. Evetse, Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği hakkında ne biliyorsunuz?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

BÖLÜM 3: İŞÇİLERE YÖNELİK BİLGİLER

18. Nisan 2017 ayı itibarıyla çalıştırdığınız işçilerin yaşlarına göre yaklaşık sayısını söyler misiniz?

(Anketör: AŞAĞIDAKİ TABLODA İLK SATIRI TEK TEK OKUNACAK.)

	18 ve üzeri yetişkin işçi		15-17 yaş arası genç işçi		14 yaş ve altı işçi	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Yaklaşık işçi sayısı						

19. İşçileriniz daha çok kimlerden oluşuyor? (Anketör: BİRDEN FAZLA YANIT ALINABİLİR.)

- 1 (....) Daha önce çalıştırdığım işçilerin tavsiye ettiği işçilerden
- 2 (....) Akrabalarımın
- 3 (....) Arkadaşlar ve/veya tanıdıklardan
- 4 (....) Mahallemizde yaşayanlardan
- 5 (....) Suriyelilerden
- 98 (....) Diğer (belirtiniz).....

20. Yıl içinde hangi illerde hangi ürünler, hangi işler için işçilerinizi çalıştırıyorsunuz? (Eğer sadece Adana veya Şanlıurfa ilinde çalışılıyorsa, Adana için Çalışılan İL sütununa Adana, Şanlıurfa için Çalışılan İL sütununa Şanlıurfa yazılıp tablo doldurulacak.)

	22.1 Çalışılan aylar	22.2 Çalışılan il	22.3 Ürün türleri (Meyve, sebze, fındık, kayısı, pancar gibi)	22.4 Yapılan iş (ekim, dikim, çapalama, sulama, ot alma, hasat, toprak hazırlığı gibi)
1				
2				
3				
4				
5				
6				

21. Aşağıdaki nedenlerden hangisi/hangileri işçilerin ücretlerini etkilemektedir. (Anketör: AŞAĞIDAKİ

CÜMLELER TEK TEK OKUNACAK VE EVET-HAYIR YANITI ALINACAK.)

1	İşçilerin yaşı etkili olur	(...E)	(...H)
2	İşçilerin cinsiyeti etkili olur	(...E)	(...H)
3	Tecrübe/ deneyimleri etkili olur	(...E)	(...H)
4	Çalışılacak ürünün türü etkili olur	(...E)	(...H)
5	Ürünler göre yapılacak tarım işi etkili olur	(...E)	(...H)
6	İşçinin yabancı olup olmadığı	(...E)	(...H)
7	İşçilerin etnik kökeni etkili olur	(...E)	(...H)
8	Çalışılacak yöre, bölge	(...E)	(...H)
9	Tarla, bahçe sahipleri etkili olur	(...E)	(...H)
10	Diğer (belirtiniz).....	(...E)	(...H)

22. Yanınızda tarım işçisi olarak çalıştıracağınız kişilerde ne tür özellikler ararsınız?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

23. İşçiler elci (tarım aracı) olmadan iş bulabilir mi? (Anketör: YALNIZCA EN ÖNEMLİ BİR YANIT ALINACAK.)

1	Hayır bulamaz	(...)
2	Zor bulur	(...)
3	Kişi sayısına bağlı olarak bulur	(...)
4	Aile üyeleri çok olursa bulur	(...)
5	Küçük tarla, bahçe olursa bulur	(...)
98	Diğer (belirtiniz).....	(...)

BÖLÜM 4: GİDİLEN YÖREDE TARLA/BAHÇE SAHİBİNE (İŞVERENE) YÖNELİK BİLGİLER

24. Bir yıl içinde yaklaşık kaç bahçe/tarla sahibine çalışıyorsunuz?

..... tarla/bahçe sahibi

25. Genellikle aynı tarla/bahçe sahipleriyle mi çalışırsınız?

1 (....) Evet

2 (....) Hayır

26. Tarla/bahçe sahibi sizden çalıştıracağınız işçiler için en az kaç yaşında olmasını istiyor?

..... yaşında

27. Tarla/bahçe sahipleri hangi durumlarda küçük yaşta çocukların çalışmamasını ister?

.....

BÖLÜM 5: GÖÇMEN İŞÇİLERE YÖNELİK BİLGİLER

28. 2017 yılında sizin işçileriniz arasında Suriyeli, Iraklı veya başka ülkelere çalıştırdığınız işçi var mı?

1 (....) Evet

2 (....) Hayır **(Anketör: SORU 31'E GEÇİNİZ.)**

28.1 Evetse, uyruğu nedir?

28.2 Toplam yabancı çalışan sayısı

29. Suriyeli veya yabancı diğer işçileri nasıl buluyorsunuz? **(Anketör: YALNIZCA EN ÖNEMLİ BİR YANIT ALINACAK.)**

1 Tavsiye üzerine bana geliyorlar (....)

2 Akrabalarım aracılığıyla (....)

3 Aynı mahalleden, köyden, çadır yerleşiminden buluyorum (....)

4 Kendileri bir şekilde beni buluyor (....)

5 İşçi pazarından buluyorum (....)

98 Diğer (belirtiniz)..... (....)

30. Neden Suriyeli veya yabancı göçmen işçilerle çalışıyorsunuz?

.....

.....

.....

31. Genel olarak düşündüğünüzde hangi işçi grubunda çocukların çalışması/çalıştırılması daha yaygın görülmektedir?

1	Türkiyeli/ yerli işçilerde	(....) (Anketör: SORU 31.1'i SORUNUZ.)
2	Suriyeli işçilerde	(....) (Anketör: SORU 31.1'i SORUNUZ.)
3	İkisi de aynı	(....)
4	Fikrim yok/ Bilmiyorum	(....)

31.1 Neden?

.....

.....

.....

BÖLÜM 6: ÇOCUK İŞÇİLERE YÖNELİK BİLGİLER

32. Siz çocukken para kazanılan bir işte çalıştınız mı?

1	(....) Evet
2	(....) Hayır (Anketör: 35 NO'LU SORUDAN DEVAM EDİNİZ.)

33. Çalışmaya kaç yaşında başladınız?

..... Yaşında

34. Siz niçin çalışmak durumunda kaldınız? (Anketör: YALNIZCA BİR YANIT VE EN ÖNEMLİSİ ALINACAK.)

1	Ailemin ekonomik durumu iyi değildi	(....)
2	Yaz aylarını değerlendirmek için	(....)
3	Kendi paramı kazanmak istediğim için	(....)
4	Okulu terk ettiğim için	(....)
5	İş/meslek öğrenmek için	(....)
6	Benim zamanımda herkes erken yaşta çalışırdı, ben de çalıştım	(....)
98	Diğer (belirtiniz)	(....)

35. Sizin çalıştırdığınız çocuklarının çalışmasının temel nedenleri nedir? (Anketör: BİRDEN FAZLA YANIT ALINABİLİR.)

1 Aile bütçesine katkı için	(...)
2 Ailenin borcunu ödemek için	(...)
3 Meslek öğrenmek için	(...)
4 Okulu terk ettiği için	(...)
5 Eğitim masraflarını çıkarmak için	(...)
6 Ailesinin çalışmasından dolayı yalnız kalmamak için	(...)
98 Diğer (belirtiniz)	(...)

36. Sizce, tarım işçisi olarak çalışan ailelerde çocukların eğitimine devam edememesinin **en önemli** nedenleri nelerdir?

1 Çocukların çalışması	(...)
2 Ailelerin gezici ve geçici olarak çalışmasından dolayı okula devam problemlerinin olması	(...)
3 Çocuklar için ne çalıştıkları yerlerde ne de yaşadıkları yerlerde uygun okul koşullarının olmaması	(...)
4 Ailelerin ilgisizliği	(...)
5 Ekonomik nedenler/ masrafların karşılanamaması	(...)
6 Çocukların okumak istememesi	(...)
7 Aileleri eğitimde bir gelecek görmemesi	(...)
98 Diğer (belirtiniz)	(...)

37. Sizin çocuklarınız neden çalışıyor (Çocukları varsa ve çalışıyorsa)?

Benim çocukların çalışmıyor (....)

Çalışıyorsa...

.....

.....

.....

38. Size göre çocuk kimdir?

.....

.....

.....

39. Bir çocuk kaç yaşından itibaren çalışmalıdır?

.....

.....

.....

40. Türkiye'deki yasalara göre en küçük çalışma yaşı kaçtır?

..... Yaş

98 (....) Bilmiyorum/Fikrim yok

Biraz sonra size bazı cümleler okuyacağım. Bu düşüncelere katılıp katılmadığınızı “evet, hayır” veya “fikrim yok” diye cevaplayabilirsiniz.

Cümleler	Evet	Hayır	Fikrim yok
41. Genel olarak çocukların çalışması gerektiğine inanıyorum.			
42. Çocuklar okula gitmek yerine küçük yaşlarda çalışmaya başlayarak beceri kazanır.			
43. 14 yaşından küçük çocuklar hiçbir şekilde çalıştırılmamalıdır.			
44. Erken yaşlarda çalışmaya başlayan çocuk hayatı daha iyi öğrenir.			
45. Ben küçük yaşlarda çalışıyordum, onlar da çalışmalı.			
46. Çalışan çocuk hayatı çalışmayanlara göre da kolay öğrenir.			
47. Çalışan çocuğun okuldaki başarısı düşer.			
48. Çocuklar küçük yaşlardan itibaren çalışarak iyi bir geleceğe sahip olabilirler.			
49. Çocuklar tarım işlerinde becerikli olduğu için tarla/bahçe sahipleri tarafından tercih edilir.			
50. Tarım işleri çocuklar için yorucu etkileri olan işlerdir.			
51. Tarımda her türlü çocuk emeği ortadan kaldırılmalıdır.			

52. Sizce aileler hangi durumda çocuklarını tarla işini göndermez? (Anketör: BİRDEN FAZLA YANIT ALINABİLİR.)

1 Eğer aile ekonomik sıkıntı içinde değilse (....)

2 Eğer aile çocuğun eğitim masraflarını karşılayabiliyorsa (....)

3 Eğer devlet ailelere maddi destek verirse (....)

4 Eğer ailede bulunan yetişkin(ler) düzenli bir gelire/maaşlı bir gelire sahipse (....)

98 Diğer (belirtiniz) (....)

53. Tarla sahiplerinin (işverenlerin) tarlalarında/ bahçelerinde çocuk işçi çalıştırmalarını engellemek için ne yapılmalıdır?

.....
.....
.....

54. Elcilerin tarım işlerinde çocuk çalışmasını engellemek için neler yapılabilir?

.....

.....

.....

55. Çocuklarını çalışmak için tarlaya, bahçeye getiren ailelere ne yaparsınız? **(Anketör: EN ÖNEMLİ BİR YANIT ALINACAK.)**

1 Ben çalışmasını istiyorum, para kazanıyorum	(....)
2 Mecbur kalıyorum, eğer çocuğu çalıştırmazsam yetişkinleri de kaybederim,	(....)
3 Benle ilgili değil, ben izin vermezsem aile başka yerde de çocukları çalıştırabilir	(....)
4 Ailesinin durumu kötüyse çalıştırırım	(....)
5 Çocuğun durumuna bakarım uygunsa çalıştırırım	(....)
6 Çocuklar çalışmaya erken yaşlarda başlarsa işi daha iyi öğrenirler	(....)
7 Kesinlikle çalıştırmam	(....)
98 Diğer (belirtiniz)	(....)

BÖLÜM 7: GENEL DEĞERLENDİRME

56. Türkiye'de tarım araçlarının en önemli üç sorunu sizce nelerdir?

Sorun 1:

Sorun 2:

Sorun 3:

57. Bu sorunlara yönelik çözüm önerileriniz nelerdir?

Çözüm 1:

Çözüm 2:

Çözüm 3:

58. Türkiye'de tarım işçilerinin en önemli üç sorunu sizce nelerdir?

Sorun 1:

Sorun 2:

Sorun 3:

59. Bu sorunlara yönelik çözüm önerileriniz nelerdir?

Çözüm 1:

Çözüm 2:

Çözüm 3:

60. Türkiye’de tarım işçisi olarak çalışan çocukların en önemli üç sorunu sizce nelerdir?

Sorun 1:

Sorun 2:

Sorun 3:

61. Bu sorunlara yönelik çözüm önerileriniz nelerdir?

Çözüm 1:

Çözüm 2:

Çözüm 3:

B İ T T İ

Katıldığınız ve zaman ayırdığınız için teşekkür ederiz.

TARIM ARACILARI ARAŞTIRMASI

KURUMSAL GÖRÜŞME SORULARI

1. Kurumunuzun tarım aracılığı ile ilişkisini nasıl tarif edersiniz? (tarım aracılığı ile doğrudan bir işiniz var mı?)
2. Tarım aracılarının nasıl bir işlevi olduğunu düşünüyorsunuz? Tarım aracılığı nasıl bir çalışma koludur, nasıl bir iş yapmaktadır?
3. İlinizde kaç tarım aracı var? Tahmin yapar mısınız? Yoğunluk hangi ilçe/mahalle ya da bölgede?
4. Kimler tarım aracılığı yapmaktadır? (eğitim-sosyo-ekonomik profil)
5. Tarım aracılığı yapabilmek için hangi bilgi, beceri yani yeterlilikler gerekir sizce?
6. Bu yeterlilikler için tarım aracılarının herhangi bir kurumdan eğitim almadıklarını biliyoruz, sizce almalı mıdır? Bir eğitim almalarını düşünüyorsanız, bu eğitimin içeriği ne olmalıdır? Hangi konular verilmeli ve ne kadar sürmelidir? Bu mesleği yapabilmek için şart olmalı mı?
7. Tarım aracılığı istihdam ettikleri işçilerin yaşamsal ya da çalışmalarına dair ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ne tür işler yaparlar? Nelere destek verirler? Hangilerini yapmaları gereklidir, ve belki de zorunludur?
8. Tarım aracılığı ve işçileri arasında nasıl bir ilişki olduğunu düşünüyorsunuz? (akrabalık, patronaj, koruyucu vb.)
9. Tarım aracılarının çocukların tarımda çalışmasında nasıl bir rol oynadıklarını düşünüyorsunuz? (çocukların tarım işine adapte olması, tarım işçiliğini devam ettirmesi vb.)
10. Çocukların hakları; eğitim, sağlık, çocuk koruma, yaşam ortamının iyileştirilmesi, çocuk çalışmasının engellenmesi gibi konularda rol ve sorumlulukları var mıdır? Neden?
11. Peki tarım aracılığı bu konularda neler yapıyorlar? Bunları nasıl yapıyorlar? Destek, işbirliği aldıkları kurum/kuruluş/kişiler var mı?
12. Tarım aracılarının yasalardan kaynaklanan rol ve sorumluluklarını biliyor musunuz? Bunları yeterli görüyor musunuz?

13. Tarım araçlarının bir meslek örgütü ya da özel istihdam bürosu şeklinde örgütlenmesi konusunda görüşünüz ne olur?
14. Son zamanlarda mevsimlik tarım işçiliğinde nasıl bir değişim görüyorsunuz? Bu değişime tarım araçları nasıl adapte oluyor, bu değişimin ortaya çıkmasında tarım araçlarının rolü nedir?
15. Kurumunuzun tarım araçlarını odak alan herhangi bir çalışması (proje/program/düzenli ya da düzensiz destek) var mıdır? Amaçlarını, faaliyetlerini, sonuçlarını ve etkilerini detaylandırabilir misiniz?

Bu sorudan sonra eğitim paketi konusunda işimize yarayabilecek şu tür sorular gelebilir:

16. Tarım araçlarına yönelik geliştirilecek bir bilgilendirme ya da eğitim paketinde;
 - a. Hangi konulara yer verilmesini önerirsiniz?
 - b. Bu tür bir program sizin aracılığınızla verilebilir mi, verilebilirse hangi programınıza entegre edilebilir?
 - c. Sizce süresi ne olmalıdır?
 - d. Bu eğitimleri verebilecek eğiticileriniz var mı? Sayısı ve niteliği nedir?
 - e. Eğitimin maliyetini karşılayıp karşılayamayacakları

TARIM ARACILARI ARAŞTIRMASI

KURUMSAL GÖRÜŞME LİSTESİ

Kurum	Şanlıurfa	Adana
Kamu kurumları		
Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü	X	X
Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü		X
Meslek örgütleri		
Şanlıurfa Ziraat Odası	X	X
Seyhan Ziraat Odası		X
Ziraat Mühendisleri Odası Adana Şubesi		X
Yüreğir Ziraat Odası		X
Kalkınma Ajansları		
Karacadağ Kalkınma Ajansı	X	
Çukurova Kalkınma Ajansı		X
Akademi		
Harran Üniversitesi- İbrahim Koruk	X	
Sivil Toplum Kuruluşları		
Çukurova Tarım Aracıları Derneği		X
Mevsimlik Tarım İşçileri Derneği-MEVTİDER	X	

KALKINMA
ATÖLYESİ

